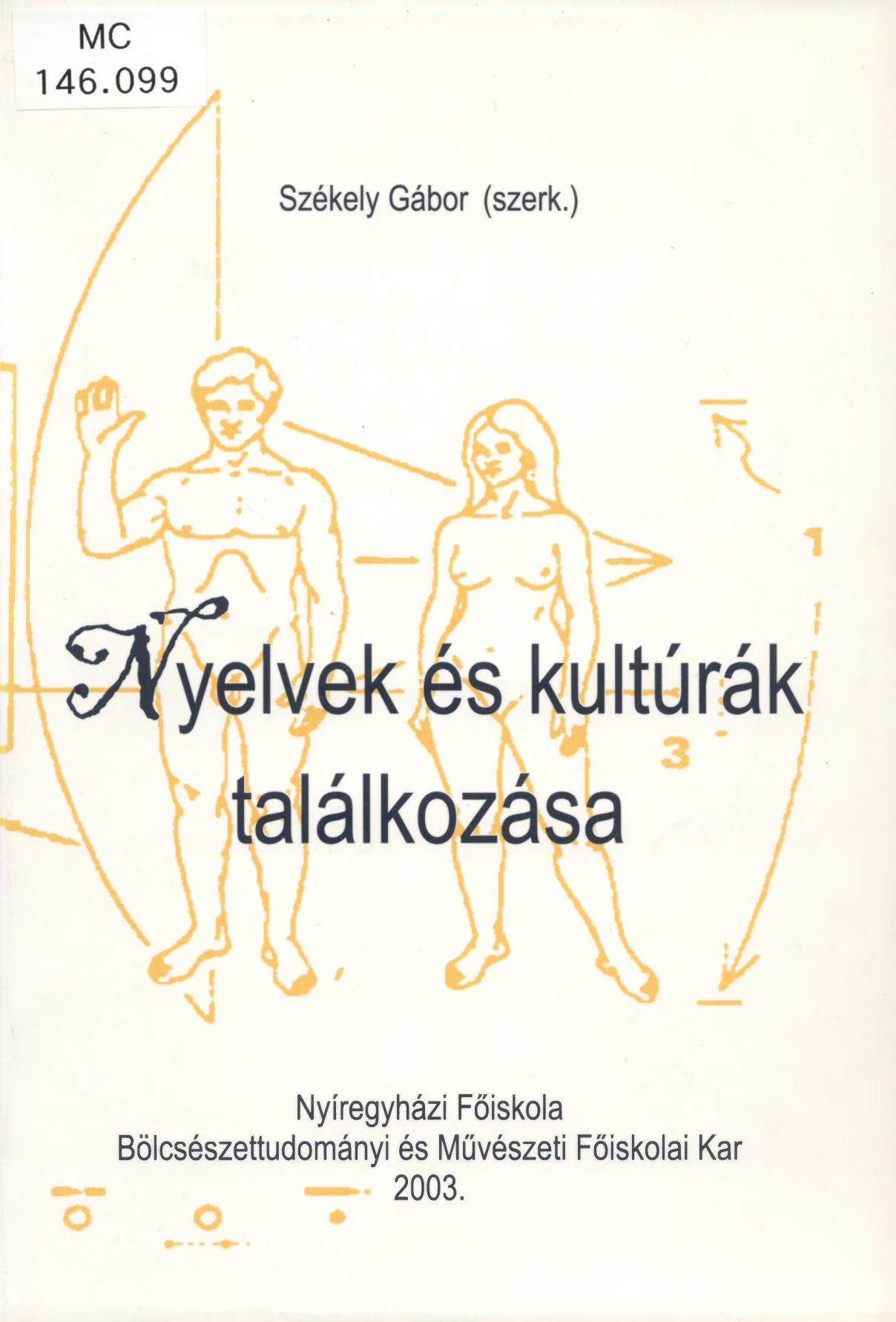

MC
146.099

Székely Gábor (szerk.)

Nyelvek és kultúrák találkozása

Nyíregyházi Főiskola
Bölcsészettudományi és Művészeti Főiskolai Kar
2003.

Székely Gábor (szerk.)

NYELVEK ÉS KULTÚRÁK TALÁLKOZÁSA

A XII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus
kiadványai IV.

Kontrasztív nyelvészeti szekció.

Székely Gábor (szerk.)

*N*YELVEK ÉS KULTÚRÁK TALÁLKOZÁSA

Készült a Nyíregyházi Főiskola Tudományos Bizottságának és a főiskola Bölcsészettudományi és Művészeti Kara Tudományos Bizottságának a támogatásával

Nyíregyházi Főiskola
Nyíregyháza, 2003

A szekció dolgozatokat lektorálta:
Székely Gábor

Közreműködött:
Gyurkovits Gáboré

Kiadványterv:
Tóth Szergej

A XII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus
kiadványai III.
Nyelvek és kultúrák találkozása

Nyíregyháza 2003.
Megjelent: 150 példányban
Készítette: Bessenyei György Könyvkiadó, Nyíregyháza

MC 146 099

2004.

Előszó

Az emberiség históriája során számtalan esetben előfordult, hogy különböző nyelvek különféle kultúrákkal találkoztak, és ezeknek a találkozásoknak az eredménye – pozitív és negatív értelemben is – nagyon sokféle volt. A szerkesztő hisz abban, hogy – a szegedi szűkebb és a magyarországi tágabb környezetünkben – ezek a találkozások a jövőben csak gazdagíthatnak valamennyiünket. Úgy vélem, ebben a szellemben sikerült megrendeznünk – barátok, kollégák és munkatársak segítségével – a XII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszust. Ennek előadásából válogattuk azt a gyűjteményt, amelyet most kezében tart a kedves Olvasó.

A nyelvek és kultúrák találkozása című kötetben a plenáris ülésen elhangzott előadások teljes szövegét (illetve egy esetben kivonatát), valamint a *Kultúrák és nyelvek*, *Szociolingvisztika*, *Pszicholingvisztika*, *Szaknyelvek*, *A mobilkorszak nyelvezte*, *Gyakorlati és elméleti nyelvpedagógia* és *Fordítástudomány* című szekciókban elhangzott előadások írott változatát közöljük.

A megközelítőleg azonos terjedelművé szerkesztett előadásszövegek – a szekciókon belül – az ábécé sorrendjét követik. Az utólag írt jegyzeteket, hivatkozásokat és irodalmat lehetőség szerint meghagytuk eredeti formájukban.

A központi kötetünkben nem szereplő kerekasztal-beszélgetések, műhelyviták, illetve szekciók előadásainak egy része a XII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus kiadványai I-III. sorozat folytatásaként, másik része nyelvész kollégáim szerkesztette periodikák különszámaként fog megjelenni az alábbiak szerint:

A *Kontrasztív nyelvészet* szekció anyagát Székely Gábor, a szekció vezetőjének szerkesztésében a Nyíregyházi Főiskola jelenti meg a XII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus kiadványai sorozat IV. köteteként.

Az *Alkalmazott kutatások a szlavisztikában* szekció anyagát az SZTE JGYTFK Orosz Nyelv és Irodalom Tanszéke és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszéke közösen fogja megjelentetni a XII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus kiadványai sorozat V. köteteként.

A *nyelvészet alkalmazása az anyanyelvi nevelésben és a Szöveg, stílus* szekciók anyaga A pedagógus-továbbképzés kiskönyvtárában, az „Alkalmazott nyelvészet a magyar nyelv és irodalom tanításában” című sorozat 3. köteteként fog napvilágot látni (szerkesztő: Galgóczi László).

A szegedi (2002) és pécsi (2001) kongresszus nyelvpolitikai kérdésekkel, valamint az Európai Unió nyelvhasználatával foglalkozó előadások írott változata a „Szekszárdi alkalmazott nyelvészeti füzetek” 2. kötetében jelenik meg (szerkesztő: Drescher J. Attila).

A *magyar mint idegen nyelv* szekció anyaga Szűcs Tibor gondozásában a Hungarológiai Évkönyv 4. kötetében jelenik meg 2003-ban (szerkesztői: Nádor Orsolya és Szűcs Tibor, Pécs).

A szegedi és egyúttal a pécsi kongresszusok lexicológia, lexikográfia tematikájú anyaga a Fasciculi Linguistici Series Lexicographica sorozat 3. köteteként (sorozatszerkesztők: Tóth Szergej és Vass László) Szegeden, a Generalia gondozásában fog megjelenni (szerkesztők: Földes Csaba, Fóris Ágota és Tóth Szergej).

A kerekasztal-beszélgetések közül a *Ha megdobnak szóval, dobd vissza...* (*Káromkodás, szleng, nyelvi játék*) a Nyelvészeti Füzetek 6. kötetében jelenik meg, előreláthatóan 2003-ban (sorozatszerkesztők: Tóth Szergej és Vass László).

A többi szakmai beszélgetés és műhelyvita kazettákon illetve kéziratban várja a feldolgozást és kiadást.

A pécsi konferenciakötet szerkesztőihez hasonlóan a szegediek is köszönettel tartoznak azoknak a szerkesztőknek és kiadóknak, akik vállalkoznak a fenti, témakörök szerint elkülönített, és ezáltal szakmailag is jobban kezelhető anyag kiadására. Külön köszönet illeti Szépe György professzor urat, aki fáradhatatlan tudományszervezőként mindvégig segítette munkánkat.

Köszönetet mondunk továbbá mindazoknak, akik munkájukkal tartalmasabbá és formai tekintetben szebbé tették gyűjteményes kötetünket.

A szegedi kongresszus után – anyagának ismeretében – a szerkesztőnek megerősödött az a nézete, miszerint az erősen gyakorlatorientált alkalmazott nyelvészet számtalan, és nem feltétlenül csak nyelvészeti tudományhoz tudja hozzátenni – felelőssége és szakmaisága tudatában – a nyelv működéséről vallott nézeteit és tudását. A szegedi kongresszus *Összefoglalók* című kötetének előszavából idézek: „Míg a klasszikus nyelvészeti tudományok már az antik időktől fogva az úgynevezett örök, nagy kérdésekkel foglalkoztak, addig az alkalmazott nyelvészet a sok kicsi, de mindennapjaink szempontjából fontos kérdés megválaszolására vállalkozik úgy, hogy a gyakorlatorientáltsága semmiképpen sem jelenti az elméletiség hiányát”.

A szerkesztő úgy ajánlja e kötetet olvasói szíves figyelmébe, mint ami ezt a meggyőződését támasztja alá.

Szeged, 2003.

Tóth Szergej

Szekció előadások

Andrić Edit

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék

A birtokviszony kifejezése a magyarban és a szerbben

A szerb és a magyar nyelv kontrasztív vizsgálatával foglalkozván, mindig olyan témakörök, illetve egységek ragadják meg figyelmemet, amelyek (mivel a magyar nyelvet idegennyelvként is tanítom) különös nehézséget jelentenek a magyar nyelv elsajátításában, mert a két rendszer között épp ezeknél mutatható ki a legnagyobb különbség. Gyakran előfordul fordítva is, hogy ezek az eltérések a magyart anyanyelvként beszélők körében interferenciajelenségekhez vezetnek.

Az újvidéki Bölcsészettudományi Kar szerb tanszékén idegennyelvként tanítom a magyart. Hallgatóim számára a legnehezebben elsajátítható módszeres egységek közé a birtokviszony kifejezése tartozik a magyarban. Elsősorban a birtokos személyragozás, majd a személyes névmás használata miatt, de legfőképpen az egzisztenciális igét tartalmazó, birtokviszonyt kifejező mondatok *experiens argumentum*a kifejezési módjának köszönve.

De vegyük sorba a problémákat! Gond van már a birtokos személyragozás elsajátításával is. Tudjuk, hogy a birtokszó a birtokos számát és személyét jelöli: *ablakom, ablakod, ablaka...* A hallgatók számára teljesen elfogadható az egy birtokra utaló birtokos ragozás. Könnyen megtanulják hogy a személyragok:

egyes szám	többes szám
1. személy <i>–m</i>	1. személy <i>–nk/unk/ünk</i>
2. személy <i>–d</i>	2. személy <i>–tok/tek/tök</i>
3. személy <i>–a/e, –ja/je</i>	3. személy <i>–uk/ük, –juk/jük</i>

Mivel az előbbi tananyagból ismerik már a kötőhangók használatát, ez sem okoz semilyen nehézséget számukra. Ezúttal eltekintek attól a kérdéstől, hogy az Akadémiai Kiadó által kiadott nyelvkönyvekben a kötőhangzók a ragok, jelek részét képezik (ami viszont már bonyolultabb, mert testesebb rag-, illetve jelrendszert kellene elsajátítaniuk). Némi nehézség csak az egyes szám harmadik személyében jelentkező, ingadozást mutató ragok használatában van (például hogy miért 'kertje', amikor 'teste', miért 'sünje' amikor 'bűne' stb).

A baj a több birtokra való utalást is tartalmazó ragozásnál kezdődik. Ekkor már ismerik az többirtok jelét is és könnyen felismerik azt a ragtömbben. Az is világos számukra, hogy az utánuk következő ragok a birtokragok, hisz kis eltérésekkel (többes szám harmadik személyében) meg-egyeznek az egy birtokosra utaló birtokos ragozás toldalékaival. A probléma az *–a/e*, illetve *–ja/je* elem magyarázatában rejlik, különösen miután elhangzik az a megállapítás, hogy az *–a/e* magánhangzó az *–i* többesjel előtt nem kötőhangzó. A hallgatók rendszeresen felteszik a kérdést, minek tekinthető ez az elem? A leíró nyelvtanban van holmi homályos utalás arra, hogy létezik olyan tudományos felfogás, miszerint az *–i* többesjel "olykor – úgynevezett infixumként – beéke-lődik az *–am* (jam) / *–em* (jem) személyrag hangsorába." (MMNYR 544.)

Ez két szempontból is kérdéses megoldásnak tűnik. Egyrészt, ha ez így van, akkor a több bir-tokra utaló személyragozás személyragja egyes szám első személyű birtokos esetében –

am/em, *-jam/jem* lenne (és mit kezdenénk az *-m* raggal az fáim alakban, hisz akkor az meg-egyezne az egy birtokra utaló raggal). Másrészt pedig, a magyar leíró nyelvtan máshol nem tárgyalja az infixum meglétét a magyarban, miért számolnánk vele csak ebben a kivételes esetben? Leíró nyelvtanunk más magyarázatot nem nyújtván, egyszerűen megjegyzi, hogy "mind-ezek miatt a több birtokra utalást és a birtokos személyére való rámutatást kifejező toldéltömböket az alábbiakban következetesen alaktani egységként tárgyaljuk." (uo.) Csakhogy, az analízis módszerbe jócskán beletapósó szerb hallgató ezzel nem elégszik meg, mivel itt az egy birtokra utaló egyes szám harmadik személyű birtokragját véli felfedezni.

Szabolcsi Anna és Laczkó Tibor A főnévi csoport szerkezete (Strukturális magyar nyelvtan I. – Mondattan) című tanulmányukban a *-ja-t* a birtoklás jelölőjének tekintik. Szerintük tehát a birtokszó a birtoklás és a szám, személy jegyeit hordozza magán. Ez a megállapítás jó megoldásnak tűnik, ha kibővítenénk az *-a/e* elemre is. Tehát így épülne fel a több birtokra utaló birtokragos szó:

tő + birtoklás jelölő + többbirtok jele + egyeztető morféma

ablak + a + i + nk

Ez az egyeztető morféma tulajdonképpen az egybirtokra utaló birtokos személyragokkal egyezik (az egyes és többes szám harmadik személye kivételével, mivel az előzőnél ez az egyeztető elem elmarad, többes számban pedig csak *-k* lesz).

Meg kell azonban jegyezni, hogy a birtoklás jelölője el is maradhat, mégpedig a magánhangzókra végződő tövek esetében (hajóim, fáim, erdőim stb.), ilyenkor ugyanis a többbirtok jele közvetlenül kapcsolódik a tőhöz, vagy úgy is fogalmazhatunk hogy csak akkor jelenik meg, ha más-salhangzóra végződik a tő. Tehát:

tő + (birtoklás jelölő) + többbirtok jele + birtokos személyrag

A gyakorlat azt mutatja, hogy ez a magyarázat tűnik a legelfogadhatóbbnak a magyar idegen nyelvként tanulók számára.

Második problémaként a személyes névmás használatát említettem, amennyiben névmási birtokos szerepel a szerkezetben. Figyeljük csak meg:

<i>Az én házam</i>	det + E (nom) + O (nom+poss)
<i>Moja kuća</i>	E (nom+poss) + O (nom)

Tehát, a magyarban az experienci szerepben levő személyes névmás nominativusban van és semilyen más toldalék nem kapcsolódik hozzá. Azt követi az objektum, amely szintén nominativusban van, de kötelezően jelen van nála a birtokrag. Épp emiatt, a személyes névmás el is maradhat a szerkezetből. A szerbben viszont az experienset birtokos determináns (Ez az elem az újabb szerb irodalomban csak akkor minősül birtokos névmásnak, ha egyedülálló elemként funkcionál. Pavica Mrazović – Zora Vukadinović: *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance* 317. o.) fejezi ki, amely szintén nominativusi esetben áll és egy sima nominativusban levő objektum követi, s ezért a determináns nem maradhat el a szerkezetből, viszont elmaradhat az objektum, amennyiben az a kontextusból ismert, de erről inkább a magyar birtokos névmás kapcsán ejtenék szót. Mondhatjuk tehát, hogy a magyarban a birtokszó a szerb birtokossal van korrelációban, mivel a magyarban az objektum, a szerbben viszont az experiens az, amely magán hordja a (+ posessiv) jegyet.

Szabolcsi Anna és Laczkó Tibor a fent idézett tanulmányukban abból indulnak ki, hogy a szintagmák és a mondatok a magyarban lényegileg azonos elven épülnek fel, hogy a főnévi csoport és a mondat szerkezete között rendszeres párhuzam vonható. A birtokos szerkezetben a

birtokost az alanyhoz, a birtokot az állítmányhoz hasonlítják. Szerintük a birtokos a magyarban nem viselkedik jelzőként, szemben a szerbbel – tesszük mi hozzá. Hasonlítsuk össze ilyen tekintetben az alábbi szerb és magyar mondatot:

Donesi moju čašu.

Hozd ide az én poharamat.

1. a szerbben birtokos determináns áll szemben a magyar személyes névmással,
2. a szerbben a birtokos névmás nemben, számban, személyben és esetben egyezik a birtokszóéval,
3. a magyarban a személyes névmás személyben és számban egyezik a birtokszóval. Ezért a birtokos és birtok viszony az alany és állítmány viszonyával vonható morfológiai párhuzamba.

Ez tehát a magyarázata annak, hogy a két szerkezet másként funkcionál.

Ennek analógiájára a hallgatóknak már könnyebb elsajátítaniuk az azonos szerkezetű főnévi birtokos elemeket:

Anna háza E nom + O (nom+pos)

de nem úgy a –nak/nek ragos, jelölt birtokost tartalmazó változatot:

Annának a háza E gen + det + O (nom+pos)

Anina kuća E (nom+pos) + O nom

Itt két párhuzamos jelenségre mutathatunk rá. Egyrészt, amennyiben – amint fent is jeleztem – a hallgatók már előzőleg elsajátították az előbb tárgyalt formát, akkor fölöslegesnek tekintik a ragos alak használatát, ezért rendszerint ki is hagyják azt (kivételt csak a kinek/minek kezdetű kérdésre érkező válaszok képeznek, olyankor ugyanis mindig ragos névszóval válaszolnak), s mivel ők mindig fordítanak, az *Anina njena kuća* (ami az *Annának a háza* fordításából adódik) szerkezetet erőltetettnek, redundánsnak tartják. A másik megoldástípust (s egyben hibát is) azok követik el, akik a névmási birtokos szerkezetet nem sajátították el kellőképpen, s nekik épp a ragos forma tűnik elfogadhatónak, mert ez az elem a jelölt a szerbben is: *Anina*. Ezért a genitívusragos experienset használják, de mivel számukra is feleslegesnek tűnik a birtokviszonyt kétszer is jelölni, a birtokrag rendszeresen lemarad a birtokról. Így születik az *Annának a ház* szerkezet a szerb *Anina kuća* analógiájára.

A szerb ekvivalensben az experiens – az *Anina* – birtokos melléknév, amely főnévből a következő sufikumok segítségével jöhet létre:

-in: sestrin, sudijin, Anin...

-ov/ev (az első a nem palatális mássalhangzókra végződő, az utóbbi pedig a palatálisakra végződő főnevek esetében érvényes): detetov, piščev...

-ovljev/evljev: sinovljev, muževljev...

(Van még néhány képző amelyeknek, többek között, ilyen szerepük is lehet, mint pl. az –ački, –ači, –ani, –ašnji, –eni, –evski, –evni, –inji, –ički, –inski, –ji/i, –ni, –nji, –ovni, –ovski, ski, –šnji.)

A sufikum utáni '–a' rag a nőnemre és a nominatívusi esetre utal. Az objektum itt is nominatívusban van.

Ezen kívül, a szerbben a birtokviszonyt genitivus possessivusszal is ki lehet fejezni:

Kuća Ane....

O nom + E gen

Ilyenkor ugyanis a szórend fordított, a birtokszó nominativusban áll, a birtokos viszont genitivusban. Az élettelen jegyű birtokos esetében ez az utóbbi lehetőség áll csak fenn: *sjaj zvezda* (a csillagok fénye), *članovi parlamenta* (a parlament tagjai), *fijoka stola* (az asztal fiókja), *prst ruke* (a kéz ujjja)...

Gondot jelent az ugyanazon kategóriák eltérő használata is. Amikor tudatosodik a hallgatókban, hogy a magyar nyelvben éppúgy létezik birtokos névmás mint a szerbben, nehezen tudják annak használatát az értelmezői és a névszói állítmány szerepkörére korlátozni. A magyarban tehát a birtokos névmás a következő esetekben használatos leginkább:

A könyv az *enyém*.

O(det+nom) + Pr (nom+poss)

Knjiga je moja.

Enyém a könyv.

Pr (nom+poss) + O (det + nom)

Moja je knjiga.

Add ide a könyvet, az *enyémet*. V + Adj + O(det+acc) O (acc+poss)

Daj mi knjigu, moju.

Az, ami a birtokos névmást tartalmazó mondatoknál azonnal feltűnik, hogy a birtokszó nem tartalmaz birtokragot. Tehát, azt mondhatnánk, hogy a birtokos átvette a birtoklás szerepét a birtokszótól, a névmás pedig a birtoklás jelölését a főnévtől. S amint azt az utolsó mondatpár mutatja, az értelmezői szerepben előforduló birtokos szerkezet a két nyelvben szinte megegyezik. Mindkettőben megtaláljuk az értelmezői szerepben levő birtokosnak a birtokszóval való számbeli és esetbeli egyezését (a szerbben még a nembeli egyezés is létezik).

A szerbben, amint látjuk minden esetben a birtokos determináns szerepel, éppúgy mint a már előbb tárgyalt birtokos szerkezetekben, ahol a magyarban személyes névmás fordul elő. Az anyanyelv interferenciája hallgatóimat arra ösztönzi, hogy a magyarban is, a személyes névmás helyett, birtokos névmást használjonak:

Ez az enyém könyv.

Ovo je moja knjiga.

Ugyanígyen névszói állítmányi szerepben birtokjeles névszó is szerepelhet, amennyiben nem névmással akarjuk kifejezni azt:

A könyv a fiúé.

Knjiga je dečakova.

Kié a könyv?

Čija je knjiga?

A könyvek a lányokéi.

Knjige su od devojaka.

A szerbben tehát birtokos melléknév, vagy pedig 'od' prefixumos genitivus fordul elő elivalensként. Amíg nem gyakoroljuk be kellőképpen a birtokjel használatát, gyakran jelentkezik a genitivusi rag a magyarban is:

a könyv a fiúnak

a fiúnak a könyve szerkezet analógiájára.

A fent felsorolt magyar példák legutóbbika (*A könyvek a lányokéi.*) a szerbül tanuló magyar anyanyelvűeknek is okoz nehézséget fordításkor. Azt ugyanis nem lehet birtokos melléknévvel kifejezni a szerbben (mert a *knjige su devojke* – csak a birtokos egyes számára utalhat), hanem csak többes számú genitívusi szerkezettel.

Térjünk most még ki a létigét, illetve birtoklásigét tartalmazó szerkezetekre

Péternek van háza. E(dat) + V(hab) + O (nom+poss)

Petar ima kuću. E(nom) + V(hab) + O(acc)

Nekem van házam. E(dat) + V(hab) + O(nom+poss)

Ja imam kuću. E(nom) + V(hab) + O (acc)

A birtoklásigéhez tehát egy részeshatározó kapcsolódik a magyarban, amely megegyezik a birtokos személyével, ezért az utóbbi elmarad a mondatból, mert fölösleges kitenni (*Péternek van az ő háza – Petar ima njegovu kuću. Nekem van az én házam – Ja imam moju kuću*). A magyarban ez az experiens dativusban, a szerbben pedig nominativusban fordul elő, az objektum a magyarban nominativusban van, mint egyébként a többi birtokos szerkezetekben, a szerbben viszont az 'imati' ige accusativusi esetben vonzza az objektumot. A szerb ige vonzatstruktúrája a magyar 'birtokol' igével rokon:

Én birtokolok házat. E(nom) + Vts + O(acc)

Ja imam kuću. / Ja posedujem kuću.

Mivel ez az utóbbi ige jelentése magába foglalja a birtoklás jegyet, fölösleges a birtokszóra kitenni a birtokragot, kivéve ha éppen ezt a birtoklást külön ki nem akarjuk hangsúlyozni:

Én birtoklom a házamat. E(nom) + Vts + O(det+acc+poss)

S végül, arra szeretnék rámutatni, hogy az eltérések hasonló interferenciajelenségekhez vezethetnek a két nyelvben. Figyeljük meg csak a *fáj* ige vonzatszerkezetét a szerbben és a magyarban:

BOLETI

nekoga (A) nešto (N)

Boli me (mene) glava.

Anu boli glava.

FÁJ

valakinek (D) valamije (N)

Fáj (nekem) a (az én) fejem.

Annának fáj a (az ő) feje.

Tehát a szerb *boleti* ige egy accusativusban álló birtokost és egy nominativusban levő birtokszót vonz. A magyarban a *fáj* ige pedig egy dativusi esetben levő részeshatározót és egy nominativusban, de birtokraggal ellátott birtokszót vonz.

Érdekes, hogy a két lényegesen eltérő szerkezet mindkét nyelvben hibás szerkezeteketek használatát eredményezheti. Elég gyakran előfordul ugyanis, hogy a szerb nyelvet nehézkesen beszélő személy a *boli me glava* helyett a *boli mi glava* szerkezetet használja, tehát accusativus helyett dativust. Ugyanakkor, a magyar nyelvet tanuló szerb egyén a tárgyesetben levő személyes névmást használja a dativusi eset helyett: *engem fáj a fejem*, nem pedig *nekem fáj a fejem*.

Előadásomban a birtokviszonynak a magyarban és a szerb nyelvben való kifejezésének különbségeire mutattam rá, azzal a céllal, hogy egyrészt megkönnyítsem a magyarnak mint idegen nyelvnek az elsajátítását a szerb anyanyelvűek számára, másrészt pedig az anyanyelv-

ápolást szándékoztam elősegíteni a magyar anyanyelvűek részére, rámutaván arra, hogy hogyan és miért eredményezhet a szerb szerkezet a magyarban interferenciajelenségeket.

Katona Edit

Magyar Tanszék, Újvidék

A térbeli mozgás kifejezése a magyar és a szerb nyelvben

Ha a térbeli mozgásról beszélünk, a magyarban a hármás irányultságból kell kiindulnunk. Dolgozatomban azt vizsgálom, hogy a magyar mozgást jelentő igeikötős igeek vonzatszerkezeteinek milyen ekvivalensei jelennek meg a szerb nyelvben. Van-e különbség a vonzatszámokban, vagyis az igeek valenciájában, illetve milyen sajátosságok jellemzik a térjelölést a két nyelvben. Már a locativusi vonzatoknál is óhatatlanul felmerül az igeikötő kérdése, még inkább vonatkozik ez a másik két irány jelzésére szolgáló (vagyis az ablativusos és a lativusos) szerkezetekre.

Az igeikötők a magyar és a prefixumok a szerb nyelvben

Történetileg tekintve a magyar igeikötők a határozószó szófaji kategóriájába tartoznak. Határozói természetüket sokban megőrizték. Leginkább külön szófajként, a viszonyszók között említik a nyelvtanok, de a mondatban csak ritkán fordulnak elő önállóan (Ki innen! Föl, föl, ti rabjai a Földnek!). Mint az alábbi példában láthatjuk, az önálló igeikötőt határozószó felelteti meg a szerb nyelvben.

1. "Éljen a napfény, *le* az éjszakával" (Borisz, 33).

"Živelo sunce, *dole* noć" (Grobница, 36).

Az, hogy az igeikötő grammatikai besorolása nem egyértelmű, kitűnik J. SOLTÉSZ KATALIN meghatározásából is: "Az igeikötős igeinek tehát hármás arculata van, összetett szó, ha az igeikötőnek önálló jelentése van, képzett szó, ha az igeikötő az ige jelentését módosítja, szerkezetileg minden esetben inkább szintagma" (J. SOLTÉSZ KATALIN, 1959. 8).

A szerb szakirodalomban STEVANOVIĆ (l. 434.) az összetett igeek között tartja számon az igeikötős (vagyis prefixummal ellátott) igeeket, míg más források (pl. MRAZOVIĆ, 1990. 69.) az igeképzésnél említik.

Az igeikötők a magyar nyelvben folyamatosan keletkeznek a határozószókból, sőt besorolásuk sem egyértelmű. Ahány szerző annyiféle csoportosítás létezik. Helyesírásunkban is megtehető tarkaság uralkodik az újabb eredetű igeikötők minősítése, írásmódja terén. Különböző szemantikai megfontolások alapján külön- vagy egybeírjuk ugyanazt a szóelemet (Pl. külön él, különír stb). Ugyanakkor határozói értelemben ugyanazzal az igevel egybe is írhatunk egy igeikötőnek minősített elemet (Pl. örökre *itt hagyott* bennünket), de nyomatékos szerepben határozói értelmű is lehet (Pl. *itt hagyta* a kabátját (nem a nagymamájánál)). Mindez a valencia szempontjából nem jelentéktelen tényező, mert mihelyt különírjuk az ige bővítményévé, külső argumentumává válik. További sajátossága nyelvünknek, hogy ha az igeikötőt fokozzuk, különírjuk az igtől, s már határozónak számít: *beljebb megy, feljebb húz, kijebb visz*. Az alábbi példában a tárgyi infinitivushoz kapcsolódik határozószóként a tulajdonképpeni igeikötő: *felszállni*, de: *feljebb* szállni.

2. "... a füst semmiképp sem tudott *feljebb* szállni a földről" (Čamojević, 19).

"...koji nije mogao da se digne sa zemlje" (Dnevnik, 15).

A locativusi vonzattal álló mozgásigék egy csoportjáról

A locativusi (vagyis a hol? kérdésre felelő) vonzattípus általában állapotot jelentő igeek mellett, valamint egy meghatározott térben való mozgást, állapotváltozást jelölő igeek mellett jelenik meg.

Szó lehet a mozgás kezdetét vagy végét jelző vagy az állapotban bekövetkező változást, mozzanatosságot kifejező igeről is. Ezek mellett különböző locativusi vonzatok állhatnak mind a magyar, mind a szerb nyelvben. A magyarban a különböző (különösen a ki-be, át, oda, fel-le) irányba történő emberi mozgás jellemző kifejezőeszköze a *lép* ige. Pl. *belép a szobába, kilép a szobából, fellép a székre* stb. A házba, a másik helyiségbe való behatolás általában kapun, ajtón át történik. Teljes alakjában azt mondhatnánk: *vki az utcáról a kapun át lépett/ment/jött be a házba/ vki a kapun át ment/lépett/jött ki a házból az utcára*. Ilyen teljes alakkal ritkán találkozunk, a lativusi és ablativusi jelölés se jelenik meg túlzott gyakorisággal együtt. A közvetítő helyhatározó (*a kapun át*) mellett sem áll ott az igekötőnek megfelelő vonzat (*lépett/jött/ment be*) a szobába, (*lépett/ment/jött ki*) az utcára, s csupán a *kapun* szóalak maradt meg, ezért lehet egy ki-, be-igekötős mozgásigének locativusi vonzata. Vagyis itt tulajdonképpen nincs jelen az igekötőnek megfelelő bővítmény.

A (magyarban mintegy a mélyszerkezetben lévő) *át* szóalak jelentése felszínre kerül a szerb fordításban (*a kroz*) előljárószó formájában (5., 7–8.), de a szerbben egyszerűen ki is maradhat a magyar változatban vonzatszerepű bővítmény, és határozószói vonzat fejtí ki az igekötő tartalmát (6., 9.), sőt az előljárás szerkezet és az igekötőt visszaadó határozószó együttes megjelenése is elképzelhető. Ilyenkor a hármas szerkezetből a szerb kettőt bővítménnyel realizál (7). A *ki, be* igekötőkkel alkotott, az ajtón, ablakon való áthatolás más módjaira vonatkozó igék esetén is jellemzőek a fenti megállapítások (8–9).

3. "... amikor belépett **a kapun**" (Niki, 210).

"... kada je ušao kroz kapiju" (Niki', 18).

4. "Később egy férfi *lépett be a kapun*" (Édes, 728).

"Kasnije je kroz kapiju ušao jedan muškarac" (Ana, 44).

5. "... a *mellékkapun jöttem be*" (Őz, 11).

"...uđoh kroz sporedna vrata" (Srna, 8)

6. "... de **a kapun** nem *ment ki*" (Niki, 211).

"... ali **napolje** nije išla" (Niki', 19).

7. "... aztán nekiiramodva *kíszaladt a kapun*" (Niki, 206).

"... pa je sa naglim zaletom **pojuriło kroz kapiju napolje**" (Niki', 12).

8. "Amikor egy ízben *kitekintett az ablakon*" (Szerelem, 215).

"Kada je jednom **pogledao kroz prozor**" (Ljubav, 59).

9. "Ez egy negyedóra múlva véletlenül *kitekintett a lakás üvegajtáján*" (Niki, 211).

"Ovaj je četvrt sata docnije slučajno **pogledao napolje**" (Niki', 20).

Az igekötős mozgásigék szemantikája és kiegészülési szükségletei

A visszafelé történő mozgás a magyarban a visszamegy/jön/tér/ér igék segítségével fejezhető ki leginkább. (Ez utóbbi két ige igekötő nélkül helyhatározói értelemben nemigen állhat.) Ha az otthon a visszatérés végpontja, akkor a hazamegy/jön/tér/ér használata szokásos, mely igék már tartalmazzák helyhatározói vonzatukat. A szerb ilyenkor külön lativusi határozóval fejezi ki a helyet, illetve ki is hagyhatja ezt a bővítményt, különösen, ha az ige mellett ablativusi vonzat is áll.

10. "... gyalog *mentem haza*" (Őz, 15).

"... *kući sam išla peške*" (Sma, 12).

11. "... hogy minél hamarabb *hazaérhessen*" (Őz, 37).

"... da što pre *stigne kući*" (Sma, 32).

12" ... hogy a kutya éjjelre rendszeresen *hazatért gazdájához*" (Niki, 209).

"... što se pas... redovno *vraćao na spavanje kući svome gazdi*" (Niki', 16).

A magyarban is lehetséges, de a szerb nyelvben nagyobb súllyal esik latba a mozgás irányának olyan igékkel való megfogalmazása, amelyek olyan tárgyas igék intranszitiv párjaként válnak a testmozgás, de általában véve a felfelé/visszafelé való mozgás kifejezőjévé, amelyek már eleve magukban hordozzák a térbeli irányultságot (pl. (fel)emel – (fel)emelkedik; dići – dići se, popeti – popeti se, vratiti – vratiti se). Igekötővel való megerősítésük is lehetséges, pl. dići se – pridíći se, uzdići se, de nem általános és nem is szükséges, mert az ige igekötő nélkül is jelzi az irányulást. A magyarban ezeknek az igéknek az ekvivalensei általában az igekötő segítségével jelölik az irányt (pl. popeti se – felmászik, felmegy, felkapaszkodik). Ezt tapasztalhatjuk pl. a korábban szereplő 2. példamondatban, ahol a *dići se* (*da se dignje*) igealak mellé már nem szükséges igekötőt kitenni.

A kétszeres jelöltség

Ha a magyar vonzatszerkezet az igekötővel és vonzattal is jelöli az irányt, kétszeres jelöltségről beszélhetünk. A szerbben is előfordul ez, csak kisebb következetességgel, a szerb példamondatokban inkább egyszeres, a vonzatszerkezettel való utalással találkozunk. A magyarban az irányra utaló igekötő feltételezi a meghatározott (gyakran azonos alakú) vonzat megjelenését.

13. "(Egy madár röppent fel), és *nekicsapódott a falnak*" (Čamojević, 29).

"(jedna tica pmu) i *lupi se o stablo*" (Dnevnik, 21).

14. "Csak bal lábammal lépek rá a stégre" (Őz, 12).

"Tek što levom nogom stanem na stepenicu" (Sma, 9).

15. "... hogyan *mászik be* a lány egy amputált lábú lengyelnek *az ágyába*" (Borisz, 20).

"... kako se *penje u krevet* nekog Poljaka sa amputiranom nogom" (Grobница, 21).

16. "Fél nyolckor *beül a ház előtt várakozó fekete gépkocsiba*" (Borisz, 32—33).

"U sedam i po seda u crni **automobil**" (Grobница, 35).

A vonzat helyettesítheti az igekötőt a magyarban, ha az ige előtti pozíciót foglalja el. Ilyenkor persze a vonzat nem maradhat el. Tulajdonképpen ez felel meg a prefixum nélküli szerb szerkezetnek leginkább.

17. "Csak amikor valaki **a székre ugrott**" (Čarnojević, 15).

"Tek kad bi neko **skočio na stolicu**" (Dnevnik, 15).

18. "Háromnegyed négykor **kocsiba ültem**" (Borisz, 38).

"U petnaest do četiri seo **sam u kola**" (Grobница, 41).. Vö. *beül a gépkocsiba*.

A szerbben is vannak irányulásra utaló prefixumok, de leginkább az *od-do* (től-ig) reláció jelölése a jellemző.

19. "Amikor **odaértek a hajó közelébe**" (Borisz, 22).

"**Dospevaju brzo u blizinu broda**" (Grobница, 23).

20. "Mielőtt ... **elvergődött a határig**" (Borisz, 10).

"Pre nego što se **domogla granice**" (Grobница, 11).

21. "... hogy **koldusbotra jut**" (Édes, 751).

"... da će **dospeti do prosjačkog štapa**" (Ana, 67).

Az igekötőben rejlő többletinformáció

Sok esetben az igekötő többletinformációt tartalmaz a cselekvésre, mozdulatra, de a törtézésre, állapotváltozásra vonatkozóan is. Ez elsősorban annak köszönhető, hogy az irányra utaló igekötők a magyarban kapcsolódhatnak a mozgásigék nagy számához. Pl. *siet, elsiet, kisiet, besiet, felsiet, lesiet, viisszasiet, odasiet, rohan, elrohan, berohan, kirohan, felrohan, lerohan, odarohan, viisszarohan, átrohan, ugnik, elugrik, leugrik, kiugrik, beugrik, felugrik, átugrik, viisszaugrik, odaugrik* stb. Az igekötő jelzi a térbeli viszonyokat akkor is, ha pl. a változás csak a mimikára vonatkozik. A szerb fordításokban vagy nem is jelenik meg igekötő (22), vagy ha megjelenik is, akkor sem utal az irányra (23).

22. "... mert ha csak úgy **beálltam volna a vályú mellé**" (Őz, 13).

"...jer da **sam stala uz korito**" (Srna, 10).

23. "... hogy azt **küldjek fel Tatárékhoz a névjegyével együtt**" (Édes, 789).

"...i zamolio da ga sa njegovom vizit-kartom **pošalju kod Tatarevih**" (Ana, 102).

Az igekötő jelentését kifejtő szerb bővítmény

A magyar irányjelölő igekötő jelentést, a szerbben gyakran külön vonzat vagy más bővítmény fejt ki. Még akkor is, ha a magyarban tulajdonképpen az igekötőnek megfelelő vonzat el is marad.

24. "Most Druma a daliás termetű ügyvéd *rohant föl*" (Édes, 715), (valahonnan valahova).

"Upravo je *dojurio gore* Druma, stasiti advokat" (Ana, 33).

25. "Visszaült a *székre*" (Égető, 42).

"Vratila se i *sela na svoju malu stolicu*" (Estera, 49). (Visszatért és leült.)

26. "... visszafeküdt a lepedőtlen, kemény *matrózpriccsre*" (Borisz, 23).

"... zatim *bi* ponovo *legao na* tvrdi momarski *krevet bez* posteljine" (Grobica, 23—24).

(Ponovo je *legao – ismét lefeküdt*.)

27. "... rámutatott, (hogy azt *küldjék fel* Tatárékhoz a névjegyével együtt)" (Édes, 789),

(valamire, valakire).

"... *pokazivao na njega* (i *zamolio da ga sa* njegovom vizit-kartom *pošalju* kod Tatarevih" (Ana, 102).

Az alábbi fordításban is tapasztalható, hogy a szöveg átültetője az irányulásra figyel. A fordító érzékelteteni akarja a két mozdulatban az irányulásbeli eltérést, ezért a magyarban két vonzatszerkezet jelenik meg. Ha azt írta ugyanis: az *égre*, majd az *órájára pillant*, elmaradna az említett ányalatbeli különbség.

28. "Verskojls *pogleda prvo u nebo*, zatim *na svoj sat*" (Grobica, 22).

"Verschoyle előbb *felnéz az égre*, majd az *órájára pillant*" (Borisz, 21).

Dolgozatomban a magyar igekötős igék vonzatszerkezeteit és szerb megfelelőiket vizsgáltam. Az összevetésből kitűnik, hogy az illető igék vonzatszámát természetesen befolyásolja, hogy mit tartalmaz már az ige belső argumentációja, vagyis az igekötő és az alapszó szemantikája. A mozgás irányulását a magyarban a szerbnél hangsúlyozottabban az igekötők jelzik, s változatos kapcsolódási lehetőségeik révén vonzathelyettesítő szerepben többletinformációkat is nyújtanak a mozgásrelációk ábrázolásakor.

A FORRÁSMŰVEK JEGYZÉKE ÉS RÖVIDÍTÉSEIK

- ANA – KOSTOLANJ DEŽE: ANA. NOVI SAD, BRATSTVO-JEDINSTVO, 1980. FORDÍTOTTA: JOSIP VARGA.
- BORISZ – DANILO KIŠ: BORISZ DAVIDOVICS SÍREMLÉKE. ÚJVIDÉK, FORUM KÖNYVKIADÓ, 1978. FORDÍTOTTA: BORBÉLY JÁNOS
- ČARNOJEVIĆ – MILOŠ CRNJANSKI: ČARNOJEVIĆ NAPLÓJA. BUDAPEST, EURÓPA KÖNYVKIADÓ, 1973. FORDÍTOTTA: CSUKA ZOLTÁN.
- DNEVNIK – MILOŠ CRNJANSKI: DNEVNIK O ČARNOJEVIĆU. BEOGRAD, BEOGRADSKI IZDAVAČKO-GRAFIČKI ZAVOD, 1984.
- ÉDES – KOSZTOLÁNYI DEZSŐ, NERO, A VÉRES KÖLTŐ. PACSIRTA. ARANYSÁRKÁNY. ÉDES ANNA. BUDAPEST, SZÉPIRODALMI KIADÓ, 1974.
- ÉGETŐ – NÉMETH LASZLÓ: ÉGETŐ ESZTER. MAGVETŐ ÉS SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ, BP. 1982.
- ESTERA – LASLO NEMET: ESTERA. MINERVA SUBOTICA – BEOGRAD, 1960. FORDÍTOTTA: DR. LJUBA POPOVIĆ.
- GROBNICA – DANILO KIŠ: GROBNICA ZA BORISA DAVIDOVIČA. BEOGRAD, BEOGRADSKI IZDAVAČKO-GRAFIČKI ZAVOD, 1985.
- LJUBAV – DERI TIBOR: LJUBAV. PRIPOVETKE. GRADSKA NARODNA BIBLIOTEKA "ŽARKO ZRENJANIN" ZRENJANIN. FORDÍTOTTA: SAVA BABIĆ
- NIKI – DÉRY TIBOR: NIKI. SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ, BP. 1977.
- Niki' – TIBOR DÉRY: NIKI. FORUM, NOVI SAD, 1963. FORDÍTOTTA: ALEKSANDAR TIŠMA.
- ŐZ – SZABÓ MAGDA: AZ ŐZ. SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ, BP. 1983.
- SZERELEM – DÉRY TIBOR: THEOKRITOSZ ÚJPESTEN II. 212–225. SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ, BUDAPEST, 1975.
- Srna – Magda Szabó: Forum, Novi Sad, 1964. Fordította: Jadranka Damjanov.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- FORGÁCS TAMÁS (1996): A VALENCIAELMÉLET NYELVTÖRTÉNETI ALKALMAZÁSÁNAK ELMÉLETI ÉS GYAKORLATI KÉRDÉSEI. STUDIA URALO-ALTAICA. SUPPLEMENTUM 5, SZEGED,
- J. SOLTÉSZ KATALIN (1959): AZ ÓSI MAGYAR IGEKÖTŐK. AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST
- KESZLER BORBÁLA (SZERK. 2000): MAGYAR GRAMMATIKA. NEMZETI TANKÖNYVKIADÓ, BP.
- MIKES MELÁNIA—JUNGER FERENC (1979): AZ IGEVONZATOK. SZERBHORVÁT—MAGYAR KONTRASZTÍV NYELVTAN. 5. ÚJVIDÉK, MAGYAR NYELV ÉS HUNGAROLÓGIAI KUTATÁSOK INTÉZETE
- MRAZOVIĆ, PAVICA—VUKADINOVIĆ, ZORKA (1990): GRAMATIKA SRPSKOHVRATSKOG JEZIKA ZA STRANCE. DOBRA VEST, NOVI SAD
- STEVANOVIĆ, M.: (1975.) SAVREMENI SRPSKOHVRATSKI JEZIK I-II. NAUČNA KNJIGA, BEOGRAD

Keléné Pasztelyák Adrienne

ZRÍNYI MIKLÓS NEMZETVÉDELMI EGYETEM NYELVI INTÉZET

Az angol és a magyar repülési szakkifejezésekben előforduló szinonímia vizsgálata konkordanciák segítségével

Témaválasztásomat alapvetően a NATO-csatlakozás után felmerülő egységes angol és magyar nyelvű terminológia-használat igénye indokolja. Mivel az információ mindkét irányban (a Szövetséges parancsnokságoktól az együttműködő magyar katonai szervezetekig és vissza) folyamatos, mindkét nyelven szükség van a terminológia megbízható ismeretére. Ez az igény különösen az együttműködés kezdetén több problémát vet föl:

- míg a NATO egységesített angol és francia terminológiával rendelkezik, amelyet az ún. STANAG-ek (Egységesítési Egyezmények) glosszárium formában rögzítenek, magyar nyelven ennek híján vagyunk, csak a legutóbbi időben kezdték kidolgozni a magyar változatokat, azonban ezek még nem ölelnek fel minden szakterületet;
- az új szövetséghez való csatlakozás változást hozott a haderő alkalmazásának filozófiájában, szervezeti felépítésében, az alkalmazásra kerülő technikai eszközökben; mindez a magyar katonai szaknyelv használatában nagyszámú új fogalom megjelenését eredményezi, amelyeket kívánatos egyértelmű, pontos, egységesen alkalmazott szakkifejezéssel megnevezni; e pillanatban a magyar nyelvű katonai terminológia a folyamatos és dinamikus változás szakaszában van, egységes terminus-használatról még nem beszélhetünk;
- a megfelelő szakkifejezés kiválasztását jelentősen nehezítik a terminusok között megjelenő szinonímák, a poliszémák, a két nyelvben eltérő vagy hiányzó hiperonímák és hiponímák (lásd *repülőgép* és *repülőtér*), amelyeknek tanulmányozása sürgető napi feladat a szaknyelvhasználókat oktató, illetve az információcserében részt vevő nyelvész számára.

A különböző EU-szervezetekhez való csatlakozás és együttműködés hasonló igényeket fog támasztani a szaknyelvi nyelvhasználókkal szemben minden szakterületen, és minden bizonnyal hasonló problémákat is fog fölvetni a terminológia-használat tekintetében, ezért úgy gondolom, hogy a téma szélesebb körű érdeklődésre tarthat számot.

Szűkebb kutatási területem a *katonai repülési terminológia*, ezen belül jelenleg az angol és a magyar szakkifejezésekben előforduló szinonímák vizsgálata.

Szende Tamás „A jelentés alapvonalai” című munkájában a következőképpen határozza meg a szinonímia fogalmát: „A ‚szinonímia’ viszonya áll fenn két lexikai egység között, ha denotatív jelentéskomponenseik megegyeznek, asszociatív-konnotatív összetevőik azonban általában nem, ill. nem teljes állományukban ismétlődnek. Majd a szinonímák fajtáiról így ír: „A ‚teljes szinonímiával’ akkor találkozunk, ha a két szó bármely szövegkörnyezetben szabadon fölcserélhető anélkül, hogy a közlemény teljes jelentése megváltozna. Ez úgy lehetséges, hogy minden jelentés-összetevő azonos a két szóban. (lásd *vakbélgyulladás* és *appendicitis*, illetve *line of latitude* és *parallel*). ...” sokkal gyakoribb a ‚részleges szinonímia’ – külön terminusa: ‚homoionímia’ - amelyben a két lexikai egység a fogalom megjelölésében megegyezik, de csak bizonyos kontextusokban cserélhető fel”. Az én vizsgálatom tárgyát is a részleges szinonímia képezi.

Kiinduló kérdésünk az, hogy vajon a repüléssel kapcsolatos egyes angol szakkifejezésekben – melyek kollokációknak tekinthetők, – melyiket használják a szinonim szavak közül, és megállapítható-e valamilyen rendszerszerűen jellemző szabályszerűség a szinonima-választás tekintetében. Példaként most a *légi*, *repülési*, *repülő* angol megfelelőit, az *air*, *aviation*, *aerospace*, *flight*, *flying* szavakat választottam, mivel ezek nagy gyakorisággal fordulnak elő a legkülönbözőbb dokumentumokban, valamint a szóbeli szaknyelvi kommunikáció során.

Először elkészítjük az angol terminusok listáját, majd a terminusokat egybevetjük magyar megfelelőikkel:

air power	= a légierő alkalmazása
air force	= légierő
air assets	= repülőeszközök
air surveillance	= légtér ellenőrzés
recognized air picture	= egyeztetett légihelyzet kép
air-to-air refuelling	= légi utántöltés
surface-to-air missile	= föld-levegő rakéta
the language of aviation	= a repülés nyelve
Aviation Systems Technician	= fedélzeti rendszer technikus
Army Aviation	= csapatrepülők
aerospace vehicle	= légi jármű
aerospace professional	= légügyi szakember
Aerospace Engineering Officer	= repülőműszaki tiszt
flight safety	= repülésbiztonság
flight deck	= pilótafülke (több emberből álló személyzet részére)
one flight of fighters	= egy vadászrepülő kötelék/raj
flight controls	= (repülőgép) kormányservek
flight control system	= repülés vezérlő rendszer
flight training	= repülő/pilóta képzés
civilian flight	= polgári repülőjárat

flying activity	= repülő tevékenység
flying at very low level	= földközeli repülés
primary flying training	= repülő alapkiképzés

Az egybevetés során arra a kérdésre keressük a választ, hogy a magyar megfelelők az angol fogalmak megnevezése során alkalmazott szempontokat követik-e, továbbá konzisztens-e a szinonima-választás, megfogalmazható-e valamilyen útmutató, nyelvhasználati szabály alkalmazásra vonatkozóan.

Az itt bemutatott néhány kiemelt példa is alkalmas néhány elsődleges következtetés levonására:

- az angol terminusokban a szinonima-választás sokkal következetesebbnek látszik, mint magyar megfelelőik esetében, így ott megfogalmazhatók bizonyos használati szabályok; (vesd össze: *air force* = légierő, *air assets* = repülő eszközök, *surface-to-air missile* = föld-levegő rakéta, illetve *aerospace professional* = légügyi szakember, *aerospace vehicle* = légi jármű, *aerospace engineering officer* = repülőműszaki tiszt)
- az angol szinonimák többsége poliszém, amelyre példaként szolgál a *flight* értelmezése a Webster's szótár alapján:
- *flight* (n): 1) the act, manner or power of flying, as the flight of birds and insects
- 2) the distance flown or that can be flown at one time by an airplane, bird, projectile
- 3) a flock or number of beings or things flying through the air together, as a flight of birds, arrows, bees
- 4)a a formation of military airplanes in flight
- 4)b basic organisational unit of an air force, consisting of a small number of planes of the same type
- 5) an airplane scheduled to fly a certain route at a certain time
- 6) a trip by an airplane
- A *flight* különböző jelentéseit a magyarban bizonyos esetekben azonos szóval, máshol különböző szóval jelöljük. Például: *flight safety* = repülésbiztonság, *flight control system* = repülés vezérlő rendszer, de *flight deck* = pilótafülke, *flight controls* = kormányzerevek, a *flight of fighters* = vadászrepülőgép-raj/kötelék, *civilian flight* = polgári(repülő)járat;
- az angol szinonimák további jellemzője, hogy a magyartól eltérően morfológiailag nem transzparenssek, azaz nem tartalmazznak alaki jelöléseket jelentési tartományukra vonatkozóan, ami jelentősen megnehezíti a pontos terminushasználatot a mindkét irányban történő fordítás során.

Természetesen ahhoz, hogy ezeknél a kissé általános megállapításoknál egzaktabb, megbízhatóbb és kifinomultabb következtetéseket tudjunk levonni, nagy mennyiségű szöveget kell feldolgozni, szaknyelvi terminusok nagy számú előfordulását kell megvizsgálni, amelyhez a legcélszerűbb módszerek a számítógéppel generált konkordanciák elemzése látszik.

Konkordanciának nevezzük egy szónak egy adott szövegben előforduló szövegösszefüggéseinek listáját. Az alábbi példa az air konkordanciájának részlete, amely a NATO AIRCENT Interoperability Handbook, 1997 Ramstein, Germany, valamint John P. Fielding Introduction to Aircraft Design című könyvének alapján készült:

and application of NATO air power. Now, the aim
 this background that this Air Interoperability Handbook has been
 efficient interoperability between NATO air forces and those of
 provide basic information for PfP air forces and, if necessary,
 understanding of NATO-led multinational air operations; participation in these
 operations. Provided that non-NATO air forces can operate with
 interpreters; however, in most air related situations, particularly where
 (CJTF) and will include air expertise. The CJTF concept
 Joint Force will be an Air Component. Command and Control
 efficient accomplishment of an air force's task. However, military
 operational efficiency of an air force.2. Especially in
 operational efficiency of an air force by reducing to
 safety policy within an air force should be characterized

managing national and international Air Traffic Control. SECTION 6A bemutatott konkordancia-részlet a hosszú idő óta széleskörűen alkalmazott KWIC (Key Word In Context) eljárással készült, azaz a vizsgált szónak adott szövegben való valamennyi előfordulását a szótól balra és jobbra lévő négy-négy szó kontextusában jeleníti meg, ezzel biztosítva a vizsgálni kívánt nyelvi jelenség tanulmányozásához a bőséges és valós, természetes nyelvhasználatból merített példákat, szemben a szótárak korlátozott terjedelmű és nem szükségszerűen valós nyelvhasználatot tükröző anyagával.

A nyolcvanas évek vége óta számos konkordancia-generáló számítógépes program készült:

- Longman Mini-Concordancer, Longman Group UK Ltd,
- Micro OCP, Oxford University Computing Service, Oxford University Press,
- Microsoft WORD 4, WORD 5 and upwards, Microsoft Ltd,
- WordCruncher, Electronic Text Corporation,
- WordPerfect 5.0, WordPerfect UK,
- MicroConcord, Oxford University Press

Ezek a programok jelentősen hozzájárultak a szókincs megfelelő egzaktsággal történő tanulmányozásához. Ezek a programok képesek előfordulási gyakorisági listát készíteni, regisztr-

rálni az egyes előfordulások helyét, önálló szavak keresése mellett képesek szókezdet-, illetve szóvég szerinti keresést is végezni.

Hogyan lehet ezeket a programokat alkalmazni a lexikai kutatásokra?

Első lépésként ki kell választanunk azokat az autentikus, korszerű és releváns szövegeket, amelyekben vizsgálni akarjuk az egyes lexikai jelenségeket. Az előadásomban bemutatott példák két könyv anyagából származnak. Az egyik a NATO szövetséges légierők együttes alkalmazásához a tagországokban alapműként használt kézikönyv, a másik a repülőgépek tervezésének oktatása során használt egyetemi tankönyv, mindkettő a kilencvenes évek közepén készült.

Ezt követően a szövegeket be kell táplálni a számítógépbe. Ennek legmegfelelőbb módja a szövegek beszkenyelése a lapolvasó segítségével. Ezen a ponton az jelent nehézséget, hogy bármilyen korszerű is a lapolvasó, nem képes minden betűtípust felismerni, így a szkennelés után el kell végezni a szöveg ellenőrzését és az esetleges hibák javítását. Ezzel a módszerrel tudjuk kialakítani és folyamatosan fejleszteni saját nyelvi *korpuszunkat*. Természetesen használhatjuk a szoftver részeként összeállított korpuszt is, amennyiben alkalmasnak találjuk a vizsgálni kívánt jelenség tanulmányozására. Fontos kérdésként szokott felmerülni, hogy mekkora legyen a korpusz mérete. Terminológiai kutatások esetében úgy gondolom, mindenképpen a mennyiségi szempont elé kell helyezni a minőségi szövegválasztás követelményét, mivel a szaknyelvi nyelvhasználat korlátozott számú szó állandóan ismétlődő, előre megjósolható szókapcsolatán alapul.

A korpusz kialakítása után meg kell határoznunk, mely szavak konkordanciáira van szükségünk vállalt nyelvészeti feladatunk elvégzéséhez. Ez történhet tapasztalati úton kialakított előfeltetelezésből kiindulva, de felhasználhatjuk a szoftver által adott szöveg szavaiból készített gyakorisági listát is, figyelmen kívül hagyva a grammatikai szavakat.

Ekkor következik a kiválasztott szavak *konkordanciáinak* összeállítása. A konkordanciából megállapítható, hogy a keresett szó milyen szövegkörnyezetben fordul elő, majd ebből a szövegkörnyezetből meg lehet határozni, hogy a vizsgált szó mely szavakkal alkot szókapcsolatot, azaz *kollokációt*. A kollokációk összehasonlításával tudjuk megállapítani a részleges szinonimák használati körét.

air power	Air Traffic Services
air interoperability	Air Liaison Officer
air force	Air Policing
air operations	Air Surveillance and Control System
Air Component	air threat
Air Traffic Control	Recognized Air Picture
Air-to-Air Plan	Air Operations Centre
air assets	combat air patrol
air defence	air-to-air refuelling
air units	Air Reconnaissance
Air Task Order	air attack

air mission	Offensive Air Support Operations
air route	Close Air Support
air transport	surface-to-air missile

Ezután következik az angol terminusok egybevetése magyar megfelelőikkel. A magyar terminusok esetében szintén az ismertetett eljárást kell alkalmazni, azonban itt nagyon körültekintően kell a szövegeket kiválasztani, tekintettel arra, hogy ezen a szakterületen nagyon sok a fordítás útján keletkezett szöveg, amelyek feldolgozása alapján nem vonhatók le helytálló következtetések.

Munkámban jelenleg az angol nyelvű szövegek feldolgozásánál tartok, célom egy összefoglaló tanulmány elkészítése, valamint a katonai repülés területén alkalmazott terminusok glosszáriumának összeállítása.

Molnár Krisztina

Pecsi Tudományegyetem, Német Nyelvészeti Tanszék

Definite Nominalphrasen im Deutschen und im Ungarischen

1.0. Einleitendes

Sowohl im Deutschen als auch im Ungarischen gibt es eine Reihe von Artikelwörtern, auch Determinative genannt, die die syntaktische Funktion haben, aus einem einfachen Nomen eine Nominalphrase (in generativen Grammatiken eine Determinativphrase) zu machen. Die Determinative haben aber auch semantische Funktionen, unter denen eine der wichtigsten ist, eine Nominalphrase als definit zu markieren. Als definit werden Nominalgruppen betrachtet, die nicht nur für den Sprecher, sondern auch für den Hörer identifizierbare Sachverhalte bezeichnen.

Im folgenden werden die Möglichkeiten der definiten Determination behandelt. Der Schwerpunkt wird auf die Determinative gelegt, die eine bestimmende Funktion ausüben können. Neben diesen Determinativen werden auch andere Nominaldeterminative behandelt, durch die eine nähere Bestimmung möglich ist.

Die Untersuchung der definiten Determination erfolgt kontrastiv deutsch-ungarisch, wobei die größte Aufmerksamkeit den Unterschieden zwischen den beiden Sprachen geschenkt wird.

2.0. Die definite Determination

Die Determination ist – ganz allgemein formuliert – das Phänomen der näheren Bestimmung einer Spracheinheit durch eine andere. Diese nähere Bestimmung läßt sich bei genauerer Untersuchung weiter spezifizieren als eine syntaktisch-semantische Relation zwischen zwei Spracheinheiten, wobei die eine, das Determinativ, die andere voraussetzt und näher bestimmt.

In dieser Arbeit geht es um eine der semantischen Funktionen der Determinative, die definite Determination. Wie schon erwähnt, liegt eine definite Determination vor, wenn die durch das Substantiv bezeichneten Gegenstände oder Sachverhalte auch für den Hörer identifizierbar sind.

Damit die definite Determination zustandekommt, muß mindestens eine von den folgenden semantischen Existenzbedingungen erfüllt werden: (1) auch der Hörer soll über Vorinformationen verfügen (2) in einigen Fällen braucht man eine nähere Bestimmung durch andere Nominaldeterminative (3) es soll eine extensionale Einmaligkeit des bezeichneten Gegenstandes oder Sachverhaltes vorliegen.

Die definiten Nominalphrasen können auf zweierlei Weise gebraucht werden. Beim referentiellen Gebrauch referiert der Sprecher auf einen bestimmten Gegenstand; der Hörer soll in der Lage sein, den gemeinten Gegenstand zu identifizieren. Im Falle von nicht-referentiellem oder attributivem Gebrauch dagegen ist die Charakteristik des gemeinten Gegenstandes oder Sachverhaltes wesentlich.

2.1. Sprachliche Mittel definiter Beschreibungen

2.1.1. Determinative

Von den Determinativen sind zwar nicht alle fähig, eine Nominalphrase als definit zu markieren, das ist aber auch kein „Privileg“ des bestimmten Artikels. Man muß aber auch bemerken, daß es nicht allein die Determinative sind, die eine Nominalphrase als definit markieren. Die nähere, genauere Bestimmung eines Substantivs erfolgt immer in einer Situation, d.h. daß die definite Referenz immer als kooperative Handlung von Sprecher und Hörer verstanden wird.

Im folgenden werden die Determinative, die eine Nominalphrase als definit markieren können, einzeln behandelt. Ausgegangen wird dabei immer von der deutschen Sprache. Auf die Unterschiede, die das Ungarische aufweist, wird getrennt eingegangen.

2.1.1.1. Der bestimmte Artikel

Der bestimmte Artikel kann sowohl im Deutschen als auch im Ungarischen Identifizierung durch Individualisierung und Generalisierung sowie durch den sprachlichen oder Situationskontext markieren.

Die Schreibmaschine ist kaputt.	Elromlott az írógép.
Ich habe gestern das Auto repariert.	Tegnap megjavítottam az autót.
Schließ die Tür!	Csukd be az ajtót!

Diese Äußerungen sind für den Hörer nur verständlich, wenn er sie genannten Objekte identifizieren kann, d.h. er muß wissen, daß der Sprecher eine Schreibmaschine oder ein Auto hat und von diesen Gegenständen nur genau ein Exemplar besitzt, bzw. während des Gesprächs oder in der gegebenen Situation nur ein solcher Gegenstand aufgetaucht ist. Was den letzten Satz anbelangt, er kann nicht nur geäußert werden, wenn der Raum, wo sich Sprecher und Hörer befinden, nur eine Tür hat, er kann auch mehrere Türen besitzen. Voraussetzung für die sinnvolle Äußerung dieses Satzes ist, daß der gegebene Raum nur eine offene Tür hat. So kann der Satz gedeutet werden als eine Ellipse zu „Schließ die offene Tür!“

2.1.1.2. Das Demonstrativpronomen

Das Demonstrativpronomen *dieser* identifiziert einen Gegenstand, indem es einen Bezug auf Naheliegendes bzw. unmittelbar vorher Erwähntes herstellt, das Pronomen *jener* identifiziert dagegen durch Bezug auf Entferntes bzw. nicht unmittelbar vorher Erwähntes.

Geben Sie mir bitte diesen/jenen Kugelschreiber!	Adjá ide nekem ezt/azt a tollat!
Ich kann diesen Lärm nicht mehr aushalten!	Már nem bírom elviselni ezt a lármat!
Dieser Professor hat wieder angerufen.	Ez a professzor már megint telefonált.

Anhand der Beispiele wird deutlich, daß *dieser* mehrere Bedeutungen hat. In seiner anaphorischer und deiktischer Bedeutung bezeichnet es, daß nur ein genau bezeichneter, ausgewählter Gegenstand gemeint ist, alle anderen derselben Art sind ausgeschlossen. Es wird auch gezeigt, daß der mit *dieser* eingeführte Gegenstand oder Sachverhalt sinnlich wahrnehmbar ist. *Dieser* kann nicht zuletzt auch eine Art Distanzierung ausdrücken, mit oder ohne eine negative, abschätzige Nebenbedeutung. In dem dritten Satz kann der Ausdruck *dieser Professor* eine abwertende Nebenbedeutung haben, muß es aber – je nach Situationskontext –

nicht. Er kann durchaus bedeuten, daß der Anrufer einfach unbekannt und damit nicht einzuordnen ist.

Im Ungarischen wird das Demonstrativpronomen immer zusammen mit dem bestimmten Artikel verwendet. In diesem Fall handelt es sich aber um einen konventionalisierten Artikelgebrauch.

2.1.1.3. **jeder**

Das Pronomen *jeder* kann nur im Singular gebraucht werden. Es macht eine Nominalphrase definit, indem es die alle Exemplare einschließende Gesamtheit bezeichnet, wobei auf jedes einzelne Exemplar Bezug genommen wird.

Jeder Student hat ein Referat vorbereitet.

Minden/Mindegyik diák készített
(egy) referátumot.

So hat dieser Satz die Bedeutung, daß jeder einzelne Student ein Referat vorbereitet hat.

2.1.1.4. **all-, sämtliche**

Das Pronomen *all-* bezieht sich auch auf eine Gesamtheit und macht auf diese Weise die Nominalphrase definit. Der Unterschied zwischen *all-* und dem vorher erwähnten *jeder* ist, daß bei *all-* die Gesamtheit hervorgehoben wird.

Alle Bücher sind ziemlich verstaubt.

Minden könyv elég poros.

Alle Studenten haben ein Referat vorbereitet.

Minden diák készített (egy) referátumot.

Der Unterschied zwischen *all-* und *jeder* kann auch dadurch erschlossen werden, daß der Satz (2) auch die Bedeutung haben kann, daß die Studenten gemeinsam an einem einzigen Referat gearbeitet haben. Im Ungarischen kann ein Bezug auf Einzelexemplare mit dem Pronomen *mindegyik* (=jeder einzelne) genommen werden.

2.1.1.5. **Possessiva**

Possessiva bezeichnen Zugehörigkeit und markieren zugleich die Nominalphrase als definit. Dadurch sind sie fähig, einen neuen Referenten schon bei der Einführung, also bei der ersten Erwähnung als definit zu bezeichnen, was ihnen eine einzigartige Stellung unter den Determinativen einräumt.

Sein Radio ist kaputt.

A rádiója rossz.

Mein Buch ist ziemlich verstaubt.

A könyvem elég poros.

Im Ungarischen entsprechen den deutschen Possessivpronomina die Possessivendungen, die auch Definitheit markieren. Der Gebrauch des bestimmten Artikels ist auch hier konventionalisiert.

2.1.1.6. **derselbe**

Das Pronomen *derselbe* kann nicht situationsgebunden gebraucht werden. In diesem Fall identifiziert es durch Ausschluß aller anderen Exemplare derselben Gattung. Es kann aber auch zur Identifizierung in einer bestimmten Situation oder durch Bezug auf vorher Erwähntes dienen.

Er kauft immer in demselben Geschäft ein.
Peter kauft immer in dem Geschäft am
Bahnhof ein. Inge kauft in demselben
Geschäft ein.

Mindig ugyanabban a boltban vásárol be.
Péter mindig a pályaudvarnál lévő
üzletben vásárol. Inge ugyanabban a
boltban vásárol.

Der Gebrauch des bestimmten Artikels im Ungarischen ist auch in diesem Fall stark konventionalisiert und hängt meiner Meinung nach mit dem teilweise demonstrativen Charakter von ugyanaz zusammen. (Zu bemerken ist, daß der bestimmte Artikel auch im Deutschen erscheint – auch wenn zusammengezogen mit dem Adjektiv selbst-.)

2.1.1.7. beide

Das Determinativ beide, eigentlich ein Nomen, bezieht sich auf eine Zweiernge, die als bekannt gilt.

Ich kenne beide Jungen.

Mindkét fiút ismerem.

Dieser Satz kann also nur in einer Situation geäußert werden, in der diese zwei Personen schon vorher erwähnt wurden, oder sich in der Sehweite der Kommunikationspartner befinden.

2.1.1.8. derjenige

Das Determinativ derjenige nimmt eine Sonderstellung unter den hier erwähnten Determinativen ein, da es nicht allein, sondern nur mit einem Relativsatz zusammen zu identifizieren vermag.

Wir treffen uns heute mit denjenigen Freunden,
die an der Reise nach Ungarn teilnehmen werden.

Ma találkozzunk azokkal a barátainkkal,
akik résztvesznek a magyarországi
utazáson.

Während im Deutschen das Determinativ derjenige einen Relativsatz verlangt, verlangen im Ungarischen die Relativsätze ein Demonstrativum im Hauptsatz, das einen kataphorischen Verweis leisten soll (s.2.1.2.4.).

2.1.2. Andere Nominaldeterminative

In diesem Kapitel werden die Möglichkeiten der definiten Determination behandelt, bei denen die Bestimmtheit nicht die zu der syntaktischen Klasse der Determinative gehörenden Elemente bezeichnen, sondern andere Nominaldeterminative. In dieser Funktion können verschiedene Arten von Attributen auftreten, die im folgenden einzeln untersucht werden.

2.1.2.1. Adjektiv

Die attributiv gebrauchten Adjektive sind auch fähig, eine Nominalphrase als definit zu markieren. Sie machen das allerdings nicht allein, sondern mit anderen Determinativen zusammen.

die nächsten Mieter

a következő bérlők

der einzige Abwesende

az egyetlen hiányzó

dieser rote Pullover

ez a piros pulóver

die ältere meiner beiden jüngeren Schwestern a nagyobbik húgom

2.1.2.2. Apposition

Die Apposition markiert auch eine Nominalphrase als definit. Die Apposition ist auch fähig, den referentiellen Gebrauch der definiten Determination zu bezeichnen, im Gegensatz zu den vorangestellten Attributen, die vor allem nicht-referentiellen Gebrauch signalisieren.

Katharina die Große

Nagy Katalin

(vs. die große Katharina)

a nagy Katalin)

Helmut Kohl, Linienrichter im Europa-

Helmut Kohl, az Írország-Hollandia

meisterschaftsspiel Irland-Niederlande

európa bajnoki mérkőzés vonalbírója

2.1.2.3. Genitivattribut

Genitivattribute können auch nicht allein die Definitheit des vorangehenden Substantivs markieren, sondern nur mit einem Determinativ (bestimmter Artikel oder Demonstrativum) zusammen.

der Anfang des Krieges	a háború kezdete
das Buch von Peter	Péter könyve/Pétemek a könyve
Er war der Cicero unserer Zeit.	Napjaink Ciceroja volt.

Für das Ungarische ist charakteristisch, daß Personennamen ohne Artikel stehen.

2.1.2.4. Relativsatz

Relativsätze definieren auch nur mit Hilfe eines definiten Artikels, während im Ungarischen, wie schon erwähnt (2.1.1.8.), ein Demonstrativum gebraucht wird.

das Buch, das ich ihm zum Geburtstag geschenkt habe	az a könyv, amit születésnapjára ajándékoztam neki
--	---

Zu bemerken ist hier, daß es auch Relativsätze gibt, vor denen das Substantiv, worauf sich der Relativsatz bezieht, mit einem unbestimmten Artikel steht. In diesem Fall ist die Nominalphrase aber nicht definit, auch wenn er spezifiziert ist.

2.1.2.5. Infinitivsatz

Eine weitere Möglichkeit der Attribuierung und dadurch der näheren Bestimmung stellen im Deutschen die Infinitivsätze dar. Da es solche Konstruktionen im Ungarischen nicht gibt, werden sie mit Konjunktionalsätzen wiedergegeben.

Sie freut sich über die Möglichkeit, nach Deutschland zu fahren.	Örül (annak) a lehetőségnek, hogy Németországba utazhat.
---	---

2.1.2.6. Konjunktionalsatz

Eine Attribuierung mit durch verschiedene Konjunktionen eingeleiteten Nebensätzen ist in beiden hier untersuchten Sprachen möglich. Dabei wird im Ungarischen – wie auch bei den Relativsätzen – im Hauptsatz meistens mit einem Demonstrativpronomen auf den Nebensatz verwiesen.

Sie freut sich über die Möglichkeit, daß sie nach Deutschland fahren kann.	Örül (annak) a lehetőségnek, hogy Németországba utazhat.
---	---

2.1.2.7. Präpositionalphrase

Die im Deutschen nachgestellten präpositionalen Attribute werden im Ungarischen in der Regel mit vorangestellten Partizipkonstruktionen mit *szóló/való* wiedergegeben. Ähnlich den anderen, determinieren auch diese Attribute nur zusammen mit anderen Determinativen.

das Buch über den 2. Weltkrieg	a II. világháborúról szóló könyv
--------------------------------	----------------------------------

2.1.2.8. Ordinalia

Die Ordinalia identifizieren einen Gegenstand ganz genau, benehmen sich aber syntaktisch wie die attributiven Adjektive, d.h. sie kommen auch nur mit anderen Determinativen, vor allem mit dem bestimmten Artikel und mit Possessiva vor.

das zweite Buch a második könyv

2.1.2.9. Superlativ

Superlative wären - rein semantisch gesehen – auch allein fähig, ein Substantiv näher zu bestimmen. Auch bei ihnen ist der Artikelgebrauch konventionalisiert, sie kommen nur mit anderen Determinativen, in erster Linie mit dem bestimmten Artikel und mit Possessivpronomen vor.

das neueste Buch a legújabb könyv

3.0. Zusammenfassung

In dieser Arbeit wurde versucht, die grundsätzlichen Möglichkeiten der definiten Determination im Deutschen und im Ungarischen darzustellen. Dabei ist es herausgekommen, daß die beiden untersuchten Sprachen trotz der strukturellen Verschiedenheit ganz ähnliche Möglichkeiten besitzen, um eine Nominalphrase als definit zu markieren. Unterschiede konnten hauptsächlich beim konventionellen Artikelgebrauch festgestellt werden. Inwieweit dieser unterschiedlicher konventioneller Artikelgebrauch Schwierigkeiten für deutschlernende Ungarn bedeutet, und ob er zu Interferenzen führt, ist die Aufgabe einer späteren detaillierteren Analyse.

BIBLIOGRAPHIE

- BISLE-MÜLLER, HANSJÖRG: ARTIKELWÖRTER IM DEUTSCHEN. SEMANTISCHE UND PRAGMATISCHE ASPEKTE IHRER VERWENDUNG (=LINGUISTISCHE ARBEITEN 267) TÜBINGEN: NIEMEYER 1991
- DROSDOWSKI, GÜNTHER (SZERK.): DUDEN. DIE GRAMMATIK MANNHEIM U.A.: DUDENVERLAG 1984⁴
- É. KISS KATALIN – KIEFER FERENC – SIPTÁR PÉTER: ÚJ MAGYAR NYELVTAN BUDAPEST: OSIRIS 1998
- ENGEL, ULRICH: DEUTSCHE GRAMMATIK HEIDELBERG: GROOS U.A. 1992²
- GRIMM, HANS-JÜRGEN: UNTERSUCHUNGEN ZUM ARTIKELGEBRAUCH IM DEUTSCHEN LEIPZIG: VERLAG ENZYKLOPÄDIE 1986
- HELBIG, GERHARD – BUSCHA, JOACHIM: DEUTSCHE GRAMMATIK. EIN HANDBUCH FÜR DEN AUSLÄNDERUNTERRICHT LEIPZIG U.A.: LANGENSCHIEDT 1991¹⁴
- HIMMELMANN, NIKOLAUS P.: DEIKTIKON, ARTIKEL, NOMINALPHRASE. ZUR EMERGENZ SYNTAKTISCHER STRUKTUR (=LINGUISTISCHE ARBEITEN 362) TÜBINGEN: NIEMEYER 1997
- KIEFER FERENC (SZERK.): STRUKTURÁLIS MAGYAR NYELVTAN I. MONDATTAN BUDAPEST: AKADÉMIAI KIADÓ 1992
- LYONS, CHRISTOPHER: DEFINITENESS CAMBRIDGE: CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS 1999
- OOMEN, INGELORE: DETERMINATION BEI GENERISCHEN, DEFINITEN UND INDEFINITEN BESCHREIBUNGEN IM DEUTSCHEN (=LINGUISTISCHE ARBEITEN 53) TÜBINGEN: NIEMEYER 1977
- UZONYI PÁL: RENDSZERES NÉMET NYELVTAN BUDAPEST: AULA KIADÓ 1996
- ZHOU, HENGXIANG: DETERMINATION UND DETERMINANTIEN: EINE UNTERSUCHUNG AM BEISPIEL NEUHOCHDEUTSCHEN NOMINALSYNTAGMEN (=BOCHUMER BEITRÄGE ZUR SEMIOTIK 2) BOCHUM: STUDIENVERLAG BOCKMEYER 1985

Őrsi Tibor

Eszterházy Károly Főiskola

A francia eredetű szavak típusai a Mandeville utazásai című útleírás angol változatában

A középkorban használt nyelvek tanulmányozásakor írott szövegekre kell szorítkoznunk. Ezeknek egy jelentős része azonban fordítás. Az ilyen szövegekre jellemző, hogy az eredeti nyelv szerkezetei átkerülnek a fordított szövegbe, és torz képet adnak a vizsgált nyelv tényleges állapotáról. Így van ez a *Mandeville utazásai*-ban is. Ezt az útleírást 1356 körül írták franciául, majd 1400 körül angolra fordították és még nyolc további nyelvre is. Tíz nyelven összesen kb. 300 kézirat maradt fenn. Ez bizonyítja a mű népszerűségét. Mivel a főhős egy állítólagos angol lovag, sokáig úgy gondolták, hogy az egész mű eredetileg angolul íródott. Dr. Johnson híres szótárának előszavában (1755) még "az angol próza atyjá"-nak nevezi. A XIX. században kiderült, hogy csak fordításról van szó. Volt, aki a fordítást szolgáinak nevezte, volt, aki viszonylag hű fordításnak tartotta.

A mű angol fordításának vizsgálata a fordításról eddig alkotott képet ámyaltabbá teszi. Azt látjuk, hogy az általunk vizsgált úgynevezett Cotton-kézirat nyelvében az eredeti francia nyelvű szöveg nyilvánvaló hatása mellett a korabeli francia nyelv általános hatása is számottevő mértékben érvényesül. Miközben az Inzuláris Verzióknak, azaz az Angliában korai középfraancia nyelven készült változatnak szókincset összehasonlítjuk a középanyol nyelvre fordított Cotton-kézirat szókincsével, azokat az eljárásokat vizsgáljuk meg, amelyek segítségével a francia szavak beépülnek az angol nyelvbe.

A fordítás szókincse számottevő francia hatást mutat, a skandináv elemeket viszont teljes mértékben mellőzi. A francia és latin eredetű szavak aránya a germán eredetű szavakhoz képest meglehetősen magas, különösen a hosszabb leíró részekben. A fordító azonban korántsem pusztán az eredeti szövegből átemelt és az angol nyelvben gyökeret vert francia szavakat használ. Számos esetben éppen hogy az eredetiben nem szereplő francia eredetű szavakat és kifejezéseket találunk. A 4. pontban bemutatott megoldásnak megfelelően az eredeti szövegben szereplő francia szavaknak egy jelentős részét elhagyja, és olyan más, francia eredeti szavakkal helyettesíti, amelyek fennmaradtak a mai angol nyelvben.

1. Minden fordítás során a legáltalánosabb módszer az, ha egy idegen szót anyanyelvi megfelelőjével helyettesítenek. Így például a Cotton-kézirat ka. *bynde* (ma. *bind*) 'köt' szavát a kfr. *lyer* (mfr. *lier*) szóval fordították.
2. A következők tipikus "fordítási" megoldás abban áll, hogy egy francia szót ugyanannak a szónak az angol nyelvbe már átvett, tehát francia eredetű jövevényszavával fordítanak. Ez főleg a már korábban átvett és azóta rögződött kölcsönszavak esetében figyelhető meg: *prince*, *palays*, *entree*. Problémák jelentkezhetnek, ha a kölcsönszavaknak van germán eredetű, vagyis az óangol nyelvből örökölt szinonimájuk. A mű egyik kulcsszava, a francia eredetű *yle* (ma. *isle*) 'sziget' jelentésű szó szerepel kizárólag a Cotton-kéziratban, ugyanakkor a germán szinonima *iland* (ma. *island*) egyáltalán nem fordul elő. Hasonlóképpen a ka. *citee* (ma. *city*) 'város' is az általánosan használt szó, a germán *town* 'város' viszonylag ritkán bukkan fel a fordításban. A *town* szó előfordulhat önállóan vagy a szinonimájával együtt: *townes and cytees*. Mindkét szó jelölheti ugyanazt a földrajzi helyet.
3. Előfordul, hogy egy középanyol szó nagyon hasonlít francia megfelelőjéhez, mint például a ma. *vary* 'változik' ige a ka. *thei varien* szerkezetben megfelel a kfr. *ils varient* alaknak, mégis a latin nyelv esetleges hatásával is mindig számolni kell. Hasonló a helyzet a ka. *fructuous*

'gyümölcsben bővelkedő' szó esetében is, amelyik az eredeti szöveg kfr. *ils fructifiant* 'gyümölcsöt teremnek' szerkezetét fordítja. Nagyon magas azoknak a szavaknak az aránya, amelyek végsősoron a latinból származnak, de nem állapítható meg egyértelműen, hogy a középanyol nyelvbe közvetlenül a latinból kerültek-e, vagy a francia nyelvből, amely ugyan-csak a latinból vette át ezeket. Ilyen középanyol szavak: *naturelle* (ma. *natural*) 'természetes', *generalle* (ma. *general*), 'általános', *excellent* (ma. *excellent*) 'kiváló', *habitable* (ma. *inhabitable*) 'lakható'.

4. Meglehetősen gyakran azt tapasztaljuk, hogy az angol változat olyan francia eredetű kölcsönszókat használ, amelyeknek nem szerepel a megfelelője az eredeti szövegben. Így például a ka. *plenty* (ma. *plenty*) 'bőség' jelentésű szó szerepel a kfr. *foison* (mfr. régies *foison*) szó fordításaként, a ka. *destruïen* (ma. *destroy*) 'elpusztít' áll az eredeti szöveg kfr. *corompre* (mfr. *corrompre*) korabeli jelentése 'elpusztít' szó helyett, jöllehet a megfelelő ka. *foison* és *corumpe* alakok már léteztek, és viszonylag széles körben használatosak voltak. A ka. *gravelly* [-ófr. *gravele* + *y*] (ma. *gravelly*) régies 'homokos' jelentésű szót találjuk mind a kfr. *arenous* (mfr. *arèneux*) régies 'homokos', mind pedig a kfr. *sablenous* (mfr. *sablonneux*) szintén 'homokos' jelentésű szó helyett. Ez utóbbinak az ellentéte is megfigyelhető, amikor is a fordításban egy francia eredetű szónak két francia eredetű középanyol megfelelője van. A ka. *face* és *visage* szavak a kfr. *face* 'arc' jelentésű szót fordítják. Az angol változatban a *face* szó fordul elő gyakrabban. Ez mintegy előrevetíti azt a tendenciát, hogy a mai angolban a *face* alak válik általánossá, a *visage* pedig csak irodalmi vagy régies szövegben bukkan fel.
5. A Cotton-kéziratban 80 esetben találunk etimológiailag motivált szinonimapárokat. Ezekben germán eredetű szavak kapcsolódnak francia eredetű szavakhoz, és így együtt szolgálnak egy-egy francia szó fordításául. Ez egyébként az egész középanyol nyelvre jellemző stílus-eszközzé vált, és mind a mai napig fennmaradt. A *Mandeville utazásai*-nak középanyol változatában ennek megfelelően találunk olyan szerkezeteket, mint ka. *in oure langage and speche* (ma. *in our language and speech*) ami a kfr. *en nostre parole* 'a mi nyelvünkön' szerkezetét fordítja. Germán eredetű szinonimák gyakran használatosak francia eredetű kévéssé ismerős kifejezések magyarázataként: *albespyne that is white thorn* áll a kfr. *albe espine* (mfr. *aubépine*) 'galagonya' fordításaként.
6. A Cotton-kézirat néha olyankor is használ francia szavakat, amikor nincs szó közvetlen etimológiai motivációról. A kfr. *vallet* (mfr. *valef*) 'szolga' szót a ka. szöveg az *officer* és a *ministre* szavakkal fordítja, a kfr. *visiblement* 'szemmel láthatólag' megfelelője pedig a ka. *apertly*. A *vallett* szó például csak a mű keletkezése után nagyon sokára, a XVI. században fordul elő először az angol nyelvben. A *visibely* határozószó 1380 óta van adatolva, de még nem terjedhetett el. A ka. *officer* első előfordulása 1297, a *ministre* szóé pedig 1290, az angol fordítás elkészültekor már általánosan elterjedt szavak voltak.
7. Sok ritka szó egyáltalán nem integrálódott az angol nyelvbe. Ezek esetében a "fordítás" mindössze annyit jelent, hogy a fordító a francia szó írásmódját angolosította. Ilyenek például a ka. *avere de poys* < kfr. *avoir de pois* 'súly szerint eladott árú; javak', ka. *quyrboyle* < kfr. *cuir boily* (mfr. *cuir bouilli*) 'kifőzéssel kezelt bőr', ka. *lanyeres* < kfr. *lanieres* (mfr. *lanières*) 'kis sólyom'.
8. Előfordul, hogy az óangolban már meglévő szó megegyezik a francia nyelv megfelelő szavával, ami az eredeti angol szó használatát módosítja, gyakran megerősíti. Ilyen például az óangol *rice* (ma. *rich*) szó, melynek eredeti jelentése 'hatalmas', mai jelentése viszont 'gazdag'. Az ófrancia nyelv is egy germán, mégpedig a frank nyelvből vette át és a jelentése is inkább 'hatalmas'. A francia nyelvből történő átvételről nem beszélhetünk, de az mindenképpen elmondhatjuk, hogy az angol *rich* szó használatára hatással volt a francia nyelv.

9. Ugyanaz a szó egyszerre többféle szóátvételi típusban is szerepelhet. Vizsgáljuk meg kicsit részletesebben a ka. *saven* (ma. *save*) 'megment' jelentésű igének és szócsaládjának használatát. Ez az ige 1200 előtt fordul elő először az angol nyelvben *sauven*, majd 1250 körül *saven*, majd *save* alakban. Az ófr. *sauver*, *salver* átvétele, és végső soron a kései latin *salvare* 'megmenteni' igéből származik, az pedig a latin *salvus* 'ép, egészséges' jelentésű melléknévből. A *Mandeville utazásaiban*-ban a *saven* ige nyolcszor fordul elő. Az (1) alatti idézetben és még három további előfordulásban a középfangol szó egyezik a megfelelő középfancia szóval.

(1) C 30/9 *Theophilus ... that oure lady sauuede from oure enemye.*

W 22/26 *Theophilus ... qe nostre Dame sauua del enemy.*

A (2) alatti példához hasonlóan gyakran olyankor is használja a fordító a *save* igét, amikor a francia eredetiben nem szerepel annak etimológiai megfelelője. Az ófr. *garir* > mfr. *guérir* 'megvéd; gyógyít' igét az angol nyelv nem vette át.

(2) C 8/28 ... *thorgh the whiche fruyt Adam scholde be saued.*

W 6/37 ... *adonqes serroit son pierre garry.*

A (3) alatti idézetben pedig tágabb értelemben vett szinonimapárt találunk: a *save* ige használata nem motivált etimológiailag, hiszen itt is a *garir* fordításaként áll. Az angol *deliver* 'megszabadít' ige megfelelőjét a francia szöveg is tartalmazza.

(3) C 8/33 ... *oure lord Ihesu Crist, thorgh whom Adam and alle that comen of him scholde be saued and delyvered from drede of deth withouten ende...*

W 6/39 ... *Adam and et cils qi de luy sunt descenduz sunt gariz et deliuerer de la mort perpetuelle ...*

(4)-ben pedig az angol *save* ige a francia *délivrer* ige fordításaként áll. Visszafelé ez nem igaz, hiszen az angol *deliver* ige francia eredetije mindig *délivrer*. A más jelentésű, germán eredetű ka. *helen* ma. *heal* 'gyógyít' ötször fordul elő a műben, és mindig a kfr. *garir* igének felel meg.

(4) C 51/7 *And thus was this mayden saued be the grace of God.*

W 36/25 *Et ensi fuist la damoiselle deliuerer par la grace de Dieu.*

A *save* ige használatáról összegzőképpen elmondhatjuk, hogy csak az előfordulások felében beszélhetünk etimológiai motivációról. A mai angol nyelvre jellemző szófajváltás már a középfangol korszakban, a ragozások leépülésének időszakában egyre gyakoribbá válik. Főnévként a *save* szó csak a XX. század elejétől használatos igéből kiinduló szófajváltásnak köszönhetően, melléknévként viszont már a XIII. században, de nem konverzió, hanem az ófr. *sauf*, *sauve* melléknév átvételeként. Az (5) alatti példában látjuk az angol változatban található egyetlen melléknévi előfordulást. Ennek francia eredetijeként befejezett melléknévi igenévi alak szerepel.

(5) C 163/31 *And thei holden hemself blessed and saf from alle periles...*

W 111/41 ... *et cuident estre benures et sauuez de toutz perilz qi les ount.*

A vizsgált műben a *save* 'kivéve' szó leggyakrabban prepozícióként használatos, mintegy 24 alkalommal. Ez a használat az angolban 1300 körül jelenik meg, és a francia eredetű ka. *safe*, *saf*, *sauf* melléknévből fejlődik ki 'megőrizve, tartalékolva, kivéve' jelentéssel. Már az ófranciában kialakult és 1155-től adatható a melléknév prepozícióként történő használata, amely követi a latin ablativus absolutus (*salvo*) hasonló fejlődését. Figyelemre méltó, hogy a francia eredetiben

egyszer sem fordul elő az etimológiailag rokon szó. Leggyakrabban a kfr. *forsqe* 'kivéve' prepozíció áll (6).

- (6) C 114/10 *This lond of Amazoyne is an ile alle envirouned with the see saf in ii. places where ben ii entrees.*

W 78/33 *Celle terre de Amazoine, ceo est vne ile tote enuironne deawe, forsqe en ii lieux, ou il y a ii. entreez.*

Az angol prepozíciót majdnem minden esetben megerősíti az *only* 'csak' határozószó (7).

- (7) C 178/22 *And thei han gret multytude of alle maner of bestes, saf only of swyn for thei bryngen non forth.*

W 121/32 *Ilz ount tresgrant multitude des bestes de toutes maners, forsqe des porceaux; qar ils ne norissent point.*

Mint a (7) alatti példa is mutatja, az angol szöveg eléggé pontosan követi a francia eredeti szókinccsét és mondat szerkezetét, ugyanakkor éppen a grammatikalizálódott szó az egyetlen olyan francia eredetű elem, amelynek nincs megfelelője az eredeti szövegben, noha gyakorlatilag minden szótár egybehangzóan állítja annak francia eredetét. Ezt mi sem vonjuk kétségbe, viszont megállapíthatjuk, hogy a francia eredetű, eredetileg lexikai – a mű keletkezésekor már grammatikalizálódott – szó ekkorra szerves része lett az angol nyelvnek. Megjegyzendő azonban, hogy a nyomtatásban elérhető másik kézirat ezekben az esetekben leggyakrabban az *outtaken* 'kivéve' kifejezést használja, ami a Cotton-kéziratban csak elvétve szerepel. Megtalálható viszont a francia eredetiben az ófrancia nyelvben használt *hors pris* 'kivéve' (8) szerkezet, amelyet később az *hors mis* > *hormis* váltott fel. Ez utóbbi mind a mai napig fennmaradt előjárószóként a francia irodalmi nyelvben.

- (8) 177/29 *And thei taken the nexte of hire kyn to hire wyfes, saf only that thei out taken hire modres, hire doughtres and hire sustres of the moder syde.*

120/29 *Et preignent lour parentez a femmes, hors pris lour meres, lour filles, et lour seours de par la mer.*

A francia nyelvben 1360 körül fordul elő először az *excepté* 'kivéve' prepozíció. Az angol nyelvben is felbukkan prepozícióként az *except* szó 1378 körül, kötőszóként pedig 1387 előtt. Az *except* és a *save* szavak fejlődése sok hasonlóságot mutat. Az *except* szó esetében sem lehet eldönteni, hogy a latinból a francián keresztül vagy pedig közvetlenül a latinból vették-e át. Mindenesetre sem a francia, sem pedig az angol változatban nem szerepel. Feltételezhető, hogy az angol *except* és annak tükörfordítása, az *out-taken*, valamint a *save*, illetve a francia *sauf*, *excepté*, *hormis*, illetve az ófr. *horpris* végső soron egyaránt a latin ablativus absolutus szerkezetre vezethetők vissza. Az angol alakok kialakulásában a közvetlen latin hatás mellett szerepet játszhattak a francia nyelvben addigra már bizonyíthatóan kialakult, prepozícióként használt alakok.

A *save* prepozíció kétszer fordul elő állandósult kifejezésekben. Ezek esetében a közvetlen francia hatás egyértelműnek tűnik.

- (9) C 124/12 *But sauue her grace of alle that seyn so ...*

W 84/34 *Mais sauue la grace des disantz ...*

- (10) C 136/15 *... but after my lytyle wytt it semeth me, sauinge here reuerence, that it is more.*

W 92/38 *Mes solonc mon petit sen y me semble, sauue lour grace, qil y a pluis.*

Szembeötlök, hogy (9) esetében a francia eredetiben ugyanazt a kifejezést találjuk, melynek hozzátétőleges jelentése 'tisztesség ne essék, szólván'. Ez *Littre* szerint a XIII. században bukkant fel először a francia nyelvben, az angolban pedig az *OED* szerint 1386 körül, a *MED* szerint viszont már 1330 tájékán. A (10) alatti angol példa eredetijeként feltételezhetnénk egy **sauf votre révérence* kifejezést. Létezik is ilyen, csak hogy ez a francia nyelvben a *DHLF* szerint csak 1615-ben fordul elő. A *CDE* 'save' prep. szócikke említi egy *sauf votre respect* ófrancia kifejezést, de a *DHLF* ezt a kifejezést csak 1636-tól datálja. Valószínűnek tűnik, hogy a ka. *save your grace* kifejezés valóban közvetlen ófrancia hatást mutat, a *save your reverence* viszont a középanyol nyelven belüli fejlemény, amelyik mind az *OED*, mind pedig a *MED* alapján 1387 óta adathozható.

Ezt erősíti az a tény is, hogy a 1375 körül az angolban kialakult a *save* prepozíció módosulásaként egy *saving* 'kivéve' elöljárószó is, mégpedig a *save* ige folyamatos melléknévi igenévi alakjából. Ebben szerepe lehetett a fr. *touchant* 'valamire vonatkozóan' prepozíció által mutatott mintának, amely az *ODEE* szerint a kései középanyol nyelvben a franciás *touchant* és az angolosított *touching* prepozíció kialakulásához vezetett. A *saving* prepozíció 1387 előtt már frazeológia kifejezésekben is előfordul, mint ahogy azt a (10) alatt idézett példa is mutatja. Az *OED* és a *MED* is ezt a példát idézi a *saving your reverence* kifejezés első előfordulásaként 1400-ból.

A *save* szócsalád vizsgálata megmutatta, hogy a francia nyelv lexikai hatása több síkon jelentkezett. Egyszerre van jelen a közvetlen nyelvi hatás, amit az eredeti szöveg módszeres követése mutat. Bizonyos francia eredetű szerkezeteket átvett az angol nyelv. Ezeknek az analógiájára újabb, a francia nyelvtől immár független szerkezetek alakultak ki. Más esetekben pedig már a francia nyelv hatásával magyarázható jelenségek jóval a vizsgált fordítás keletkezése előtt lezajlottak. Mindez összességében azt jelenti, hogy a *Mandeville utazásai*-nak középanyol fordítása jelentős francia hatást mutat, de az eredeti mű közvetlen hatása kisebb, mint ahogy azt eddig általában feltételezték.

RÖVIDÍTÉSEK

- óa. óangol (1100 előtt)
- ka. középanyol (1100-1500)
- ma. modern angol (1500 után)
- ófr. ófrancia (1350 előtt)
- kfr. középfancia (1350-1600)
- mfr. modern francia (1600 után)
- C Seymour középanyol nyelvű kiadása (oldal/sor)
- W Warner középfancia nyelvű kiadása (oldal/sor)

IRODALOM

- BARNHART, R. K. (ED.) 2000. *CHAMBERS DICTIONARY OF ETYMOLOGY*. CHAMBERS, NEW YORK. (CDE)
- KURATH H., ET AL. (EDS.) 1953–. *MIDDLE ENGLISH DICTIONARY*. UNIVERSITY OF MICHIGAN PRESS, ANN ARBOR. (MED)
- LITTRÉ, É. 1872. *DICIONNAIRE DE LA LANGUE FRANÇAISE*. HACHETTE, PARIS.
- ONIONS, C. T. (ED.) 1966. *THE OXFORD DICTIONARY OF ENGLISH ETYMOLOGY*. CLARENDON PRESS, OXFORD. (ODEE)
- OXFORD ENGLISH DICTIONARY. 2000. SECOND EDITION ON CD-ROM. VERSION 2.0.* OXFORD/NEW YORK. (OED)
- REY, ALAIN (ED.) 1992. *DICIONNAIRE HISTORIQUE DE LA LANGUE FRANÇAISE*. DITIONNAIRES LE ROBERT, PARIS. (DHLF)
- SEYMOUR, M. (ED.) 1967. *MANDEVILLE'S TRAVELS*. CLARENDON PRESS, OXFORD.
- WARNER, G. F. (ED.) 1889. *THE BUKE OF JOHN MAUNDEULL*. THE ROXBURGHE CLUB, WESTMINSTER.

Igék szemantikai szerepe az alapszókincs elsajátításában

1. Szavak és szókapcsolatok szerepe a nyelvtanulásban

Közismert, hogy a tanulóknak a nyelvelsajátítás során különböző nyelvi szinteken, így pl. a fonetikában-fonológiában, a morfológiában és a szintaxisban, illetve lexicológiában kell ismeretekre szert tennie. Nézzük meg közelebbről, mit is tartalmaznak a lexikai ismeretek. A tanulóknak Leisi (1971: 9) szerint alapvetően szavakat kell tanulnia, hiszen „a nyelv legfontosabb eleme a szó” (Leisi 1971: 9). Ezt az állítását azzal indokolja, hogy a kisgyermek, amikor beszélni tanul, először szavakat mond, és már ezekről az egyszavas megnyilvánulásokról is állíthatjuk, hogy a gyermek beszél. Az idegen nyelv tanulásában pedig úgy nyilvánul meg a szavak prioritása, hogy a nyelvtanulás nem más, mint szavak használatának és szavak megértésének elsajátítása. A tanuló bármilyen biztosan mozog is például a szintaxisban, ha azonban nem ismeri a szükséges szavakat, akkor nem tudja magát kifejezni, és nem képes értelmezni a hallottakat. Vagy ha esetleg a tanulóknak rossz a kiejtése, az bizony jelentősen megnehezíti, bár nem teszi lehetetlenné mondanivalójának a megértését. Gyakran előfordul az is, hogy a tanuló átviszi anyanyelvének mondat szerkezetét a célnyelvre, emiatt nyelvtanilag helytelen mondatot alkot, ami azonban nem jelenti egyúttal azt, hogy a mondatot – pl. szórendi hibák esetén – ne lehetne helyesen értelmezni a célnyelven. Egy-egy morfológiai hiba általában kevésbé befolyásolja a kommunikáció sikerét, mint egy-egy téves szóhasználat.

Tudjuk, hogy minden nyelvtanuló számára vannak könnyen és nehezen megtanulható szavak. Egyes szavak használata nem csak egyéneknek, hanem egész közösségeknek – például azonos anyanyelvűeknek – nehézséget jelent. A tanuló fokozatosan sajátítja el a szavak fonetikai, morfológiai, szintaktikai és szemantikai tulajdonságait (ld. Jiang 2000 modelljét az egyes szintek elsajátításának lépéseiről). Ezeken kívül vitathatatlanul szükséges a szókapcsolatok helyes használatának ismerete is, amelyek különösen akkor válhatnak hibaforrássá, ha a szavak kompatibilitása az anyanyelvben és az idegen nyelvben különbözik egymástól, mint ahogy ezt a *határt átlépni* = *Grenze passieren* kifejezés szemlélteti. Emellett a nyelvi elemek összeférhetősége nem mindig adható meg szemantikai szintű szabállyal, különösen nem az első nyelvi perspektívából tekintve. Így pl. a magyarban metaforikusan használt *átad* ige a *tudást átad* szókapcsolatban nem fordítható az *átad* denotatív megfelelőjével, az *übergeben* igével, hiszen annak nincsen a német nyelvben átvitt értelmű jelentése.

A szavak kookkurenciája már régóta foglalkoztatja a nyelvészeket. Az együtt előforduló szavakat Firth (1957) a brit kontextualizmus keretében kollokációnak nevezi. Követői továbbfejlesztették ezt az értelmezést, és felismerték, hogy a kollokáció a szövegkohézió egyik eszköze. Firth módszerét számítógépes korpuszelemzésekben is használják (ld. Lehr 1996). Az együtt előforduló szavak közötti szemantikai kapcsolatokat vizsgálta pl. Porzig (1973) az 1930-as években és bevezette a „lényegi jelentéskapcsolatokat” (wesenhafte Bedeutungsbeziehungen) fogalmát. Coseriu (1967) ezen belül a strukturális szemantika eszközeivel a „lexikai szolidaritások” (lexikalische Solidaritäten) különböző csoportjait határozta meg. Apreszjan, Zsolkovszkij és Melcsuk függvényekkel kísérelte meg rendszerbe foglalni a szintagmák elemei közötti szemantikai kapcsolatokat. Egyik, Magn-nak nevezett függvényüket fejti ki német-magyar relációban Székely (2001) a fokozó értelmű szókapcsolatok tárgyalásakor.

Ebben a tanulmányban azonban – a témát leszűkítendő – Leisi gondolatmenetét követve hasonlítjuk össze néhány német ige és magyar megfelelőjük szelekciós kikötéseit, mivel Leisi is az

idegennyelv-tanuló szemszögéből vetette össze első nyelvi és célnyelvi szavak szintagmatikus tulajdonságait.

2. Ige-főnév szókapcsolatok

A tanulmányban a kéttagú, igét és főnevet tartalmazó szókapcsolatokat vizsgáljuk. Mivel indokolható az összehasonlításra kiválasztott lexikai egységek leszűkítése az ige-főnév szókapcsolatokra?

Az igét többnyire úgy definiáljuk, hogy cselekvést, történést, létezést fejez ki. A nyelv lehetőséget nyújt arra, hogy ezt az igei tartalmat a főnévi igenév önállóan kifejezésre juttassa. A valóságban azonban érzékszerveinkkel nem észlelhetünk elszigetelten folyamatokat. A tárgyak nyilvánvalóan önállóan létezhetnek, mint pl. *egy könyv*. Ezzel szemben pl. az olvasás folyamatát nem érzékelhetjük önmagában, hanem egy, az olvasás folyamatát végző személlyel vagy az olvasás céljára irányuló tárggyal együtt. A folyamatok tehát tárgyhoz vagy személyhez kötődnek, és a valóságban azt érzékeljük, hogy személyek cselekszenek, az igei tartalmat hajtják végre, vagy tárgyakkal történik valamilyen esemény. Például azt figyelhetjük meg, hogy egy *fiú olvas*, vagy pedig hogy *könyvet olvas* (ld. Leisi 1971: 23). Tehát a folyamatok nyelvi leképezésében az ige nem izoláltan, hanem ágenssel vagy tárggyal együtt szerepel.

Ezen megállapítás nyomán felmerülhet a magyar anyanyelvű olvasóban az az ellenvetés, hogy egy ragozott ige a magyarban akár még mondatértékű is lehet, azaz önállóan szerepelhet, mint az *Olvasol?* kérdésben. Itt ugyan valóban egyetlen szóból, egy igéből áll a mondat, mégis megállapíthatjuk, hogy ebben az esetben sem elszigetelten használjuk az igét, hiszen a ragozott ige morfoszintaktikai végződésének deiktikus funkciója a szituáció függvényében egyértelműen konkrét személyt jelöl.

A szókapcsolatok strukturális különbségei nyilvánvalóan a nyelvek tipológiájából fakadnak, tehát a magyar nyelv a némettel összevetve inkább agglutinálónak, míg a német nyelv többnyire flektálónak nevezhető. A morfoszintaktikai eltéréseket nem vizsgáljuk, hanem a szókapcsolatok német-magyar összehasonlítás során feltárható sajátosságait szemantikai aspektusból közelítjük meg. Német-magyar összehasonlítás morfológiai szintű eredményei megtalálhatók többek között pl. Bassola (1995) Canisius (1998) vagy Szűcs (1999) tanulmányaiban.

Az idegen nyelvet beszélők hamar megtapasztalják, hogy a szókapcsolatok a németben és a magyarban nem feltétlenül állnak ekvivalens elemekből, pl. *ismereteket átadni* = *Kenntnisse vermitteln*; *iskolába járn*i = *Schule besuchen*; *valamilyen nyelven beszélni* = *Sprache beherrschen*. Az összehasonlító vizsgálatok során tehát abból lehet kiindulni, hogy magyar és német ekvivalens igék különbözhetnek aszerint, hogy milyen főnevekkel fordulnak elő. Néhány, az alapszókincshez tartozó, konkrét jelentésű német igét és magyar megfelelőjét vetem össze abból a szempontból, hogy milyen mértékben egyeznek meg az igékkel együtt előforduló főnévi paradigmák a két nyelvben.

Az a hipotézisem, hogy a magyar igék általában kevesebb megkötést tartalmaznak a közlésben velük együtt szereplő főnevekre, mint a német igék. Ezt a feltevést Ernst Leisitől átvett dichotómiával fogalmazom meg, melyet ő racionálisnak, ill. expresszívnek nevez. Leisi racionálisnak tartja azokat az igéket, melyek használata kevésbé függ a velük együtt alanyi vagy tárgyi pozícióban szereplő főnevektől, ilyen pl. a *kommen* ige. Expresszívnek pedig azokat az igéket nevezi, amelyek használatát meghatározzák az alanyi vagy tárgyi pozícióban lévő főnevek, mint pl. a *pflücken* ige, mely csak néhány főnévvel együtt fordulhat elő, vagy pl. a *fällen* ige, amely denotatív jelentésével csak a *Baum fallen* szókapcsolatban fordul elő. A két szó közötti relációt Porzig „lényegi jelentéskapcsolatoknak” nevezi, míg Coseriu ilyen esetben „implikációról” beszél. Tehát Leisi alapján racionálisnak nevezhetjük azokat az igéket, amelyekhez viszonylag

nagy számú főnévi paradigma kapcsolható, ill. expresszívnek azokat, melyekkel együtt erősen korlátozott számú főnévi paradigma fordul elő.

A hipotézis ezekkel az Ernst Leisi által bevezetett fogalmakkal így szól: Ha német igéket hasonlítunk össze magyar megfelelőjükkel, megállapíthatjuk, hogy a német igék inkább expresszívnek mondhatók, a magyar igék viszont racionálisak.

Leisi német és angol igéket vetett össze, és arra a példákkal alátámasztott megállapításra jutott, hogy a basic English lényegesen több racionális igét tartalmaz, mint a német. Az angolnál is racionálisabbnak találja Leisi a franciát (ld. Leisi 1971: 78).

3. Igék német–magyar kontrasztív megközelítése

Német–magyar relációban a fenti hipotézist Leisi által kiválasztott német igékre vizsgálom. Azokat az igéket, amelyek a németben és a magyarban ugyanazokkal a főnevekkel fordulnak elő, nem sorolom fel, hiszen azok nem nyújtanak adalékot a racionalitás/expresszivitás eldöntéséhez. A következőkben hat témakörben vetem össze az ekvivalens igékhez kapcsolható főnévi paradigmákat. A kollokáló főnevek a Langenscheidt (ld. Götz 1998) tanulói szótár jelöléséhez hasonlóan hegyes zárójelben állnak.

3.1. Ember vagy állat az alany a németben; a magyarban nincs megkötés

(1)	<Menschen>	essen	eszik
(2)	<Tiere>	fressen	eszik

A németben a megfelelő ige kiválasztása attól függ, hogy a táplálékot ember (essen) vagy állat (fressen) fogyasztja-e. Cseriu a fenti igék és főnevek közötti viszonyt „affinitás”-nak (Affinität) nevezi, mivel az igék kiválasztását az ágensek szemantikai jegye [+ állat] vagy [+ ember] határozza meg. Ezzel szemben a magyar *eszik* ige általánosan használható. Tehát ez a példa egyben azt is mutatja, hogy a „lexikai szolidaritás” esetenként nyelvspecifikus tulajdonság.

3.2. Az ételkészítésre vonatkozó igék kiválasztását a németben megszabja az étel, míg a magyarban nincs megkötés

(3)	kochen	főz
(4)	braten <Fleisch>	süt
(5)	backen <Teigware>	süt
(6)	rösten <Kastanien>	süt
(7)	schmoren <Braten>	párol
(8)	dünsten <Gemüse>	párol

Az ételkészítés megnevezésében a német jobban differenciál. A *kochen* = főz igék intranszitiv használata megegyezik a két nyelvben. Ha azonban megadjuk a tárgyat, akkor annak függvényében kell választanunk a németben a *braten*, *backen* vagy *rösten* lehetőségek között, míg a magyarban a *süt* ige használata független a tárgytól.

A *párol* magyar igének két megfelelője van a németben. A szóhasználatban azonban nem a tárgy a meghatározó, hanem a párolási folyamatok eltérése. A *schmoren* ige (7) ugyanis speciális német konyhai eljárást jelöl (‘húst sütni, majd folyadékot hozzáadva, fedő alatt párolni’), így a reáliák körébe sorolható, ezért pontos megfelelőjét egyetlen ige alakjában nem is találjuk meg a magyar nyelvben.

3.3. Ember vagy természeti jelenség az alany szerepében a németben; a magyarban viszont nincs megkülönböztetés

(9) <Wind> weht	fúj a szél
(10) blasen <Horn>	fújja a kürtöt
(11) pusten <die Suppe>	fújja a levest
(12) <Katze> fauchen	a macska fúj
(13) sich <die Nase> putzen	fújja az orrát

Milyen szemantikai magyarázata lehet annak, hogy a német-magyar összehasonlításban racionálisnak tekinthető fúj igének a németben öt megfelelője van?

A *wehen* (fúj) igét a németben csak akkor lehet használni, ha az alany természeti jelenség (9). A magyarban nincsen ilyen megszorítás.

Amennyiben a tevékenységet ember végzi, akkor az időtartamtól függően *blasen* (10) vagy *pusten* (11) használatos. Minden olyan szókapcsolatban, mint pl. <ins Feuer> vagy <im Rauch ins Gesicht> *blasen* stb., amelyet a németben a *blasen/pusten* igék alkotnak, a magyarban a *fúj* ige szerepel. Ezek a fordítási ekvivalenciák jelentésbeli azonosságokra, ill. különbségekre utalnak. A magyar *fúj* ige tágabb jelentésű, mint a *blasen* és a *pusten* igék, hiszen általánosságban levegő kibocsátását jelenti, ami a közös jelentésmag. Ez a németben valamely személy által szájon keresztül történő levegő kibocsátására szűkül. Mivel a *blasen/pusten* cselekvést csak személyek végezhetik, állatok nem, ezért szükséges egy azonos jelentésű másik ige, melyhez állatok mint ágensek kapcsolódhatnak. Ez pedig a *fauchen* ige (12). Azonos jelentésű-e a *blasen/pusten* és a *fauchen*? Mint már láttuk, a közös jelentésmag a 'levegőkibocsátás'. A *fauchen* tágabb jelentésű, a hanghatást is kifejezi, azaz hangutánzó.

A *sich <die Nase> putzen* magyar megfelelőjének (13), amelyben az *orr* bázis a *fúj* kollokátorral fordul elő, az az alapja, hogy a magyar *fúj* ige – ellentétben a német *blasen/pusten* igékkel – nem szabja feltételnek a levegő szájon keresztül történő kiáramlását. Az orrot fúj szó szerinti fordítása (**Nase blasen*) tehát interferenciahibát eredményez.

3.4. Állatok vagy vadállatok a németben alanyi pozícióban; a magyarban nincs megkülönböztetés

(14) <Haustiere> weiden	(házi)állatok legelnek
(15) <Wildtiere> äsen	(vad)állatok legelnek
(16) <Tiere> grasen	állatok legelnek

Három különböző német igének a magyarban egy közös megfelelője van: *weiden/äsen/grasen* = *legel*. Mi szabályozza a fenti igék használatát a németben? Aszerint választjuk a *weiden* vagy az *äsen* igét, hogy háziállatról (14) vagy vadállatról (15) van-e szó. A *grasen* denominális ige (16) használata azonban nem az ágensektől függ, hanem az állat „étlapja” határozza meg, azaz hogy fűvet (*Gras*) legel az állat. A magyarban sem az állatfajta, sem az elfogyasztott táplálék nem játszik szerepet.

3.5. A tárgyak formájának döntő szerepe a németben, ill. csekély jelentősége a magyarban

(17) <i>tun</i>	<i>rak/tesz/helyez</i>
(18) <i>stellen</i>	<i>állít</i>
(19) <i>setzen</i>	<i>ültet</i>
(20) <i>legen</i>	<i>fektet</i>

A fenti szómegfelelésekből nem derül ki, hogy a németben és a magyarban eltérő módon használjuk a felsorolt igéket. A német igéknek ugyanis láthatóan van páronkénti megfelelőjük a magyarban. Helyes használatuk mégis gondot okoz a nyelvtanulóknak, mert az ekvivalencia nem teljes, ha a stílusréteget is figyelembe vesszük. A magyarban a tárgy formájától függő igék (18–20) köznyelvek és azonos regiszterbe tartoznak szinonimáikkal, a szintén köznyelvi *rak*, *tesz*, *helyez* igékkel (17). Utóbbiak a magyarban igen gyakori szavak, használatuk független a tárgyak formájától. A *rak/tesz/helyez* német megfelelőjének ugyan a *tun* ige tűnik, de az nem köznyelvi, hanem beszélt nyelvi alak. Így a német *stellen/setzen/legen* igéknek nincsen a tárgy formáját figyelmen kívül hagyó szinonimájuk a köznyelvben, ezért köznyelvi használatuk során nem tekinthetünk el az elhelyezendő tárgyak alakjától. Míg a magyarban az *Állítsd a sarokba a söprűt!* mondatban az ige felcserélhető a *tesz* igével, ugyanez a csere a németben már regiszterváltást eredményez. Hiszen a *Stell den Besen in die Ecke!* mondat a standard nyelvváltozat része, a *Tu den Besen in die Ecke!* pedig beszéltnyelvi forma.

További hibaforrás magyar anyanyelvűek számára pl., hogy a *setzen* ige kollokációit, mint *<eine Flöte, ein Glas>* *<an den Mund>* vagy *<einen Hut>* *<auf den Kopf>*, a magyarban nem az ekvivalens *üttet* igével használjuk, hanem a *rak/tesz/helyez* igék segítségével.

3.6. Korlátozott számú tárgy a németben; nincsen korlátozás a magyarban

Ebbe a kategóriába olyan igék tartoznak, amelyeket csak egy vagy néhány főnévvel használunk:

(21) <i>pflücken</i> <i><Obst></i> <i><Blumen></i> <i><Baumwolle></i>	<i>szed</i>
(22) <i>fällen</i> <i><Baum></i>	<i>kivág</i>

A német *pflücken* ige használata korlátozott. A magyar megfelelője, a *szed* nem feltételez meghatározott tárgyakat, hanem sokoldalúan használható.

Még inkább korlátozott a *fällen* ige előfordulása. A mai nyelvhasználatban már csak egyetlen főnévvel, a *Baum*mal állhat denotatív jelentésében, a többi szókapcsolat kiveszett. Ezzel szemben az ekvivalens magyar *kivág* ige viszonylag szabadon használható, nem korlátozott néhány tárgyra.

A fenti példákban expresszív német igéket vetettem össze magyar megfelelőjükkel. Ez az összehasonlítás arra enged következtetni, hogy a német expresszív igék magyar ekvivalensei inkább racionálisak. Tehát a tanulmányozott igék alátámasztják a hipotézist.

További vizsgálat során inverz módon kell eljárni. Magyar expresszív igéket kell összehasonlítani német párjukkal. Csak ezután válhat a hipotézis bizonyított állítássá.

4. Következmények a nyelvtanításban

A fenti példák azt mutatják, hogy az anya- és a célnyelvi igék szintagmatikus potenciáljukat tekintve nem feltétlenül ekvivalensek. Mivel az expresszív igék csak korlátozott számú főnévvel fordulhatnak elő, célszerű azokat az idegen nyelvben az igével együtt mint lexikai egységet elsajátítani. Így pl. az idegen nyelvet beszélő számára nem egyszerű feladat a *Pontot tenni a mondat végére* kifejezés megfogalmazása, hiszen választani kényszerül a (17--20) igék közül. Hatékonyabbá tehetjük a szókincselsajátítást, ha szókapcsolatokat tanítunk, mint pl. *einen Punkt setzen*, és ezek nyelvspecifikusságát tudatosítjuk is a tanulóknban.

LITERATUR

- APRESZJAN, J.D./ZSOLKOVSKIJ, A.K./MELCSUK, I.A. (1973): A SZÓKAPCSOLATOK SOKOLDALÚ VIZSGALATÁRÓL. IN: SZÉPE GYÖRGY (SZERK.): A NYELVTUDOMÁNY MA. GONDOLAT. BUDAPEST:327–342.
- CANISIUS, PETER (1998): KEDVES HALLGATÓINK! – POSSESSIVPRONOMINA IM DEUTSCHEN UND POSSESSIVSUFFIXE IM UNGARISCHEN. IN: CANISIUS, PETER / RÖSSLER, PAUL (1998): STUDIEN ZUR GERMANISTIK. FÜNFTER JAHRGANG. JANUS-PANNONIUS-UNIVERSITÄT PÉCS: 9–42.
- BASSOLA, PÉTER (1995A): KONTRASTIVE SUBSTANTIVVALENZ IN FORSCHUNG UND UNTERRICHT. IN: POPP, HEIDRUN (HRSG.): DEUTSCH ALS FREMDSPRACHE. AN DEN QUELLEN EINES FACHES. FESTSCHRIFT FÜR GERHARD HELBIG ZUM 65. GEBURTSTAG. MÜNCHEN. IUDICIUM: 389–404.
- COSERIU, EUGENIO (1967): LEXIKALISCHE SOLIDARITÄTEN. IN: POETICA 1: 293–303.
- FIRTH, JOHN RUPERT (1957): PAPERS IN LINGUISTICS 1934 - 1951. OXFORD UNIVERSITY PRESS. LONDON.
- GÖTZ, DIETER / HAENSCH, GÜNTHER / WELLMANN, HANS (HG.) (1998): LANGENSCHIEDTS GROßWÖRTERBUCH DEUTSCH ALS FREMDSPRACHE. LANGENSCHIEDT. BERLIN.
- JIANG, NAN (2000): LEXICAL REPRESENTATION AND DEVELOPMENT IN A SECOND LANGUAGE. IN: APPLIED LINGUISTICS. 21/11: 47–77.
- LEHR, ANDREA (1996): KOLLOKATIONEN UND MASCHINENLESBARE KORPORA: EIN OPERATIONELLES ANALYSEMODELL ZUM AUFBAU LEXIKALISCHER NETZE. NIEMEYER. TÜBINGEN.
- LEISI, ERNST (1971⁴): DER WORTINHALT. SEINE STRUKTUR IM DEUTSCHEN UND ENGLISCHEN. UTB 95. HEIDELBERG.
- PORZIG, WALTER (1973): WESENHAFT BEDEUTUNGSBEZIEHUNGEN. IN: WORTFELDFORSCHUNG. (HG L. SCHMIDT). WISSENSCHAFTLICHE BUCHGESELLSCHAFT. DARMSTADT. 78–103 (ZUERST IN: BEITRÄGE ZUR GESCHICHTE DER DEUTSCHEN SPRACHE UND LITERATUR 58, HALLE 1934).
- SZÉKELY, GÁBOR (2001): A LEXIKAI FOKOZÁS. SCHOLASTICA. BUDAPEST.
- SZÜCS, TIBOR (1999): MAGYAR–NÉMET KONTRASZTIV NYELVÉSZET A HUNGAROLÓGIÁBAN. NEMZETI TANKÖNYVKIADÓ. BUDAPEST.

Dr. Steinerné dr. Molnár Judit

Eötvös József Főiskola, Baja

Superlativ im Deutschen

Die Graduierung dient zum Vergleich.

Dinge, die in einem Merkmal oder in einer Eigenschaft miteinander verglichen werden, erhalten durch die drei Stufen des Adjektives eine Wertung.

Der Superlativ gibt im Vergleich von mindestens drei Dingen einem den höchsten Platz:

z.B. Unser Garten ist der schönste (von den Gärten in der Umgebung).

Der Superlativ kann auch einen sehr hohen Grad ohne Vergleich ausdrücken:

z.B. Der Betrieb arbeitet mit modernsten Maschinen (nicht mit den modernsten von allen Maschinen überhaupt, sondern nur mit sehr modernen).

Diese Form heißt absoluter Superlativ oder Elativ.

Der besonders hohe Grad kann auch durch Wortbildungsmittel ausgedrückt werden.

- a) durch Zusammensetzung des Positivs mit bestimmten Adjektiven oder Substantiven oder Verben oder Adverbien: z.B. hochinteressant, tieftraurig, steinreich, bildschön, federleicht, blitzblank, kerngesund, oberklug, klatschnass.
- b) durch Zusammensetzungen mit über, super, hyper, ur, erz: zB. superklug, hyperkorrekt, erzfaul, urgemütlich

a, 1) das Bestimmungswort ist ein Substantiv

das Kompositum	Ungarische Entsprechung	Äquivalenz zwischen Ung. und Deutsch	
		Lex.	Gramm.
spindeldürr	nagyon sovány, vézna	-	-
marmorglatt	nagyon sima	-	-
das Kompositum	Ungarische Entsprechung	Äquivalenz zwischen Ung. und Deutsch	
		Lex.	Gramm.
erzfaul (vgl. stinkfaul)	rettentően, szörnyen lusta	-	-
blutjung	(egészen) nagyon fiatal	-	-
bettelarm (vgl. bitterarm, bettlerarm)	koldusszegény	+	+
kreuzarm	földhözragadt	-	+

kreuzfidel	nagyon vidám, nagyon jókedvű	-	-
kreuzdumm strohdumm blitzdumm bodendumm	nagyon buta,	-	-
stockdumm	tökhülye	-	+
stockblind	teljesen vak	-	-
stockdunkel stockfinster pechschwarz	töksötét, koromsötét, koromsötét, 2. koromfekete	-	+
stockfremd	vadidegen	-	+
stocksteif	nagyon merev	-	- +
stocktaub	nagyon süket töksüket	-	- +
nagelneu	vadonatúj	-	+
spiegelblank	tükrőfényes	+	+
spiegelglatt	tükrősima	+	+
todkrank	halálosan beteg	+	-
todbleich (todblaß) totenbleich (tetenblaß)	holtsápadt	+	+
Leichenblaß	holtsápadt	- +	+
das Kompositum	Ungarische Entsprechung	Äquivalenz zwischen Ung. und Deutsch	
		Lex.	Gramm.
todstill = totenstill	halálosan sápadt	+	-
todmüde sterbensmüde todmatt	holtfáradt	+	+
hundemüde	dögfáradt, kutyafáradt	+	+
todesmutig	halálmegvetően bátor	+	-
todsicher	holtbiztos	+	+
todemst	halálkomoly	+	+

todbange	halálosan aggódó halálra rémült	+	-
honigsüß	mézédes	+	+
zuckersüß	mézédes	-	+
kristallklar	kristálytishta	+	+
kristallhell	kristálytishta	-	+
mäuschenstill	igen csendes	-	-
flammrot	lángvörös	+	+
feuerrot	tűzpiros	+	+
glutrot	lángvörös/tűzpiros	+	+
brandrot	lángvörös, égő piros	-	+
blutrot	vérpiros	+	+
purpurrot	bíborvörös	+	+
sternhagelvoll	tökrészeg	-	+
bienenfleißig	hangyaszorgalmú	-	+
giftgrün	méregzöld	+	+
engelschön	angyalian szép	+	+
wunderschön	csodaszép	+	+
bildschön	nagyon szép	-	-
steinalt	nagyon öreg	-	-
das Kompositum	Ungarische Entsprechung	Äquivalenz zwischen Ung. und Deutsch	
		Lex.	Gramm.
steinhart	kőkemény	-	+
steinreich (vgl. schwerreich)	dúsgazdag	-	+
hagelweiß	hófehér	-	+
schlohweiß	hófehér/ patyolatfehér	-	+
schneeweiß	hófehér	+	+
bärenstark	bivalyerős	-	+

klingscharf (vgl. haarscharf, esserscharf)	borotvaéles	-	+
blitzgescheit	nagyon okos	-	-
zentnerschwer	nagyon nehéz mázsányi súlyú	-	-
butterweich	vajpuha	+	+
kugelfest=kugelsicher	golyóbiztos	+	+
bombenfest= bonbensicher	bombabiztos	+	+
felsenfest	sziklaszilárd	+	+
bombenfest	nagyon szilárd	-	-
hundemüde (vgl. todmüde, sterbens- müde, todmatt)	dögfáradt kutyafáradt holtfáradt	+	+
haarscharf	nagyon éles (borotvaéles) hajszálpontos	- -	+ +
haargenau= haarklein	hajszálpontos hajszálpontos	+ -	+ +
spottbillig (vgl. saubillig)	nagyon olcsó	-	-
das Kompositum	Ungarische Entsprechung	Äquivalenz zwischen Ung. und Deutsch.	
		Lex.	Gramm.
saugroß	marhanagy	-	-
saudumm saublöd	nagyon buta / állatian buta	-	-
saugrob	nagyon durva	-	-
sauwohl (vgl. pudelwohl)	nagyon jól	-	-
sauteuer	nagyon drága	-	-
saukomisch	nagyon vidám	-	-
saukalt	kutyahideg	-	+

allbekannt = allgemein bekannt	közismert	-	+
federleicht	pihekönnyű	+	+
blitzblank	tisztaságtól ragyogó, csillogó	-	-
blitzblau = sternhagelvoll, knallblau	nagyon részeg hupikék	- -	- +
blitzeinfach	pofonegyszerű	-	+
blitzschnell	villámgyors	+	+
lammfromm	bárányszelíd	+	+
kerngesund	makkegészséges	-	+
emtefrisch	friss szedésű	-	-
eiskalt	jéghideg	+	+
pechschwarz	szurokfekete/ koromfekete	-	+
rabenschwarz	koromfekete		
kohlschwarz	koromfekete		
tintenschwarz	koromfekete		
mordsbrav	borzasztóan jó	-	-
mordsdumm	tök hülye	-	+
das Kompositum	Ungarische Entsprechung	Äquivalenz zwischen Ung. und Deutsch	
		Lex.	Gramm.
mordsgroß	marha nagy	-	-
mordslustig	pokolian vidám	-	-
mordshungrig	szőmyen éhes	-	-
heißhungrig	farkaséhes	-	+
samtweich samtzart	bársonypuha	+	+
seidenweich	selymesen puha	+	-
daunenweich flaumweich	pehelypuha	+	+

taufirsch	harmatos	+	-
wachsbleich	viasz/halottsárga	-	-
aschbleich	hamuszínű	-	-
kreidebleich	krétafehér	-	+
kreideblaß	falfehér (Gesicht)		
kreideweiß	krétafehér	+	+
fadendünn	cémavékony	+	+
papierdünn	papírvékony	+	+
haardünn (vgl. hauchdünn)	hajszálvékony	+	+
haarfein (vgl. hauchfein, hauchdünn, hauchzart)	hajszálfinom hajszálvékony	+	+
ratzekahl	tökkopasz tökcsupasz	-	+
hageldicht	nagyon sűrű	-	-
pfeilschnell	nyílsebes	+	+
pfeilgerade schnurgerade	nyíl egyenes	-	+
pudelwohl (vgl. sauwohl)	nagyon jó fene jó	-	-
das Kompositum	Ungarische Entsprechung	Äquivalenz zwischen Ung. und Deutsch	
		Lex.	Gramm.
pudeldick (vgl. kugelrund)	nagyon kövér	-	-
vogelfrei	nagyon szabad, szabad, mint a madár	-	-
stahlhart (vgl. steinhart)	acélkemény kőkemény	+	+
nadelspitzig	tűhegyes	+	+

splittermackt (r Splitter=forgács) muttermackt pudelnackt	anyaszült meztelen	- - -	- - -
essigsauer	ecetsavanyú	+	+ -
knochenfest	csontkemény	+	+
knochentrocken	csontszáraz	+	+
hauchdünn	leheletvékony	+	+
hauchdünn hauchfein hauchzart	leheletfinom	- - -	- + -
sternklar =bestemt	csillagfényes fényes=hell	-	+
pudelnäß tropfnäß triefnäß patschnäß klatschnäß (vgl. a/3)	csuromvizes	-	+
riesengroß	óriási	-	-

a,2) Das Bestimmungswort ist ein Adjektiv

das Kompositum	Ungarische Entsprechung	Äquivalenz zwischen Ung. und Deutsch	
		Lex.	Gramm.
schwerkrank	súlyosan beteg	+	-
schwerverwundet	súlyosan sebesült	+	-
schwerverletzt	súlyosan sérült	+	-
das Kompositum	Ungarische Entsprechung	Äquivalenz zwischen Ung. und Deutsch	
		Lex.	Gramm.
hochbegabt	nagyon tehetséges	-	-
hochberühmt	nagyon híres	-	-

hochglanzpoliert	tükörfényes	-	+
hochfein	nagyon finom	-	-
hochgebildet	nagyon művelt	-	-
hochgefärbt	erősen színezett	-	-
hochgeschätzt	nagyrabecsült	-	+
hochaktiv	nagyon aktív	-	-
hochangesehen	nagytekintélyű	-	+
hochbezahlt	jól fizetett	-	-
hochinteressant	nagyon/roppant érdekes, érdekfeszítő	-	-
hochintelligent	nagyon intelligens	-	-
tiefbetrübt	nagyon bánatos	-	-
tieftraurig	nagyon szomorú	-	-
bitterkalt =eiskalt	nagyon hideg jéghideg	-	-
bitterarm vgl. bettelarm	koldusszegény	-	+
bitterböse	irtó dühös	-	-
bitteremst vgl. todesemst	halálkomoly	-	+
bitterschwer	kinkeserves/ keservesen nehéz	- -+	-+ -+

a,3) Das Bestimmungswort ist schwer zu bestimmen, es gilt eher als Verb

das Kompositum	Ungarische Entsprechung	Äquivalenz zwischen Ung. und Deutsch	
		Lex.	Gramm.
stinkfaul vgl. erzfaul	döglusta	-	+
stinklangweilig	halálunalmas dögunalmas	-	+
schlagfertig	talpraesett	-	+
Bettelarm vgl. a,2)	koldusszegény	+	+

knallrot	rikítóvörös tulipiros	-	+
knallblau (vgl. blitzblau)	hupikék	-	+
knallhart	nagyon kemény	-	-
putzmunter	nagyon élénk, jókedvű	-	-
brennheiß	tűzforró	-	+
brühheiß	~	-	+
glüh(end)heiß	~	-	+
kochendheiß	~	-	+
siede(nd)heiß	~	-	+
klatschnass	csuromvizes	-	+
patschnass	~	-	+
tropfnass	~	-	+
triefnass	~	-	+

a,4) Das Bestimmungswort ist ein Adverb

das Kompositum	Ungarische Entsprechung	Äquivalenz zwischen Ung. und Deutsch	
		Lex.	Gramm.
oberklug	nagyon okos túl okos	-	-
oberschlau	nagyon ravasz	-	-
oberblöd	nagyon buta	-	-
oberfad	nagyon unalmas	-	-
oberfaul	nagyon lusta nem korrekt	-	-

(„ober“ wird verwendet, um das Adjektiv zu verstärken)

Kontrastive Untersuchung

Die aufgezählten Komposita werden kontrastiv analysiert.

In der Spalte Äquivalenz bedeutet die Kennzeichnung „+“, dass das deutsche Kompositum dem Ungarischen entspricht.

Die Kennzeichnung „—“ bedeutet: es gibt keine Übereinstimmung zwischen dem deutschen Kompositum und dem entsprechenden ungarischen Kompositum.

Die Kennzeichnung „+—“ bedeutet: es gibt eine teilweise Übereinstimmung zwischen dem deutschen Kompositum und dem Ungarischen.

Es gibt keine Äquivalenz zwischen Ungarisch und Deutsch im grammatischen Sinne:

Das Deutsche verwendet Komposita, das Ungarische nicht. Sie werden im Ungarischen durch Einzelwörter ausgedrückt.

z. B.	taufisch	harmatos
	riesengroß	óriási
	spindeldürr	vézna

- Im Deutschen gebraucht man Komposita, im Ungarischen keine.

Sie werden im Ungarischen durch Wortgruppen ausgedrückt.

z. B. erzfaul	
	pudeldick
	goldrichtig
	blutjung
	kreuzfidel
	kreuzdumm
	bodendumm
	stockblind
	stocksteif
	todkrank
	todstill = totenstill
	todesmutig
	todbange
	mäuschenstill
	steinalt
	zentnerschwer
	saugroß
	sauwohl
	saudumm
	saugrob
	saublöd
	saubillig
	spottbillig
	saukomisch
	saukalt
	blitzgescheit
	blitzblau
	blitzblank
	blitzdumm

bitterkalt
 erntefrisch
 putzmunter
 knallhart
 mordsbrav
 mordsdumm
 mordsgroß
 mordslustig
 seidenweich
 vogelfrei
 oberklug
 oberblöd
 oberschlau
 oberfad
 oberfaul
 spliternackt
 muttemackt
 pudelnackt
 kugelrund
 schwerkrank
 schwerverwundet
 schwerverletzt
 hochberühmt
 hochfein
 hochgebildet
 hochgefärbt
 hochaktiv
 hochbezahlt
 hochinteressant
 hochintelligent
 tiefbetrübt
 tiefraurig

- Im Ungarischen gibt es Komposita, im Deutschen nicht.

Ung.

méregdrága

álomszép

meseszép

tündérszép

színtiszta/patylattisza

színigaz

csigalassú

farkaséhes

Deutsch

sündhaft/furchtbar

unverschämt teuer

traumhaft schön

märchenhaft schön

zauberhaft schön

völlig rein

wahr, seine Wahrheit

schneckenhaft langsam

(langsam wie eine Schecke)

ich habe Wolfshunger/Bärenhunger

Es gibt ungarische Komposita, die eine strukturelle Entsprechung im

Deutschen haben, aber unterschiedliche Grundwortarten:

zB.	Ung.	Deutsch
	farkaséhes	ich habe Wolfshunger
	színigaz	~ Bärenhunger reine Wahrheit

2. Lexikalische Äquivalenz

Der Vergleich der Motivationsbeziehungen zwischen Deutsch und Ungarisch

Motivationsbeziehungen sind durch charakteristische Eigenschaften der von Substantiven bezeichneten Dinge zu erklären.

z.B. schneeweiß = weiß wie der Schnee

Das Bestimmungswort ist unterschiedlich in den zwei Sprachen:

z.B. blutjung

stockdumm

stockblind

stockdunkel

stockfinster

stockfremd

stocksteif

stocktaub

nagelneu

bildschön

mordsbrav

mordsgroß

mordsdumm

mordslustig

bildschön

Die Substantive „Blut“, „Stock“, „Nagel“, „Bild“, „Mord“ kommen im Ungarischen nicht als Bestimmungswörter vor.

„Stein“ kombinieren wir im Ungarischen nicht mit dem Reichtum; mit dem Alter, z.B. steinreich, steinalt

Tiernamen als Bestimmungswörter:

- „stark“ wird im Ungarischen mit Büffel, nicht mit Bären kombiniert

z.B. bärenstark

- „fleißig“ wird im Ungarischen mit der Ameise, nicht mit der Biene kombiniert

- e Stille / still wird im Ungarischen weder mit der Maus, noch mit einem

anderen Tier kombiniert.

- Es gibt im Ungarischen keine Kombination mit „Sau“ und mit „Pudel“, wie im Deutschen:

pudeldick, pudelnass, pudelnackt, saugrob

Es gibt zwei verschiedene Bestimmungswörter nach der Lexik in den 2

Sprachen:

- Ung. makkegészséges
- Deutsch: kerngesund
- Ung.: koromfekete
- Deutsch: pechschwarz, kohlschwarz, rabenschwarz

Bei diesem Beispiel gibt es leichte Ähnlichkeiten in den 2 Sprachen, weil Pech, Kohle und der denen dementsprechende ungarische Ruß (szurok) schwarz sind.

Bei diesem Beispiel besteht eine semantische Übereinstimmung, weil „korom“ (Ruß), genauso schwarz ist wie Pech und Kohle.

Wenn wir die „Blässe“ ausdrücken wollen, assoziieren wir im Kompositum im Ungarischen mit dem Wort „Wand“, im Deutschen mit dem Wort

„Kreide“ z.B. kreidebleich, kreideblau, kreideweiß (falfehér)

Im Deutschen wird das Wort „Wand“ nur zum Vergleich herangezogen; weiß wie die Wand.

Es gibt Komposita, die sich im Grundwort im Ungarischen und im Deutschen unterscheiden.

z.B. sternklar

im Deutschen: klar

im Ungarischen: csillagfényes (sternglanzend)

Es gibt Adjektive als Bestimmungswörter, die für die deutsche Sprache charakteristisch sind im Gegensatz zur ungarischen Sprache.

z.B. bitterböse, bitterarm, bitterkalt, bitterernst, hochintelligent, hochbegabt.

Wenn wir keine lexikalische Entsprechung im Ungarischen finden, dann hilft uns das Adverb *nagyon*, um den besonderen Grad der betroffenen Eigenschaft auszudrücken.

Zuordnung der Komposita den verschiedenen Stilebenen

- Es gibt Komposita, die im Deutschen überwiegend umgangssprachlich verwendet werden.

z.B. saugroß, saudumm, saugrob, saubillig, saukomisch, saukalt, sauwohl, saublöd, kreuzfidel, mordsbrav, mordsdumm, mordslustig, pudeldick, kugelrund, oberklug, überschlau, oberblöd, oberfad, oberfaul.

Es muß unterschieden werden, ob diese Komposita in der gesprochenen Sprache oder in der geschriebenen Sprache verwendet werden.

- Alle Kombinationen mit dem Bestimmungswort „Sau“- werden in der niedrigen Stilebene der Umgangssprache verwendet.
- Die Kombinationen mit dem Bestimmungswort „Stock“- werden hauptsächlich in der Umgangssprache verwendet.

Die Ausnahmen sind stockdunkel, stockfinster, stocksteif, stocktaub.

- Die Kombinationen mit dem Bestimmungswort – mords werden häufig in der Umgangssprache verwendet.
- Die Zusammensetzungen mit „über, super, hyper“ treten häufig in der Jugend- und Werbesprache auf.

Methodische Empfehlung

Die kontrastive Untersuchung kann bei der Vermeidung von Interferenzfehlern nützlich sein. Der Superlativ muss in sinnvollen Textzusammenhängen geübt werden.

Die Studentinnen müssen an einem Musterbeispiel erstmal die Zusammen-setzungen erkennen und Vermutungen über deren Bedeutung anstellen.

Einige Übungen, die mit den Studentinnen des 3-ten Semesters im Fach „Nationalitätenlehrausbildung in Deutsch“ der PH Baja durchgearbeitet werden, sind wie folgt:

Übungen

- Finden Sie die richtigen Bestimmungswörter für die Grundwörter. Beispiel:
genau, Haar — haargenau

Asche, Bär, Feder	- bleich, -dumm,
Felsen, Mäuschen	- dürr, -fest, -leicht,
Spindel, Splitter	- nackt, -reich,
Stein, Stroh	- stark, -still
- Schreiben Sie Synonyme/Antonyme zu den Adjektiven!
 Dem Kind wurde es schlecht: sein Gesicht war *flammrot* (kreidebleich)
 Wer diesen Test geschrieben hat, muss *stockdumm* sein (oberklug).
 Die Dame hat schon *schneeweiße* Haare (noch pechschwarze).
 Der Schauspieler hat einen nagelneuen Wagen (uralten).
- Korrigieren Sie die Sätze!
 Der Bauer hat immer eine gute Ernte: er ist *ameisenfleißig* (bienenfleißig).
 Die Studenten *sind wolfs hungrig* (*haben einen Wolfshunger*).
 Ich bin vor Schreck *wandweiß* geworden (kreideweiß).
- Vervollständigen Sie den folgenden Lückentext:
 Es war ein Mädchen mit Haar und Gesicht.
 Es hatte eine Stiefmutter, die sie töten wollte, weil sie und war.
 Als das Mädchen in der Mitte des Waldes war, erblickte es ein Haus mit
 Fenstern, wo die 7 Zwerge wohnten.
 Schreiben Sie das Märchen zu Ende.
- Schreiben Sie eine Geschichte, in der die folgenden Wörter vorkommen: bärenstark, stinkfaul, honigsüß, stockfremd, steinreich, pudelnauß, eiskalt, kohlschwarz, pudeldick, bildschön, kerngesund, taufrisch, schnurgerade, blutung, schlagfertig, kohlrabenschwarz.

Das Mausabenteuer

Es waren einmal 2 kleine Mäuse.

Die eine war bärenstark, die andere war stinkfaul.

An einem Tag haben sie daran gedacht, dass sie in unseren Garten gehen, um ein bißchen zu spielen.

Auf einmal haben sie im Garten des Nachbarn ein honigsüßes Obst gesehen. Sie wollten in dieses stockfremde Gebiet gehen und dieses honigsüße Obst des steinreichen Nachbarn kosten.

Sie haben viel gegessen und getrunken. Danach hat es geregnet und sie sind pudelnaß geworden. Die Nacht ist auch gekommen, die eiskalt und kohlschwarz war.

Die beiden kleinen Mäuse hatten schon Angst, besonders die stinkfaule, pudeldicke Maus.

Lange Zeit sind sie durch die Dunkelheit gestreift. Auf einmal trafen sie die bildschöne und kerngesunde Maus, die im Nachbarnhaus wohnte. Sie hat ihnen versprochen, dass sie am nächsten Tag, wenn das Gras taufrisch sei, sie nach Hause führen würde, denn sie kenne den schnurgeraden Heimweg.

Sie hatten Angst in dieser kohlschwarzen Nacht. So sind die 2 kleinen Mäuse am nächsten Tag zu Hause angekommen. Seitdem ist die nachbarliche, blut-junge und schlagfertige Maus ihre beste Freundin.

LITERATUR

KICSÍ SÁNDOR ANDRÁS: AZ ABSZOLUT SZUPERLATIVUSZ IZOGLOSSZÁIRÓL. IN: MAGYAR NYELV, 67-70.

LANGENSCHIEDTS GROßWÖRTERBUCH DEUTSCH ALS FREMDSPRACHE. LANGENSCHIEDT KG, BERLIN UND MÜNCHEN, 1993.

SZÉKELY GÁBOR: A LEXIKAI FOKOZÁS. SCHOLASTICA, NYÍREGYHÁZA, 2001.

UZONYI PÁL: RENDSZERES NÉMET NYELVTAN. AULA KIADÓ, BUDAPEST, 1996.

KOCSÁNY PIROSKA – LÁSZLÓ SAROLTA: DIE WORTKLASSEN DES DEUTSCHEN. TANKÖNYVKIADÓ, BUDAPEST, 1986.

Szabóné Papp Judit

MISKOLCI EGYETEM ANGOL NYELVÉSZETI TANSZÉK

Az ún. datív transzformáció az angol nyelvben (I gave Mary a flower. - I gave a flower to Mary.)

Miért tartom érdekesnek és fontosnak ezt a témát? Elsősorban azért, mert a nyelvtanárképzésben részt vevő oktatóként tapasztalom, hogy nyelvelsajátítási problémát jelent a hallgatók számára annak eldöntése, hogy mely igék fordulnak elő csak kettős tárgyat tartalmazó szerkezetben, mely igék csak előljárós tárggyal és mely igék mindkettővel. Ugyanakkor a jelenség nagyszámú igét érint, ami ugyancsak kiemeli a fontosságát. Szintaxis- és szemantika-alapú elméletek (bár főleg az utóbbiak) egyaránt foglalkoznak vele, ami arra utal, hogy különösen a szintaxis és a lexikális szemantika gazdag kapcsolatrendszere működik együtt benne.

Datív "transzformáció" és argumentumstruktúra

A datív szerkezetnek az alcímben is említett szintaktikai realizációi prototipikusan az úgynevezett ditranzitív igékhez kötődnek; ezek olyan tényállásokat írnak le, melyeknek három résztvevője van, és lényegében átadások. Az effajta tényállások tapasztalataink szerint, kognitíve alapvetőek az emberi társadalom működése szempontjából, hiszen a társadalmi érintkezés fizikai tárgyak, de ötletek és gondolatok egymásnak való átadása nélkül elképzelhetetlen lenne. Ugyanakkor ezek a tényállások fogalmi szerkezetüket tekintve viszonylag összetettek, amit az is tükröz, hogy az angol egyszerű mondatban lehetséges legbonyolultabb szerkezetek egyike írja le őket. Ezt a fogalmi összetettséget mutatja, hogy a témával foglalkozó szerzők, pl. Green és Pinker az érintett igék szemantikai szerkezetét elemi-atomi predikátumokra bontják szét. Green ezt a módszert arra használja, hogy ezáltal megmagyarázza az érintett igék szintaktikai viselkedésének egyes sajátosságait, míg Pinker feltételezi, hogy ahhoz, hogy egy ige részt vehessen a datív "transzformációban", a következő szükséges (de nem elégséges) feltételnek kell teljesülnie a szemantikai reprezentációt illetően: $X \text{ causes } Y \text{ to go to } Z > X \text{ causes } Z \text{ to have } Y$ ('X előidézi, hogy Y Z-hez kerüljön > X előidézi, hogy Z birtokolja Y-t'). Feltételezi továbbá, hogy a szintaktikai realizáció olyan szabályok révén jön létre, amelyek a megfelelő szemantikai argumentumokhoz a következő grammatikai relációkat rendelik hozzá: $[-NP_1 [to NP_2]] _ [-NP_2 NP_1]$. Ez egyben annyit is jelent, hogy egy tényállás kognitív és szemantikai szerkezete elkülönül egymástól (ln: Baker 1992:405).

A tényállás három résztvevőt feltételez: az első az ágens, az a személy, aki az átadást kezdeményezi, a szintaktikai szerkezetben ő alanyként jelenik meg, a második a páciens, az az életlen dolog, amely az átadás tárgyát képezi, s a szintaktikai szerkezetben - az angol terminust lefordítva - direkt (közvetlen) tárgyként realizálódik, a harmadik pedig a részesülő, az a személy, aki az átadásból valamilyen hasznot húz, szintaktikailag ő vagy indirekt (közvetett) tárgyként vagy előljárós tárgyként jelenik meg. Az előljárós szerkezetben kétféle előljárószó fordul elő: a *to*, mely tényleges átadásra, átruházásra vonatkozik, illetve a *for*, amely annak szándékára utal. Az a tény, hogy a *to*-szerkezetnek három lehetséges szenvedő megfelelője van:

- (1) Jill was given a rose.
- (?) A rose was given Jill.
- A rose was given to Jill.

míg egy olyan *for*-t tartalmazó mondatnak, mint *Jack bought a coat for Jill*. csak egy:

- (2) A coat was bought for Jill.

szintén aláhúzza, hogy a *to*-szerkezettel váltakozó közvetett (indirekt) tárgy (*Jill*), sokkal inkább érintett az adott tényállásban, mint az, amelyik a *for*-szerkezettel váltakozik.

A szintaktikai realizáció magyarázatára tett egyik kísérlet az argumentumstruktúrán alapult, s azt állította, hogy a háromargumentumú predikátumok azok, amelyek megengedik a kettős tárgyat tartalmazó szerkezetet, míg a kétargumentumú predikátumok csak az előjárós tárgyat tartalmazó szerkezetben fordulhatnak elő. Azonban nem kell messzire menni ellenpéldáért, hogy ennek a hipotézisnek a tarthatatlanságát belássuk: az egyik legkézenfekvőbb a *buy* ('vesz, vásárol') ige, de van olyan egész szemantikai igeosztály, amelynek tagjai megjelennek mindkétféle szerkezetben, bár valamennyien kétargumentumú predikátumok: ilyenek pl. a valamilyen röppályán való mozgást, továbbítást leíró igék (verbs of ballistic motion). Így a kötelező-nem kötelező bővítmények (argument - adjunct) megkülönböztetésén alapuló magyarázat nem bizonyult kielégítőnek. (A gondolat minden bizonnyal onnan eredt, hogy maga a szerkezet prototipikusan a háromargumentumú *give*-hez kötődik.)

A szemantikai természetű szelekciós megszorítások lényeges szerepet játszanak abban, hogy egy adott ige részt vehet-e vagy sem a "transzformációban". A legfontosabb szemantikai jegy itt az, hogy az alanyi szerepet betöltő argumentum [+élő] legyen. (Ez alól csak az ún. jövőbeli birtoklásra vonatkozó igék kivételek - verbs of future having.) Ez a követelmény abból következik, hogy annak a létezőnek, melyre ez az argumentum utal, önálló akarattal kell rendelkeznie: [+akaratlagos], ami az élettelen létezőkre nem áll. Ezt Green (1974: 103-105) a következő példával bizonyítja:

(3) The rain brought disaster to the farmers.

*The rain brought the farmers disasters.

Csak látszólag, a felszínen jelentenek kivételt az *eam*-igecsalád tagjai, mivel itt az alanyok cselekvést kifejező főnevek, melyeknek rekonstruálható, élő személyre utaló alanya referenciálisan megegyezik az indirekt tárggyal:

(4) Your active contributions will win you a lot of appreciation among
your elders.

Your active contributions will win a lot of appreciation for you
among your elders.

Igazi kivételt jelentenek viszont a jövőbeli birtoklásra - átadásra vonatkozó igék (verbs of future having).

(5) Your theory assigns the feature [+N] to sincerity.

Your theory assigns sincerity the feature [+N].

Azonban még itt is élő személy jelenlétét jelzi a szituációban a *your* birtokos névmás.

Egy másik nagyjelentőségű szemantikai jellegű megszorítás arra vonatkozik, hogy az indirekt tárgyként vagy előjárós tárgyként előforduló főnévi csoport rendelkezék a [+élő] szemantikai jeggyel.

Ez abból következik, hogy a prototipikus esetben a közvetett (indirekt) tárgy által megnevezett létező birtokába jut, birtokolja a közvetlen (direkt) tárgyként megnevezett dolgot, ami nem lehetséges, ha előbbi [-élő]. Igaz viszont, hogy olykor találkozhatunk olyan, metonímiát képviselő esetekkel, mint a következő (Green 1974:103):

(6) Jill sent Los Angeles letters and telegrams.

Itt azonban a Los Angeles kifejezés nyilvánvalóan pl. egy cég leányvállalatára vagy kirendeltségére, esetleg a városi tanács tagjaira utal, azaz valójában emberek állnak mögötte. Egyébként meg kell említeni, hogy a közvetett (indirekt) tárgyként és/vagy előjárós tárgyként kifejezett résztvevő mibenléte függ leginkább az ige által leírt szituáció természetétől.

Hogy érzékeltessem, milyen kiterjedt jelenségről van szó, íme az érintett igék Beth Levin (1993: 45-49) és Adele E. Goldberg (1995:126) munkáin alapuló csoportosítása néhány példával:

1. eredendően átadásra utaló igék: *give, lend, sell*
2. jövőbeli átruházásra utaló igék (elkötelezettség, hogy az illető személy valamit egy későbbi időpontban megkap): *award, bequeathe, promise*
3. deiktikusan meghatározott irányba való tartós elmozdításra utaló igék: *bring, take*
4. küldésre utaló igék: *post, send, ship*
5. tartós elmozdításra utaló, a mozgás jellegét lexikalizáló igék: *kick, pull, push*
6. pillanatnyi, röppályán való továbbításra utaló igék: *flip, throw, toss*
7. üzenet továbbítására utaló igék: *read, show, teach*
8. a továbbítás eszközét lexikalizáló igék: *cable, fax, phone*
9. alkotásra, létrehozásra, elkészítésre vonatkozó igék: *bake, build, knit*
10. előadásra, művészi alkotásra vonatkozó igék: *dance, draw, paint*
11. megszerzésre utaló igék: *get, earn, win*

Az a korábban megfogalmazott állítás, hogy a közvetett (indirekt) tárgy az átadott dolog tulajdonosát nevezi meg, maradéktalanul igaz az 1., 2. és 11. csoport tagjaira. Ami a 3., 4., 5., 6., 7. és 8. csoportot illeti, ezek szemantikailag kétértelműek. Éppenséggel elképzelhető ugyan, hogy a közvetett (indirekt) tárgy által megnevezett személy valóban birtokába jut a közvetlen (direkt) tárgy által megnevezett dolognak, de valószínűbb, hogy a szóban forgó dolog csak ideiglenesen áll a rendelkezésére majd, miután fizikailag továbbították hozzá. Emiatt a 3., 4., 5., 6. és 8. csoport esetében indokolt a közvetett (indirekt) tárgy által megnevezett argumentumot *célnak* (Goal) elnevezni, annál is inkább, mivel a szóban forgó tényállások is mozgásra, helyzetváltoztatásra vonatkoznak.

(7) Jones threw Smith the ball.

Ez a mondat elhangozhat például egy kézilabdameccs közvetítése során. Világos, hogy a megmozdulás eredményeként a labda nem ment át Smith birtokába, csak bizonyos ideig rendelkezésére állt, például, hogy gólt dobhasson.

Ami az üzenet továbbítására utaló (7. csoport) és az előadásra, művészi alkotásra vonatkozó igéket (10. csoport) illeti, a közvetett (indirekt) tárgyként megjelenő főnévi csoport a tapasztalat-szerző (Experencer) tematikus szerepet képviseli, mivel olyan személyre utal, aki a szó konkrét, fizikai értelmében is kap ugyan valamit (pl. vizuális vagy hangzó benyomást), de ennél fontosabb az általa közvetített elvont tartalom, üzenet vagy információ.

(8) He told me a funny story.

Nyilvánvalóan itt a történet nem lett az "enyém", de megértettem és minden valószínűség szerint utóbb képes voltam reprodukálni.

Az alkotásra, készítésre vonatkozó igéknél (9. csoport, *for*-szerkezet) a közvetett (indirekt) tárgy referense birtokába juthat a közvetlen (direkt) tárgy referensének:

(9) Jack built Jill a house.

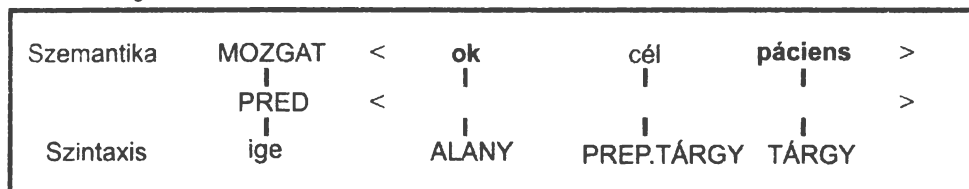
de ez nem szükségképpen következik be:

(10) Jack cleaned Jill her shoes.

Ebben az esetben indokolt a közvetett (indirekt) tárgy referensét *kedvezményezettnek* (Benefactive) nevezni tematikus szerep szerint, hiszen azt a személyt nevezi meg, aki valamilyen módon hasznot húz a szituációból. És ezzel visszaérkeztünk a kiinduló, prototipikus esethez, az 1., 2. és 11. csoporthoz, amelyek olyan igéket tartalmaznak, amelyek által leírt tényállások magukban foglalják a birtoklás mozzanatát, s itt a közvetett tárgyként megjelenő főnévi csoport a *részesülő* (Recipient) tematikus szerepet képviseli.

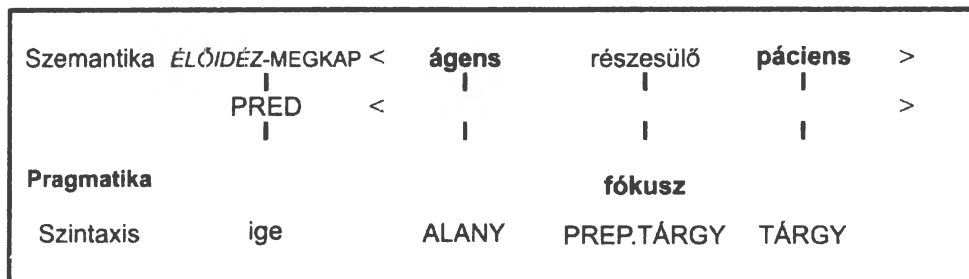
Goldberg A Construction Grammar Approach to Argument Structure című művében (1995: 93) metaforikus kiterjesztéssel magyarázza a fizikai helyzetváltoztatásból tulajdonátruházássá bővülő jelentést, mely pl. a *give* igénél figyelhető meg. Ezt a következő ábrával szemlélteti, melynek feliratait magyarra fordítottam:

Előidézett mozgásra vonatkozó szerkezet

Metaforikus kiterjesztés:
tulajdonátruházás mint fizikai átadás

Átadásra-előidézett mozgásra vonatkozó szerkezet

Az utóbbi ábra az előljárás tárgyat tartalmazó szerkezetet szemlélteti, mely a kettős tárgyat tartalmazó szerkezettől pragmatikai szinten tér el, más elemre helyezve a fókusz (ti. az átadás végpontján álló személyre), míg szemantikailag azzal szinonim: a két szerkezet azonos tényállást ír le, mely ugyanazokat a szereplőket foglalja magában.

A 4., 6., 7. és 8. csoportba tartozó igék közös vonása, hogy az átadás eszközt lexikalizálják: ezek igen produktív csoportok, pl. ha holnap megjelenik egy új telekommunikációs eszköz, máris biztosak lehetünk abban, hogy neve igeiként használva részt fog venni a datív transzformációban. Szemantikai és szintaktikai sajátosságait a következő ábra szemlélteti (Goldberg 1995: 142):

Szemantika	ELŐIDÉZ-MEGKAP <	ágens	részesülő	páciens >
	R		:	
	PRED <			>
R: eszköz				
Szintaxis	ige	ALANY	PREP.TÁRGY	TÁRGY

A részesülő tematikus szerep alatti pontozott vonal azt jelzi, hogy ez a szerep a szerkezet sajátossága és nem az ige szemantikájából adódik.

A 7. és 8. csoportba tartozó igék szemantikai szerkezetében szerepet játszik a „csatoma”-metafora (conduit metaphor), mely szerint maguk a gondolatok tárgyak, melyek a kommunikáció során átadásra kerülnek: pl. *He gave me his ideas about the subject.*

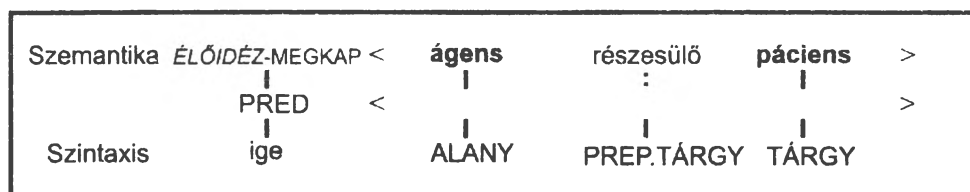
A 9-10. csoportba tartozó igéknél az előljárós tárgyat tartalmazó szerkezetben *for* jelenik meg. A 9. csoport esetében, ahol az alkotásra, elkészítésre vonatkozó igéket találjuk, a metaforikus kiterjesztést a következőképpen képzelem el:

Szemantika	ELŐIDÉZ-MEGKAP <	ágens	részesülő	páciens >
	PRED <			>
Szintaxis	ige	ALANY	PREP.TÁRGY	TÁRGY

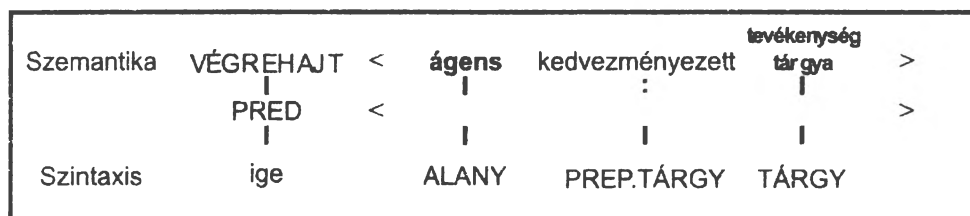
Metaforikus kiterjesztés:
Alkotó tevékenység mint
potenciális átruházás

Szemantika	KÉSZÍT <	ágens	kedvezményezett	létrehozott >
			:	
	PRED <			>
Szintaxis	ige	ALANY	PREP.TÁRGY	TÁRGY

A 10. csoport esetében, ahol a cselekvő alany valamilyen, a kedvezményezett számára hasznos cselekvést hajt végre, a kiterjesztés alapja az a metafora, mely szerint a cselekvések is tárgyak: Erre egy példa a következő mondat: *He gave me a lift home.*

Metaforikus kiterjesztés:
Haszont hajtó tevékenység mint
potenciális átruházás

Mindezekkel azt kívántam illusztrálni, hogy egy adott igenek a datív transzformációban való részvétele – úgy tűnik - attól függ, hogy az általa leírt tényállás kognitív szerkezete mennyiben illeszthető a prototípusnak tekintett give ige kognitív szerkezetéhez.

IRODALOM

- ALLERTON, D.J., 1978. GENERATING INDIRECT OBJECTS IN ENGLISH. *JOURNAL OF LINGUISTICS*. 14. 21-33.
- BAKER, C.L., 1992. LEARNING AND COGNITION. *THE ACQUISITION OF ARGUMENT STRUCTURE* BY STEVEN PINKER. *LANGUAGE*. 68. NO.2. 402-413.
- GOLDBERG, A.E., 1995. *A CONSTRUCTION GRAMMAR APPROACH TO ARGUMENT STRUCTURE*. THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS, CHICAGO AND LONDON.
- GREEN, G.M. 1974. *SEMANTICS AND SYNTACTIC REGULARITY*. INDIANA UNIVERSITY PRESS. BLOOMINGTON AND LONDON.
- GROPEN, J., PINKER, S., HOLLANDER, M., 1989. THE LEARNABILITY AND ACQUISITION OF THE DATIVE ALTERNATION IN ENGLISH. *LANGUAGE*. 65. NO.2. 203-255.
- LEVIN, B., 1993. *ENGLISH VERB CLASSES AND ALTERNATIONS. A PRELIMINARY INVESTIGATION*. THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS, CHICAGO.

Szilágyi Anikó

VESZPRÉMI EGYETEM ÁLKALMAZOTT NYELVÉSZETI TANSZÉK

Népek találkozása szólásaikban Népnevek magyar és német frazeológiai egységeiben

Valószínűleg minden nép ill. nyelv frazémakincsében előfordulnak – ha nem is túl nagy számban – olyan frazeológiai egységek, amelyekben idegen népek illetve nyelvek szerepelnek.

A frazeológiai egységek csoportosítása lehetséges pl. kommunikatív funkciójuk, szerkezetük vagy jelentésük szerint. Több frazeológiával foglalkozó munka megemlíti, hogy a bennük szereplő „különleges komponensek” alapján a frazémák külön csoportjai különíthetők el: ilyenek pl. az unikális elemeket (pl. a német *bei jemandem ins Fettnäpfchen treten* vagy a magyar *vérszemet kap* kifejezés), a számneveket, a tulajdonneveket, az állatneveket, a színeket, vagy – jelen esetben – a népneveket tartalmazó frazeológiai egységek. (Palm, 1997: 43–45; ill. Hadrovics, 1995: 147.)

Az anyaggyűjtésről

Dolgozatomban azt a célt tűztem ki, hogy azokat a népneveket tartalmazó frazeológiai egységet gyűjtssem össze, amelyek a mai köznyelvben ismertek illetve használatosak. Természetesen a nyelv frazémakincse is állandó változásban van: tájnyelvi, regionális szólások terjedhetnek el a köznyelvben (pl. *valaki nem különb a Deákné vásznánál*), ill. régebben a köznyelvben általánosan vagy nagyobb területen elterjedt frazémák válhatnak csak regionálisan használttá, vagy tűnhetnek el a nyelvhasználatból (*Szereti, mint tót az aludttejet; Járra az országot, mint a csipkés tót.* O. Nagy 1982: 679.).

O. Nagy Gábor átfogó gyűjteményének, a „Magyar szólások és közmondások”-nak (O. Nagy 1982) „cigány” szócikke 48 (!) szólást tartalmaz, ez után következik még 29 (!) frazéma, melyben a cigány valamely szóösszetétel (első) tagjaként szerepel, pl. *Meztelen, mint a cigánygyermek; Olcsó, mint a cigányhal*. Ebből a 77 frazeológiai egységből mindössze öt mellett nem áll a használati körre vonatkozó megjegyzés, további öt mellett „népnyelvi” áll, mely azt jelenti: „az ország nagy területén ismert, a stílusnak népies szint adó”, az összes többi mellett a „régnyelvi” (amely arra utal, hogy a kifejezésre csak száz évnél régebbi adat állt rendelkezésre) illetve a „tájnyelvi, nyelvjárási” (a magyar nyelvterületnek csak kis részén ismert) stílusminősítés szerepel. Ebből az következtethető, hogy a 77 frazéma közül mindössze 10 használatos az utóbbi száz évben a magyar nyelvterület nagy részén.

Hasonló tendenciát feltételeztem a német frazémagyűjtemények esetében is, pl. Lutz Röhrich háromkötetes, eredetmagyarázatokkal ellátott szóláslexikonában (Röhrich, 1991).

A következő munkamódszert választottam a keresett korpusz összeállításához: az előbb említett két átfogó és néhány kisebb gyűjteményből összegyűjtöttem lehetőség szerint minden népnevet tartalmazó frazeológiai egységet, majd ezek alapján egy-egy kérdőívet állítottam össze, melyen a megkérdezett tanárok illetve leendő tanárok bejelölhették, hogy anyanyelvük felsorolt frazémái közül melyet ismerik, melyet ismerik a beszélt és/vagy az írott nyelvből, illetve melyiket használják beszédben és/vagy írásban.

A szótárak illetve lexikonok anyagát saját tapasztalatomból kellett kiegészítenem, az *őrült Spanyol, angolosan távozik, berúgott, mint az albán számár* kifejezést éppúgy nem tartalmazza a magyar gyűjtemények, mint a *jüdische Hast* frazémát (ennek okát lásd később).

A válaszadóknak minden esetben volt lehetőségük arra, hogy az általam összeállított listát saját anyanyelvi kompetenciájuk alapján tovább bővítsék, ezzel éltek is néhány esetben.

A népneveket tartalmazó szólások szintaktikai szerkezetéről

A nyelvtípológiai különbségek ellenére – úgy tűnik – a magyarban és a németben nagy hasonlóságot mutat a népneveket tartalmazó frazémák szerkezete: egyik nyelvben sem találtam pl. párhuzamos felépítésű (mint pl. *se szó, se beszéd*, *Hinz und Kunz* típusú) frazeológiai egységeket az adott korpuszban, ellenben feltűnő az igei szintagmák és az összetett szerkezetű szóláshasonlatok nagy száma. Ezek mellett mindkét nyelv tartalmaz ebben a témakörben egyszerű névszói szintagmákat és közmondásokat.

A magyarban is, a németben is előfordulnak igei-igenévi szerkezetek az adott korpuszban. Pl.:

angolosan távozik
cigánykereket hány/vet
cigányútra megy
csehül áll
megemlegeti a magyarok istenét
magyarán/magyarul szólva/megmondva
feltalálta a spanyolviaszt
tótágast áll
Deutsch mit jemandem reden
etwas auf gut Deutsch sagen
nicht Deutsch verstehen wollen
sich auf französisch empfehlen/verabschieden (evtl. französisch Abschied nehmen)
mit seinem Latein am Ende sein
hinter schwedische Gardinen kommen
etw. kommt einem spanisch vor
einen Türken bauen
getürkt sein

A magyar korpusz igei szerkezeteiben az idegen nép említése a legtöbb esetben arra utal, hogy valamely cselekvés valamilyen nem helyes, a normától, a szokásostól eltérő módon megy végbe:

csehül áll: 'rosszul áll'
tótágast áll: 'fejtetön, fordítva áll'
angolosan távozik: 'köszönés, búcsúzás nélkül távozik'
cigányútra megy: 'az étel vagy az ital a nyelőcső helyett a légcsőbe kerül'

A szokásostól, a normálistól eltérő módot a népnévnek toldalékkal: raggal vagy gyakrabban határozóképzővel ellátott alakja (csehül, angolosan), illetve előtagként való szerepeltetése (cigányútra, tótágast) fejezi ki. O. Nagy Gábor (1988, 466.) külön is felhívja a figyelmet arra, hogy a *tótágast áll* kifejezés t-je nem tárgyrag, hanem ugyanaz a módhatározói végződés, mint ami pl. a *futvást hozza* kifejezésben szerepel.

Ugyanakkor a *cigánykereket hány/vet* kifejezés főnévi tagjára nincs is más kifejezésünk: „Az a testmozgás, amelyben valaki oldalirányban lendülve talpáról a tenyerére, majd újra a talpára fordul.” (németül: Rad schlagen) (Magyar Értelmező Kéziszótár, Budapest: Akadémiai, 1982: 174.)

Zolnai Béla a *cigány* szót is megemlíti abban a tanulmányában, amely a magyarban közismert leértékelő ill. fokozó értelmű, előtagként szereplő ún. értékelő szavakról szól. Eszerint az értékelő szavak a nyelvalkotásnak egy viszonylag ritkább módját jelentik, melynek során a jelzős előtagok „az utótag jelentését speciális esetre korlátozzák, determinálják, leértékelik, pejoratív

jellegűvé csökkentik, vagy – ellenkezőleg – fokozzák” (Zolnai, 1963: 200.). Ilyen értékelő szó a „cigány” és a „tót” a *cigánykerék*, a *cigányút* és a *tótágas* összetételeiben.

A *feltalálta a spanyolviaszt* kifejezés összetett szavának előtagja kultúrtörténeti adatokkal magyarázható: Európa nagy részén a pecsétviasz évszázadokon át spanyol importcikk volt. A normától eltérő viselkedés a német igei frazémák között is megjelenik: *sich auf französisch verabschieden/empfehlen* az *angolosan távozik* tökéletes szinonimája; úgy tűnik, hogy a történelem folyamán oly sok mindenben versengő franciák és angolok kölcsönösen gyanúsították meg egymást búcsúzás, elköszönés (esetleg fizetés) nélküli távozással: a francia *filer à l'anglaise*-nek az angol *to take French leave* felel meg. A csehek ugyancsak angolos távozást emlegetnek, ha valaki búcsúzás nélkül hagy el egy társaságot: *zmizet po anglicku*. E néhány nyelv azonos jelentésű frazémáit összegyűjtve az feltételezhető, hogy vándorszólással van dolgunk.

Az érthetetlen, felfoghatatlan beszéd kifejezésére szolgál a német *etwas kommt einem spanisch vor*, amelynek magyar megfelelője a névszói frazémák csoportjából a *valakinek valami kínai*. Ugyanezt az élményt a franciák a kínai illetve a héber említésével fejezik ki: *c'est du chinois/ c'est de l'hébreu*, míg az angolokat az érthetetlen beszéd inkább a görögre emlékezteti: *it's all Greek to me*. Ugyanez olaszul: *parlere in greco*, vagy *parlere turco / arabo*. A szlovák nyelv ugyanezt spanyol faluhoz hasonlítja: *Je to pre mňa ako španielska dedina* – 'ez nekem olyan, mint a spanyol falu'.

A mit seinem Latein am Ende sein ('véget ért a tudománya') ugyan nem kifejezetten népnévet, hanem egy nyelvet tartalmaz, mégis e szólások közé soroltam, hiszen a csehül áll vagy a *sich auf französisch verabschieden* frazeológiai egységekben is inkább a nyelvek, mint az azokat beszélő népek jelennek meg. A Latein a németben átvitt értelemben használatos a szaknyelvek ill. regiszterek megnevezésére (Küchenlatein, Jägerlatein), ebben a szólásban pedig a tudást, tudományt jelenti – nyilván mert évszázadokon át az európai tudás, tudomány nyelveként működött.

A *hinter schwedische Gardinen kommen* ('svéd függöny mögé, azaz börtönbe kerül') frazeológiai egységben is metonimikus kapcsolat fedezhető fel a nemzeti hovatartozást jelölő jelző (svéd) illetve a konkrét valóságalelem (vasrács) között.

Az *einen Türken bauen* (szó szerint törököt építeni, azaz 'valakinek valamit megjátszani') kifejezésben egy régi katonai szakszó maradt fenn: Röhrich magyarázata szerint a „Türke” ('török') a hadgyakorlat során imitált támadás elnevezése volt, ezért a ma is általánosan ismert és használt szóolás a török népnévnek ezt az átvitt értelmű használatát örözte meg. (Röhrich, 1991)

Az *etwas ist getürkt* kifejezésben az előbbi idiomatikus szakkifejezésének főnévi tagja kapott mintegy igenévi végződést, holott „hozzátartozó” ige nem létezik. Jelentése ugyanaz, mint az igei frazémáé: valami csak megjártzott, nem valós.

Külön figyelmet érdemelnek mindkét nyelvben azok a szólások, amelyben a saját nyelv szerepel. Ezek mintegy ellenpéldái azoknak a frazémáknak, amelyekben egy-egy idegen nyelven való beszélés az érthetlenséget fejezi ki: *magyarul/ magyarán szólva vagy megmondva, illetve etwas auf gut Deutsch sagen, Deutsch mit jemandem reden, kein Deutsch verstehen wollen*. A két nyelv összevetéséből is kitűnik, hogy a saját nyelv frazémákban szerepelve mindig az egyenes, tiszta, érthető, ugyanakkor kertelés nélküli beszédet jelenti. Ezt további nyelvek példája is erősíti: *to tell in plain English*.

A korpuszban a következő névszói szerkezeteket találtam:

valakinek valami kínai
 őrült spanyol
 etwas ist chinesisch für jn
etwas ist nicht gerade die feine englische Art
jüdische Hast / keine jüdische Hast
polnische Wirtschaft (evtl. böhmische Wirtschaft)
ein alter Schwede

Az érthetetlen, értelmetlen információ vagy közlés kifejezésére az előbb felsorolt igei szintagmáktól eltérően a magyarban a *valakinek valami kínai* névszói szerkezetű frazéma szolgál, ennek német megfelelője az *etwas ist chinesisch für jemanden*.

Az *őrült spanyol* 'esztelenséget művelő ember' jelentésben tréfás stílusminősítéssel áll a magyar Értelmező Kéziszótárban. A spanyol népnév előtt álló jelző önmagában utal a frazéma jelentésére, amely azonban sem O. Nagy Gábor (1982), sem Margalits Ede (1990) szólásgyűjteményében nem található.

A német névszói szólásokban a népnevek jelzőként állnak a szólas magvát alkotó főnevek előtt: a *feine englische Art* a finom angol modort dicséri (s ezzel egyben a kevés pozitív jelentés-tartalmú frazéma egyike), míg a *jüdische Hast* (zsidó sietség, azaz 'eszetlen, túlzott kapkodás') és a *polnische* (vagy régióként változóan *böhmische*, azaz lengyel vagy cseh) *Wirtschaft* rossz, rendetlen, hanyag gazdálkodást jelent, tehát az előbb említett magyar igei szólásokhoz hasonlóan a népnevek itt egy cselekvésnek az elégtelen, rossz, helytelen módjára utalnak.

Összetett szerkezetű, határozói szerkezet a következő:

akkor is, ha cigánygyerekek potyognak az égből / hacsak cigánygyerekek (vénasszonyok) nem potyognak az égből

A fenti szólas időhatározói vagy feltételes határozói mondatként állhat 'mindenképpen, minden esetben' jelentésben. Benne feltételként irreális történet jelenik meg, a népnév pedig értékelő szóként szerepel.

Népnevet tartalmazó mondatjellegű frazémák és közmondások mindkét nyelvben előfordulnak:

Nem szokta a cigány a szántást.
 Nem úgy verik a cigányt!
 Magyar ember evés közben nem beszél.
 Három a magyar igazság!
 Nem hajít a tatár!
 Rossz szomszédság: török átok.
 Törököt fogtam, nem enged / ereszt.
 Adj a tótnak szállást, kiver a házadból!

Das sind böhmische Dörfer.
 So schnell schießen die Preußen nicht!

A mondatjellegű frazémák között néhányat indulatszó-szerepben használunk: pl. *Nem úgy verik a cigányt!* – tiltakozásként, *Nem hajít a tatár!* –csendesítésként, csitításként. Hasonló funkciója lehet a *So schnell schießen die Preußen nicht!* ('Nem lőnek olyan gyorsan a poroszok!') frazeológiai egységnek, amellyel türelemre, nyugalomra intünk valakit.

Az adott korpusz szóláshasonlatai a következők:

berúgott, mint az albán számár

(ügy) veszekednek, mint a cigányok

nyikorog, mint az oláh taliga/szekér

otthagytá, mint Szent Pál az oláhokat

erős, mint az oláh ecet

annyian vannak, mint az oroszok

(ügy) hiányzik, mint az üveges tótnak a hanyattesés

jár-kel, mint a zsidó az üres boltban / mint zsidóban a fájdalom

preußischer als die Preußen sein

sich als Herrscher aller Russen fühlen

stolz wie ein Spanier sein

Az összegyűjtött korpuszban több magyar, mint német népvét tartalmazó szóláshasonlat fordul elő, miközben arra is van adat, hogy a németben jóval több (mintegy 700) szóláshasonlat létezik, mint a magyarban (kb. 400). (Hessky, 1989: 197) A többségükben igei szóláshasonlatokban a népvét vagy önállóan szerepelnek: *veszekednek, mint a cigányok; annyian vannak, mint az oroszok; preußischer als die Preußen sein*, azaz 'katolikusabb a pápánál'; *stolz wie ein Spanier* 'büszke, mint egy spanyol'; vagy jelzőként: *berúgott, mint az albán számár*; vagy jelzővel pontosítva állnak: *ügy hiányzik (valakinek valami), mint az üveges tótnak a hanyattesés*.

A korpuszban több irreális szóláshasonlat is szerepel: pl. *otthagytá, mint Szent Pál az oláhokat*, vagy a *berúgott, mint az albán számár*, mely utóbbi esetében nyilván az lehet a hasonlítás alapja, hogy a számarat hagyományosan (más szólásokban is) buta és hangosan ordító állatként tartjuk számon.

A szóláshasonlatokban szereplő hasonlított (comparandum) jelentését a hasonlító főnév/főnévi szintagma/mellékmondat (comparatum) fokozhatja: *berúgott, mint az albán számár* – 'nagyon berúgott', illetve *stolz wie ein Spanier* – 'nagyon büszke'; pontosíthatja, módosíthatja: *annyian vannak, mint az oroszok* – 'nagyon sokan vannak', vagy éppen az ellenkezőjére változtathatja: *ügy hiányzik, mint az üveges tótnak a hanyattesés* – 'egyáltalán nem hiányzik'.

Itt jegyzem meg, hogy az *erős, mint az oláh ecet* szóláshasonlat az erdélyi magyar nyelvterületen ingadozó jelentéssel használatos: 'nagyon erős' vagy éppen 'egyáltalán nem erős'.

Miről (kikről) szólnak a népvéket tartalmazó frazeológiai egységek?

A magyar korpuszban előforduló népvéket a következőképpen csoportosíthatjuk:

- a magyar néppel hosszabb ideig kontaktushelyzetben élt/élő népek (cigány, cseh, oláh, tót, zsidó);
- a kontaktushelyzet sajátos eseteként értelmezném a történelem viharaiiban létrejött háborús érintkezést, katonai megszállást (orosz, tatár, török);
- távolabb élő népek, melyek „hírük” (angol - udvariasság), vagy valamely jellemző tulajdonságuk, szokásuk, kereskedelmi cikkük alapján szerepelnek a frazeológiai egységekben (albán - számár, spanyol - viasz);

A német korpuszban hasonlóképpen alakulnak a csoportok:

- a némettel kontaktushelyzetben élő népek (böhmisch, französisch, jüdisch, polnisch, preußisch);
- a távolabbról, „hírből” ismert, illetve jellemző (vagy annak vélt) tulajdonságuk, esetleg tulajdonuk alapján említett népek (englisch – udvariasság, Spanier – büszkeség, Russen – szármasság?, schwedisch – acél);
- a Latein és a Törke/getürkt nem népekre, hanem művelődéstörténeti hagyományokra illetve egy népnévből kialakult szakszóra utalnak a szólások részeként.

Egyértelműnek tűnik, hogy az idegen, ismeretlen nyelv ill. az érthetetlen beszéd megnevezése a magyarban és a németben is egy-egy távolabb élő nép nyelvét használják fel: a magyarok a kínait, a németek a spanyolt és a kínait. Hasonlóan értelemben említik az angolok a görögöt, a franciák a kínait ill. a hébert, az olaszok az arabot ill. a törököt. Ugyanakkor mindkét nyelv frazémáiban a nemzeti nyelv jelöli a világos, érthető, nyílt beszédet.

A népneveket tartalmazó frazémákkal kapcsolatosan érdemes megemlíteni még egy (első-sorban beszélt nyelvi) műfajt, az etnikai viccek csoportját.

Az emberek köztudatában már nagyon rég óta léteznek bizonyos sztereotípiák a különböző nemzetekkel kapcsolatban: „az udvariatlan és könnyelmű franciáról, a semmittevő és beképzelt spanyolról, az unalmas és száraz németről (ne felejtsük ... a zaboláltan, kivont karddal járó poroszt sem) és így tovább. Furcsa, de előfordul, hogy maguk az áldozatok ragaszkodnak a legállhatatosabban e sztereotípiákhoz, sőt dacból vagy önromboló szándékkal néha még erősítik is ezeket.” (HILL, 1999: 13.) A sztereotípiákban megfogalmazott tapasztalatok illetve előítéletek egyik kicsúcsosodása az ún. etnikai viccek csoportja, melyekben következetesen egy-egy nép szerepel valamely tulajdonság megtestesítőjeként. A magyarok vicceiben a cigányok élelmes, szemfüles, rokonszenvesen füllentő vagy hazudozó emberként jelennek meg, ugyanakkor a zsidóviccekben a túlzott, ezért már humoros hatású anyagiasság jelenik meg, a székely-viccek főszereplőit a fafejűség illetve a fondorlatosság jellemzi, a skótokról szóló viccekben pedig a népnek tulajdonított határtalan, fukarságba hajló takarékoskodás a humor forrása. A skótoknak ugyanilyen túlzott takarékoskodást tulajdonítanak a németek is etnikai vicceikben, náluk az együgyűségről illetve nehéz felfogásról szóló viccek főszereplői a keleti frizek (az északnémet-dán határ vidékén élő szigetlakók), ennek a típusnak a magyarban a Móricka-viccek felelnek meg.

Az etnikai viccekben megfogalmazott tapasztalatok illetve előítéletek részben az adott nép szóláskincsében is megjelennek. Ugyanakkor az európai országokra az is jellemző, hogy nemcsak más országok népeiről emlékeznek meg viccekben, humoros-gúnyos anekdotákban, szólásokban, hanem saját országuk különböző régióinak, vidékeinek lakóiról is. A franciában az, aki Marseille-ből jön (*il vient de Marseille*), nagyot mond, mindent eltuloz; aki gascogne-i ígéreteket tesz (*faire des promesses de Gascon*), az olyat ígér, amit nem lehet betartani; aki úgy válaszol, mint egy normandiai (*faire une réponse de Normand*), az kétértelmű választ ad.

A népneveket tartalmazó frazeológiai egységek használatáról

Mint már utaltam rá, a népneveket tartalmazó frazeológiai egységek nem minden esetben találhatók meg a szótárakban. Ennek elsősorban ideológiai, nyelvtervezési okai vannak. Röhrich így fogalmaz háromkötetes szóláslexikona előszavában:

„A népek a közös európai fedél alatt közelebb kerültek egymáshoz, így az efféle etnosztereotípiáknak már csak történeti jelentősége van.” (Röhrich, 1991: 20)

Továbbá részletesen megindokolja, miért nem vették fel a lexikon címszavai közé a zsidó szót:

„A *német* címszó alatt mindenestre épp elég kevésbé hizelgő heterosztereotípia szerepel. Egy másik címszónál a kiadók sokkal nagyobb problémába ütköztek. Ezért hiányzik a *zsidó* címszó. Ebbe a körbe számos közmondás és szólás tartozik, ezek túlnyomórészt negatív megnyilatkozások. Ezek azért nem szerepelnek a lexikonban, hogy antiszemita szólások és közmondások újraterjedését minden esetben megakadályozzuk. Szerencsére az effajta szólások a jelen, különösen a fiatal generációk szókincséből eltűntek; ezeket nem is kell szándékosan újraéleszteni.” (Röhrich, 1991: 21.)

Hasonló megfontolások miatt marad ki a közeljövőben megjelenő új magyar frazémagyűjteményből néhány népnevet tartalmazó frazeológiai egység, amely nem tréfásan, hanem inkább gúnyos vagy sértő módon említi az illető népeket (Hessky Regina szíves közlése).

Burger (1998:16) hangsúlyozza, hogy a frazeológiai egységek ismeretét és használatát külön kell tárgyalni, hiszen olykor a beszélőközösség tagjai ugyan ismemek, de valamilyen okból nem használnak egy frazeológiai egységet, mert pl. ódivatúnak, elavultnak vagy éppen túlságosan divatosnak, esetleg „reakciónak” tartják. A frazeológiai egységek használatáról csak akkor tehetünk megbízható megállapításokat, ha felméréssel tudjuk véleményünket alátámasztani.

Intuitív módon is feltételezhető, hogy a népneveket tartalmazó szólások használati köre a beszélőközösségben egyre szűkül, illetve az adott szólások használata függ az életkortól is. A felmérésben résztvevő 46 magyar anyanyelvű tanárt illetve tanárjelöltet és a 63 német anyanyelvű tanárt illetve érettségi előtt álló diákot három korcsoportra osztottam, így összesítettem az általuk nem ismertként megjelölt szólások arányát az adott magyar és német korpuszban. A fenti hipotézist a felmérés eredményei igazolták.

	25 év alattiak	25-40 év közöttiek	40 év fölöttiek	összes átlaga
magyar anyanyelvű (46)	28%	30%	18%	25,8%
német anyanyelvű (63)	48%	36,5%	23,5%	33%

A válaszadó által nem ismertként megjelölt (népneveket tartalmazó) szólások aránya a korpuszban

A felmérésből az is kiténik, hogy a népneveket tartalmazó szólások inkább szóbeli, mint írásbeli megnyilatkozásokban szerepelnek. A magyar nyelvű szólások közül írásban is használatosként a következőket jelölték meg (életkortól függetlenül) a felmérés résztvevői (27-ből 7-et, azaz a szólások 26 %-át):

angolosan távozik
 cigánykereket hány
 cigányútra megy
 magyarán szólva/megmondva
 megemlegeti a magyarok istenét
 Három a magyar igazság.
 annyian (vannak), mint az oroszok

A német anyanyelvű válaszadók a következő szólásokat jelölték meg írásban is használatosként (23-ból 6-ot, azaz a korpusz 26 %-át):

etwas ist chinesisich für jemanden
etwas auf gut Deutsch sagen
hinter schwedische Gardinen kommen
mit seinem Latein am Ende sein
etwas kommt einem spanisch vor
etwas ist getürkt

Összefoglalás

A népneveket tartalmazó szólások egy része a felmérés alapján valóban lassan kikopik a nyelvhasználatból. Ennek lehetnek (inkább a németben) nyelvtervezési, ideológiai okai, amennyiben a politikai korrektség jegyében bizonyos politikailag inkorrektnek, kirekesztőnek tűnő kifejezések a nyelvhasználatban nem kívánatosak. Néhány betegség pl. egy-egy nép nevét viselte hosszú időn keresztül (francia baj/francnyavalya, angolkór, mongolkór, spanyolnátha), melyek közül néhány a betegség eltűnésével szűnt meg, a mongolkór helyett „politikailag korrekt” (Down-kór) elnevezést honosított meg a művelt világban az orvostudomány.

A népneveket tartalmazó szólások „eltűnésének” oka lehet az is, hogy az európai társadalmak átalakulása, a nagy mobilitás miatt valóban kisebbé váltak a népek életformája közötti különbségek, megszűntek az egyes etnikumokhoz erősebben kötődő szakmák: a tollas/boltos zsidó, az üveges/csipkés tót, az ezeket magukban foglaló szólások „denotátum” nélkül maradnak, sok más frazémához hasonlóan nyelvi/művelődéstörténeti fossziliákká váltak.

Végezetül meg kell jegyeznünk, hogy a népneveket tartalmazó frazeológiai egységek néhány esetben rokonságot, szoros kapcsolatot mutatnak az onimikus, ezen belül a földrajzi neveket tartalmazó frazémákkal, pl. *Jetzt ist Polen offen!*, *Noch ist Polen nicht verloren!*, *wie Gott in Frankreich leben*.

IRODALOM

- BURGER, HARALD (1988): PHRASEOLOGIE. EINE EINFÜHRUNG AM BEISPIEL DES DEUTSCHEN. BERLIN: ERICH SCHMIDT VERLAG.
- FLEISCHER, WOLFGANG (1982): PHRASEOLOGIE DER DEUTSCHEN GEGENWARTSSPRACHE. LEIPZIG: VEB BIBLIOGRAPHISCHES INSTITUT.
- FÖLDES CSABA (1989): ONYMISCHE PHRASEOLOGISMEN ALS OBJEKT DES SPRACHVERGLEICHES. IN: GERTRUD GRÉCIANO: EUOPHRAS '88, STRASBOURG.
- HADROVICS LÁSZLÓ (1995): MAGYAR FRAZEOLÓGIA. TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS. BUDAPEST: AKADÉMIAI.
- HESSKY REGINA (1989): SPRACH- UND KULTURSPEZIFISCHE ZÜGE PHRASEOLOGISCHER VERGLEICHE. IN: GERTRUD GRÉCIANO: EUOPHRAS '88, STRASBOURG.
- HILL, RICHARD (1999): MI, EURÓPAIAK. BUDAPEST.
- MAGYAR ÉRTELMEZŐ KÉZISZÓTÁR, BUDAPEST: AKADÉMIAI, 1982
- MARGALITS EDE (1990): MAGYAR KÖZMONDÁSOK ÉS KÖZMONDÁSSZERŰ SZÓLÁSOK. BUDAPEST: AZ AKADÉMIAI KIADÓ REPRINT SZOROZATA.
- O. NAGY GÁBOR (1982): MAGYAR SZÓLÁSOK ÉS KÖZMONDÁSOK. BUDAPEST: GONDOLAT.
- O. NAGY GÁBOR (1988): MI FÁN TEREM? MAGYAR SZÓLÁSMONDÁSOK EREDETE. BUDAPEST, GONDOLAT.
- PALM, CHRISTINE (1997): PHRASEOLOGIE. EINE EINFÜHRUNG. TÜBINGEN: GUNTER NARR VERLAG.

Varga-Haszonits Zsuzsa

ELTE BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KAR ÁLTALÁNOS ÉS ALKALMAZOTT NYELVÉSZETI TANSZÉK

A kontrasztivitás szempontjai és az interlingvisztika

2001-ben a pécsi alkalmazott nyelvészeti kongresszuson, ugyanebben a szekcióban a nyelvtervezés alapkoncepcióját vázoltam föl, középpontba helyezve a kontrasztivitást. Most a keretet kissé kibővítve, rámutatok a nyelvtervezés és az interlingvisztika kapcsolataira.

Az alkalmazott nyelvészet fontos területe az angol nyelvű szakirodalomban 1957 óta „language planning”-nek nevezett nyelvtervezés. Alapvetését egy észti nyelvész, *Valter Tauli* adta meg 1968-as, *Bevezetés a nyelvtervezés elméletébe* című munkájában. Lényeges gondolata, hogy a nyelv nem cél, hanem eszköz, és éppen ezért javítható, szabályozható, sőt új nyelv is tervezhető. Egyes nézetek szerint a nyelvtervezés a nyelvpolitika egyik ága; mások szerint viszont a szociolingvisztika alkalmazott diszciplínája.

A nyelvtervezés (vagy nyelvi tervezés) lényegében tágabb értelemben felfogott nyelvművelés; mintegy a nyelvművelés abszolutizálása. Nem más, mint a nyelvbe és a nyelvközösség értékrendjébe történő tudatos beavatkozás, amely nemcsak azokat a társadalmi és egyéb szociális tényezőket veszi számításba, amelyek a nyelvi folyamatok irányításának közvetlenül leírható kontextusát adják, hanem az adott nyelvi rendszer sajátosságait is.

A gyakorlati feladatok tézisszerű felsorolása szerzőnként változik, de a következő területeket általában mindenki ide veszi: nyelvvédelem, a nyelv újjáélesztése/megújítása, nyelvi reform, standardizálás, lexikai gazdagítás, modernizálás. E feladatokat el lehet végezni úgy, hogy egy nyelven (nyelvterületen) belül maradunk, mintegy az adott nyelv XIX. századi értelemben vett „szelleméből” kiindulva (a klasszikus magyar nyelvújítási mozgalom). Viszont az ezredforduló egyre „globalizálódó” világában már nem lehet ilyen korlátokat szabni. Minden nyelv fejlesztésénél, változtatásánál, reformjánál (itt, magától értetődően, az intézményes irányításról, végrehajtásról lehet szó) figyelemmel kell lenni az adott nyelvre ható más nyelvekre, az areális szempontokra, az ún. világnyelvek (elsősorban az angol) befolyására és térhódítására. Ezt a kérdéskört a magyar nyelvújítás stratégiájára alapozva mélyrehatóan elemzi *Balázs Géza Magyar nyelvkultúra az ezredfordulón* című 1998-as munkája.

A kontrasztív szemlélet tehát lényeges eleme mind a már meglévő és funkcionáló nyelvek tervezésének, művelésének, mind az új – vagy regionálisan, vagy világ szinten – közvetítő szerepre szánt nyelvek kialakításának. Ilyenek már léteznek: történetükkel és működésükkel egy másik alkalmazott nyelvészeti tudományág, az *interlingvisztika* foglalkozik.

Az európai integráció gondolata és gyakorlata napjainkban érdekes, a világhálón is tanulmányozható nyelvtervezeteket eredményez („*eurolang*” és hasonló). Ugyanakkor a közvetítő szerepre mindenképpen az eszperantó a legalkalmasabb; az a nyelv, amelynek megtervezésekor a szerző, *Zamenhof* – bár természetesen kimondatlanul – messzemenően figyelembe vette a kontrasztivitás szempontjait.

Az eszperantó úgynevezett „mesterséges”, vagyis tervezett nyelv. *Lazar Markovics Zamenhof* („eszperantósított” nevén Lazaro Ludoviko Z.) kezdeményezte 1887-ben, amikor Varsóban kiadta az Első könyvet, az „*Unua libro*”-t. A nyelv azóta kiteljesedett, széles körben elterjedt, beszélőinek számát világsszerte 10-15 millióra becsülik. (Természetesen az eszperantó mindenkinél az anyanyelv melletti másodnyelve.)

Az *eszperantológia* az a tudományág, amely a nyelv kialakulásával, leírásával, fejlődésével, eredeti és fordításirodalmával foglalkozik. Ez egyúttal a filológia általános, tágabb értelmezése. Kevésbé terjedt el az eszperantológia olyan felfogása, amely megfelel a filológia szűkebb értelmezésének (vagyis elsősorban szövegkritika és tárgytörténet).

Az interlingvisztika bizonyos értelemben tágabb kutatási terület, mint az eszperantológia, legszorosabb a kapcsolata az alkalmazott nyelvészettel, de több vonatkozásban az általános nyelvészethez is kötődik. Az elterjedt nézet szerint az alkalmazott nyelvészet heterolingvális

ágába tartozik; az idegen nyelvek oktatása és a fordítás mellett a harmadik nagy alterület. Ugyanakkor az interlingvisztika szokásos kutatási területeit is feloszthatjuk: nemzetközi nyelvpolitika; nyelvi modellálás, vagyis nyelvtervezés; alkalmazott interlingvisztika (eszperantológia).

Mi is hát az interlingvisztika? Szakkönyvekben, lexikonokban számos definíciót találunk. Ezek egymástól leginkább abban témek el, hogy alkotó vagy nem alkotó jellegű diszciplínaként értelmezik ezt a nyelvészeti tudományágat. Azok, akik az eszperantóban a közvetítő nyelv kérdésének legjobb megoldását látják, természetesen úgy vélekednek, hogy nincs szükség egy újabb tervezett nyelvre. Ezzel szemben mások az interlingvisztikai kutatások célját az „optimális”, „tökéletes” nyelv megszerkesztésében fedezik föl.

A terminus első, szakszerű és részletes meghatározása *Otto Jespersen* neves dán nyelvész-től (1860-1943) származik. 1930-ban kiadott, *A new science: Interlinguistics* c. alapművében így ír: „Új tudomány van kialakulóban, az interlingvisztika, a nyelvtudománynak az az ága, amely a nyelv szerkezetével és alaptörvényeivel foglalkozik, hogy ennek alapján normákat állapítson meg a nemzetközi nyelv, azaz olyan segédnyelv számára, amelyet szóban és írásban egyaránt használhatnak azok a nemzetek, amelyek nem tudják egymást saját nyelvükön megérteni. Az interlingvisták azt állítják, és véleményem szerint joggal, hogy itt olyan munkaterületről van szó, amelyet tudományos módszerekkel lehet művelni, és úgy vélik, hogy a civilizált emberiség számára nagyon fontos, hogy így is műveljék ahhoz, hogy ezáltal kielégítő megoldást találjanak egy valóban sürgető problémára.”

Tudományszakunk a külső nehézségek, sokszor az értetlenség felállította akadályok, valamint a belső bizonytalanságok, tisztázatlanságok ellenére lassan integrálódik az alkalmazott nyelvészetbe. Gyakorlati gondjainak sarkalatos pontja mindenképpen az, hogy az évszázadok során megtervezett nyelvek (tudósok, esetenként hivatásos nyelvészek, de többnyire laikusok alkotásai) milyen mélységben tartoznak a nyelvtudomány és ennek egyik speciális ága, az interlingvisztika kutatási körébe. Azaz: *leíró vagy alkotó jellegű tárgy-e az interlingvisztika*; ha elfogadjuk azt, hogy alkotó jellegű, akkor hogyan és milyen alapállásból foglalkozik a már széles körűen funkcionáló, jelenlegi és esetleges jövőbeni feladatait megfelelően ellátni képes eszperantóval; továbbá, milyen helyet jelöl ki az interlingvisztika az eszperantó filológiájának: az eszperantológiának. Két megjegyzés kívánkozik ide. Az első: az eszperantó a közfelfogás és a lexikonok szerint mesterséges nyelv, de az eszperantológia művelői indokoltan inkább a *segédnyelv, nemzetközi nyelv, másodnyelv* kifejezéseket használják, annak a vitathatatlan ténynek az alapján, hogy az ún. természetes nyelvek mai formája sem vegytisztán, emberi beavatkozás nélkül készen adott (emberi beavatkozáson nemcsak a tudatosságot értem, hanem a performanciát, nyelvhasználatot, beszédművet is). A második megjegyzés: a nyelvalkotási kedv az eszperantó megjelenése óta (1887), de még a múlt század második felében sem csökkent. Persze a nyelvyszerkesztési módszerek modernebbek, a tevékenység közege is más (informatika), de az egyre-másra napvilágra kerülő alkotások semmi lényegesen újat nem mutatnak fel az eszperantóhoz vagy más, sikerültebb, némi mozgalmat és kultúrát is teremtő szerkesztett nyelvekhez képest.

Természetesen az adott keretek között nincs módomban arra vállalkozni, hogy az interlingvisztika és az eszperantológia – vagyis a nyelvtervezés és egy tervezett nyelv – problematikáját teljes mélységében feltárjam, csupán néhány kérdést, fogalmat szeretnék tisztázni, a lényeges problémákat bemutatni. Röviden azt, hogy mivel is foglalkoznak az interlingvisták és az eszperantológusok – és ezzel kapcsolatosan: erről *mit oktatunk az ELTE-n*, tudományos kutatásaink mire irányulnak

1966-tól 35 éven át az eszperantó egyetemi szak volt; 2001-ben főiskolai szakká vált. A keretek ugyanakkor nem változtak: maradt a 8 teljesítendő szemeszter. Továbbá nem változott, sőt – sajátos módon – gazdagodott az oktatás tartalma. Mind az interlingvisztika, mind az eszperantológia magasabb óraszámot kapott, és több tanegység keretében foglalkozunk általános és alkalmazott nyelvészeti kérdésekkel is.

A diploma átvételekor a hallgatók magas szinten képesek kommunikálni bármely anyanyelvű, eszperantóul tudó emberrel. Ismerik a nyelv elméletét, szerkezetét, történetét – mert az eszperantónak története is van, bármennyire megkérdőjelezték ezt a múltban egyes nyelvészek és nyelvészeti iskolák, elsősorban az újgrammatikusok. A bírálókkal szemben minden esetben felléptek más hivatásos nyelvészek, akik elvi, tudományos alapokon, elfogultságoktól mentesen cáfolták e negatív (és az igazságtól távol álló) nézeteket. E történet nemcsak a nyelv megjelenése óta eltelt 115 év nyelvtörténetével egyenlő, hanem – mutatis mutandis – magában foglalja azoknak a nyelveknek a történetét is, amelyek Zamenhof számára az eszperantó lexikai és grammatikai forrásait jelentették. És éppen itt fontos a kontrasztív szemlélet, más nyelvek ismerete, tanulmányozása, a nyelvi szerkezetek és nyelvtörténetek összevetése.

Az egyetemi oktatásban és a kutatásokban az interlingvisztikát az eszperantóra alapozzuk, bizonyos fokok „eszperantista alapállásból” oktatjuk, ami pedagógiailag és gyakorlatilag helyesnek mondható, de elméletileg talán vitatható. Miért? Erre már részben választ adtunk azzal, hogy az interlingvisztika lényegében alkotó jellegű tudományág. A fentebb idézett jesperseni meghatározásnak két eleme fontos. Az egyik az, hogy az interlingvisták (vagyis az interlingvisztika művelői) *strukturális alapkutatásokkal* foglalkoznak. Ez persze mint elvi követelmény jelenik meg. A másik elem ebből vezethető le: az interlingvisztika feladata nem csupán az elméleti spekuláció, hanem nagyon is gyakorlati (ez a megállapítás nem értékítélet az elméleti alapállással szemben). Nevezetesen: az interlingvisták – a „természetes” nyelvek meghatározó vonásait elemezve és összehasonlítva – *univerzálékat* állapítanak meg egy olyan segédnyelv számára, amelyet minden ember a *második anyanyelveként* használhatna bármely szintű és témakörű nemzetközi érintkezésben.

Az interlingvisztika és az eszperantológia 1987-ben elhunyt jeles művelője, szakunk volt vezetője, *Szerdahelyi István* több tanulmányban is foglalkozott az interlingvisztika meghatározásával és kapcsolatával a nyelvtudománnyal. Besorolása szerint az interlingvisztika az alkalmazott nyelvészet egyik ága, az eszperantológia pedig nem más, mint alkalmazott interlingvisztika. A besorolás logikája vitathatatlan, de nem eléggé mélyrehatóan veszi figyelembe azt, ami Jespersen meghatározásából is kiténik: vagyis, hogy az interlingvisztika tárgya és módszere az általános nyelvészet tárgytól és módszereitől sem idegen. „Mindössze” annyi a különbség, hogy az interlingvisztika nem az etnikus, hanem a szerkesztett nyelvekkel foglalkozik.

Nézetem szerint ezért az interlingvisztika elsősorban az alkalmazott nyelvészettel áll szoros kapcsolatban, de sokat merít az általános/elméleti nyelvészet módszereiből és eredményeiből is. Kutatási anyaga minden olyan humán nyelv, amelyet közvetítő szerepben használtak vagy használnak, függetlenül attól, hogy a bevett fogalmak szerint ez „természetes” vagy „mesterséges” nyelv-e. Ezt a meghatározást támogatja *André Martinet* néhány gondolata is. Az interlingvisztika céljáról szólva *A nyelvtudomány és a mesterséges nyelvek* című, 1946-os tanulmányában a szerző kifejezi abbéli meggyőződését, hogy ezek a kutatások választ adhatnak bizonyos nyelvészeti kérdésekre is, segíthetik az ilyen jellegű gyakorlati problémák megoldását.

Az interlingvisztika sokrétű definíciója arra int, hogy ne tartsuk kielégítőnek az alkalmazott nyelvészetbe történő kizárólagos besorolást. Ugyanakkor az egymásnak ellentmondó meghatározások nem a szakemberek bizonytalanságát – vagy az interlingvisztika valamiféle „partatlanságát” – tükrözik, hanem a diszciplína sokoldalúságát, azt, hogy az egyes kutatók nem azonosan értelmezik a három legfontosabb elem: a *kutatás*, az *alkotás* és a *nyelvpolitika* szerepét, kapcsolatát.

Az eszperantológia meghatározása, besorolása látszatra sokkal egyértelműbb. Az elfogadottabb nézet szerint (a másiktól már volt szó) az eszperantológia alkalmazott interlingvisztika. Sajátos tudományágként vizsgálja az eszperantó specifikumait, működésének körülményeit, és az e nyelv generálta kultúra eredményeit, tényeit. Ugyanakkor az interlingvisztika tárgyköre sokkal szélesebb, mint amennyit abból az eszperantológiában és az eszperantológiára alkalmazunk. Az interlingvisták túlnyomó többsége – optimális esetben nyelvész – az eszperantó megismerése és elsajátítása során jut el a nemzetközi nyelv kérdéseinek a tanulmányozásához. Az ilyen kutatók-

nak, ha meg akarnak maradni a tudomány követelte objektivitásnál, már kiindulásképpen sem szabadna az eszperantót „tökéletes” nyelvtervezetnek tekinteniük. Ily módon nem lenne más dolguk, mint annak a bizonygatása, hogy más szerkesztett nyelvek mennyire „tökéletlenek”. Ez pedig korántsem tudományos munkálkodás. Az eszperantó mint segédnyelv értéke nem a vélt tökéletességében rejlik, hanem nyilvánvaló gyakorlati hasznában, könnyű megtanulhatóságában, semlegességében, élet- és fejlődőképességében, eszmei és kulturális értékeiben.

A funkcionális interlingvisztika számára az eszperantó csak egyike a szerkesztett nyelveknek; a nyelvpolitikai elem az, amely fokozottan tekintetbe veszi e nyelv széles körű művelésének, alkalmazásának, mozgalmának a tényeit, tapasztalatait. Ennek ellenére eléggé elterjedt az a téves felfogás is, amely az interlingvisztikát lényegében a nyelvpolitikával azonosítja.

Az elmondottakból következik, hogy az *interlingvisztika tárgya az évszázadok során megalkotott minden egyes humán mesterséges nyelv tanulmányozása*, tehát azoké is, amelyek az eszperantó után jelentek meg. A szerkesztett nyelvek különböző típusokba sorolhatók; leginkább a két fő csoport, az a *priori* és az a *posteriori* különül el egymástól. A mai interlingvisztikában a két típus tanulmányozása nem egyforma jelentőségű, ugyanis az a *priori* nyelvek virágkora a 19. század dereka táján véget ért, és attól fogva az a *posteriorisztikus* tendencia vált uralkodóvá.

Nyilvánvaló: az *interlingvisztika egy komplex kérdéskört átfogó tudományág*, amelynek története – a megnevezéstől függetlenül – több évszázadot számlál. Története a nyelvyszerkesztés, vagyis a szerkesztett nyelvek története; az interlingvisztikának csupán egyik ága az ún. *nyelvi modellálás*.

A nyelvi modellálás viszont mindenképpen feltételezi az etnikus és a szerkesztett nyelvek egybevetését, az univerzálék kutatását. Itt nem csupán a nyelvi, hanem a szociolingvisztikai, pszicholingvisztikai és interkulturális univerzálékról is szó lehet, tehát valamiféle tágabb értelemben vett – komplex – kontrasztivitásról.

IRODALOM

- ANTAL, L. - CSONGOR, B. - FODOR, I.: A VILÁG NYELVEI, BUDAPEST: GONDOLAT, 1970.
- COMRIE, B.: LANGUAGE UNIVERSALS AND LINGUISTIC TYPOLOGY: SYNTAX AND MORPHOLOGY, OXFORD: BLACKWELL, 1981.
- DUC GONINAZ, M. (ED.): STUDOJ PRI LA INTERNACIA LINGVO, GENT: AIMAV, 1984.
- GREENBERG, J. (RED.): UNIVERSALS OF LANGUAGE, CAMBRIDGE, MASS.: MIT PRESS, 1963.
- MARTINET, A.: LA LINGUISTIQUE SYNCHRONIQUE, ÉTUDES ET RECHERCHES, PARIS: PRESSES UNIVERSITAIRES DE FRANCE, 1968.
- PIRON, C.: ESPERANTO: ĈU EŜROPA AŜ AZIA LINGVO?, ROTTERDAM: UEA, ESPERANTO-DOKUMENTOJ, NOVA SERIO, 10, 1977.
- ROCA PONS, J.: INTRODUCCIÓN A LA GRAMÁTICA, LA HABANA: INSTITUTO CUBANO DEL LIBRO, 1972.
- SZERDAHELYI, I.: VORTO KAJ VORTELEMENTO EN ESPERANTO, KUOPIO: LIBROFAKO DE LF, 1976.
- SZERDAHELYI I.: BABELTŐL A VILÁGNYELVIG, BUDAPEST: GONDOLAT, 1977.
- SZERDAHELYI, I.: BEVEZETÉS AZ INTERLINGVISZTIKÁBA, TÖRTÉNETI VÁZLAT ÉS FORRÁSTANULMÁNY, BUDAPEST: TANKÖNYVKIADÓ, KÉZORAT, 1980.
- VARGA-HASZONITS ZS.: A NATURALISTA IRÁNYZAT AZ INTERLINGVISZTIKÁBAN (IN: INTERLINGVISZTIKAI SZÖVEGYÜJTEMÉNY, BUDAPEST: TANKÖNYVKIADÓ, 1986).
- WACHA, B.: LA ZAMENHOFA KONCEPTO DE LINGVOEVOLUO, LITERATURA FOIRO, 1994, N-RO 151, P. 257-267.
- WARDHAUGH, R.: SZOCIOLINGVISZTIKA, BUDAPEST: OSIRIS-SZÁZADVÉG, 1995.
- WELLS, J.: LINGVISTIKAI ASPEKTOJ DE ESPERANTO, ROTTERDAM: UEA, CED, 1978.

Zrínyi Andrea

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM, IDEGENNYELVI INTÉZET, SZÉKESZÁRD

A magyar árnyaló partikulák a diskurzusbán

Kutatási témám a német modális (vagy árnyaló partikulák), amelyeknek az elemzését kiegészítettem egy német - magyar kontrasztív vizsgálattal, melynek részeredményeiről szeretnék beszámolni.

Bevezetésképpen idézek két árnyaló partikula definíciót.

„Az árnyalópartikulák főként a beszélt nyelvben, és különösen a dialógusokban fordulnak elő. Speciális jelentésük nincsen. Általában egyéb szófaji kategóriákba is beletartoznak, partikulaként való használatuk csak másodlagos. Pragmatikai funkciójuk van. Többletinformációt nyújtanak a mondottakhoz viszonyítva. Árnyalják a mondanivalót, illetve pontosan kijelölik annak a pragmatikai funkcióját.” (Keszler 1995: 304)

Azt tudjuk, hogy a partikulák a németben nagy százalékban fordulnak elő. én most ehhez kapcsolódva arra voltam kíváncsi, hogy a magyar szövegekben milyen gyakran és milyen pragmatikai funkciókban találhatók meg. Az árnyaló partikulákat szemantikai és pragmatikai szerepükből adódóan nincs értelme önálló mondatokon vizsgálni, mert kontextus nélkül nem tudjuk eldönteni, mit is jelentenek az adott megnyilatkozásban. Sok esetben ugyanaz a megnyilatkozás különböző szituációban, másik partnerrel szemben vagy eltérő intonációval mást és mást jelenthet.

Erre utalt Tolcsvay Nagy Gábor "A szöveg nem írható le kizárólag szigorú értelemben vett nyelvészeti módszerekkel.(...) Más tényezők bevonására is szükség van. A szövegben vannak nyelvi és nem nyelvi összetevők és mindezek együttese hozza létre és tartja össze a szöveget. Ezért a szöveg interdiszciplinárisan közelíthető meg. (v.ö. Petőfi - Benkes 1998: 23)

A szöveg igen bonyolult és nem igazán egyértelmű meghatározására most ezen keretek között nem áll szándékomban kitérni.

Mivel a partikulákat a diskurzusbán szintjén elemzem, induljunk ki egy diskurzusbán definícióból:

"Unter Diskurs sind Einheiten und Formen der Rede, der Interaktion zu verstehen, die Teil des alltäglichen sprachlichen Handelns sein können, die aber ebenso in einem institutionellen Bereich auftreten können.(...) Systematisch gesehen gehört zum Diskurs die Kopräsenz von Sprecher und Hörer." (Brünner/Graefen 1994: 8)

E szerint a diskurzusbán az interakció olyan elemeit és formáit foglalja magába, melyek egyrészt a mindennapi kommunikáció, másrészt a hivatalos érintkezés során fordulnak elő.

A diskurzuselemzés a kommunikációs interakció miértjét, célzatosságát hivatott vizsgálni.

A partikulákat - mint már említettem - nem egyes mondatokban, hanem megnyilatkozásokban kell vizsgálni, melyek definiálásával Kiefer Ferenc foglalkozott. Nézete szerint a megnyilatkozás terminus kétértelmű. "Jelentheti a megnyilatkozás folyamatát vagy annak eredményét. Ha a megnyilatkozást folyamatként értelmezzük, akkor ezzel egy sajátos nyelvi viselkedésre vagy tevékenységre utalunk. Ha viszont a megnyilatkozás-fogalommal egy produktumot jelölünk, akkor a nyelvi viselkedés fizikai eredményéről van szó. (...) A megnyilatkozás mint tevékenység az ún. beszédaktusokkal hozható kapcsolatba." (Kiefer: Jelentésemlelet: 38)

Kiefer deiktikus vagy utaló kifejezéseknek nevezi azokat a nyelvi elemeket, amelyeknek a vonatkozása csak a beszédhelyzet ismeretében határozható meg. E definíció szerint ide sorolhatjuk az árnyaló partikulákat is.

Korpuszként egy magyar nyelvű drámát választottam. Örkény István: "Egy szakmai sieker modellje". A dráma azért alkalmas a partikulaelemzésre, mert dialógusból áll teljes mértékben.

Ez egy humoros, irónikus mű, amelyben a beszélgetést a riporter moderálja rövid célirányos kérdéseivel, de egészében véve a vendég - aki egy kedélyes ember- irányítja a beszélgetést, mégpedig azzal, hogy értékeli a riporter kérdéseit és aszerint válaszolja meg őket, hogy mennyire van azzal megelégedve. Az egész beszélgetés az ő személyéből fakadóan nagyon életszerű, egy igazi élménybeszámoló arról, hogyan vált hivatásos szimulánssá és mennyire "megdolgozott" ezért egész életében. A riporter nem is volt ennek az információnak birtokában, tehát ő arra készült, hogy egy gyári munkással fog a munkájáról riportot készíteni. Ez a tény a hallgatóság számára éppen életszerűbbé teszi a beszélgetést, mivel a kérdések nem előre megtervezettek, hanem valóban információ szerzést szolgálnak egy kíváncsi, meglepett riporter részéről. Azon szövegnyelvészeti szabálynak, hogy az adott helyzetet kezelni kell tudni a diskurzusban, mindkettő beszélőpartner megfelel.

Miután megnéztem az egész szöveget, megállapítottam, hogy partikulák szinte csak a riportalany beszédében fordulnak elő, ami érthető is, mert a riporter rövid, tárgyilagos kérdéseket tesz fel, amelyekben az érzelmi többletnek nincs helye. A vendég viszont nagyon élénken meséli történeteit, próbálja őt és a hallgatókat is meggyőzni ennek a mesterségnek a fontosságáról és kommentálja a riporter kérdéseit. Ehhez az érveléshez éppen a partikulákra van szüksége.

Az Örkény drámában 9 oldalon a következő partikulák fordultak elő: *pedig, de, hát, is, ugyan, csak, hiszen, csakhogy, de hát, legalábbis, bizony, no de, hát kérem, persze, namármost, ugye, mégis, igazán, se.*

Az elemzett szövegrészekből kiválasztott megnyilatkozásokat a beszédaktusok szerint elemeztem. Természetesen megtalálható benne sokféle megnyilatkozási típust, melyek közül kiválasztottam kettőt: a kérést v. felszólítást és a kijelentést. Az elemzésnél figyelembe vettem a Labov és Fanshal-féle beszélgetési szabályokat.

1. Kérés/felszólítás

A kérések szabálya:

"Ha A felszólítást intéz B-hez, amely meghatároz egy X cselekvést, T1 időpontban, és B úgy hiszi, hogy A úgy hiszi, hogy

1. a) X-et meg kell tenni (a cselekvés szükséges volta)
b) B nem tenné meg X-et a felkérés hiányában, (a kérés szükséges volta)
2. B rendelkezik azzal a képességgel, hogy X-et tegye (Z eszközzel)
3. B-nek megvan a kötelezettsége arra, hogy tegye X-et, vagy hajlandó rá.
4. A -nak megvan a joga B-nek azt mondani, hogy tegye meg X-et, akkor A-t halljuk, hogy érvényes cselekvéskérést intézett B-hez." (Pléh-Siklaci-Terestyéni: 1997: 401)

Mint már említettem, a riportalany gyözködi a riportert és a nézőket, amihez a meggyőzést, megerősítést kifejező partikulákra van szükség. Ezek közül először az *is* partikulát választottam ki jelenlegi elemzésem tárgyául.

is

1." - Ilyet, ha folytatni akarja a beszélgetést, ne *is* mondjon!" (Örkény: 240)

Az *is* megerősíti a felszólítást, ez a **Labov-Fanshal féle kérések szabálya** szerint szükséges kérés a beszélő számára, mert egyébként a beszélgetés nem folytatódik. Hogy jo-

gában áll- e jelen esetben a TV-ben a beszélgetőpartnernek ilyen felszólítást tenni a riporter felé, az már megkérdőjelezhető.

2. "- Tudja, hogy az amatőr szimulánsok hol rontják el a dolgukat?

- Nem. De kíváncsi vagyok rá.

- Megmondom. Örökös panaszkodásukkal, nyavalgásukkal, nyögéseikkel, amit senki se hallgat szívesen. Először *is*, azért kell időnként meggyógyulni, mert az orvosoknak is nyújtani kell valamit, másképp ráunnak az emberre..." (Örkény: 242)

Ebben a diskurzusrészletben az érvelés beszédszándékát figyelhetjük meg. A riportalany pontról pontra sorolja fel érveit. Jelen esetben az *először* sorszámnév tartozéka az *is*, ami azt és egyben az egész kijelentést nyomatékosítja.

Hát ...is

3. "- Ezek semmirekellő munkakerülők.

- *Hát azok is.*" (Örkény: 240)

Ez a beszédszándék az előzmények megerősítése. A Labov-Fanshal féle megerősítés szabály alapján - ami a legegyszerűbb szabály- a kijelentések a közös ismeretek szerinti felosztáson alapszanak. Mindkét beszélő ugyanazon a véleményen van, a riporter megerősíti a vendég kijelentését a *hát* és *is* partikulákkal. Az *is* implicite kifejezi, hogy *én is azon a véleményen vagyok*, tehát felfoghatjuk ennek a rövidített változataként a mondatot.

4. "-Sose felejttem el, amikor megkaptam az érettségi bizonyítványt, nyílegyenesen odamentem és ők föl *is* vettek, a Hidraulika 2-be. Ennek harmincnégy éve, de én a mai napig nem láttam azt az üzemszert, pedig esz a kíváncsiság, kik vannak, s mit is művelnek ott. Egypárszor neki *is* indultam, de mindig közbejött valami." (Örkény: 240)

5. „- No de eszerint ön voltaképpen a Hidraulika 2. dolgozója.

- Amire büszke *is* vagyok. *De hát* bennem már akkor kifejlődött a hivatástudat." (Örkény: 240)

Először az *is* partikulával azt bizonyítja, hogy felvették a munkahelyére, tehát egy megtörtént ténynt nyomatékosít. A második *is* funkciója megint csak az elindulás tényének a megerősítésére szolgál, viszont itt egy *de* kötőszóval bevezetett ellentétes jelentésű tagmondatall egészíti ki, ami a szándéka megghiúsulását fejezi ki.

Hasonlóképpen követi egymást az *is* partikula és a *de hát* partikula a következő mondatban. Véleményem szerint a *de* jelentése itt is az ellentét, még itt járul hozzá a *hát*, amivel sok esetben együtt használjuk őket, így a *de hát* felfogható egy partikulaként. A *hát*-nak nincs szemantikai, csak pragmatikai funkciója, lazábbá teszi az ellenkezést.

Van a *de* partikulának másik pragmatikai funkciója is, ezt a következő mondaton figyelhetjük meg.

de

6. "- Mit gondol, hány szimuláns érvényesül ebben az országban?

- Bevallom, nem olvastam ilyen statisztikát.

- *De higgye el*, ha sokat mondok, százezerből egy." (Örkény: 240)

A riportalany próbálja meggyőzni a riportert, hogy higgyen neki. Ez mindenképpen szükséges, mert egyébként hiányzik a bizalom a két beszédpartner között. A rábeszélés eszköze a *de* partikula, amely sok esetben ellentmondás kifejezésére szolgál, ami itt szintén fennáll. A

riportalany egyrészt nyomatékosítja vele kérését, másrészt valójában a riporter előző kijelentésére reagál, tehát annak ellenére, hogy nem olvasott statisztikát a témáról, kéri higgyen neki.

A Labov-Flashel szabályt tekintve feltételezhető a riporterről a képesség, hogy elhiszi az állítást, de semmiképp nem kötelessége ennek az elvárásnak eleget tenni.

A következő beszédaktus a **kijelentés**, amit már nem a Labov- Fanshel szabály alapján vizsgáltam.

pedig

7. " - Örvendek, hogy nézőinknek bemutatthatom.

- Én *pedig* egy kicsit meg vagyok hatva." (Örkény: 239)

A vendég hozzáad az előző bejelentéshez egy plusz információt. Itt a *pedig* helyettesíti az és kötőszót, nem hordoz külön pragmatikai funkciót, hanem szintaktikai kötőelem a mondatban.

ugyan

8. - " Azt *ugyan* belátom, hogy szimulálni mindenki tud,.....*de* én szóba sem állok a ... alkalmi szimulánsokkal." (Örkény: 240)

A vendég igazat ad a riporternek, tehát a preszuppozíció a két fél közös ismerete a tényről, amit az is alátámaszt, hogy később a *de* ellentétet kifejező kötőszóval átvezetve hoz egy ellenérvet. Az *ugye* partikula egyetértést fejez ki, ugyanakkor behatárolja, szűkíti a proposíciót és maga után vonja a *de* kötőszót.

9. - "Az a sok tökfajú alkalmi szimuláns azt hiszi, hogy elég ismerni a Munka Törvénykönyvét. Amit persze, mint a mesterség ábécéjét, fújni kell *ugyan*, *de* még kevés az üdvösséghez." (Örkény: 241)

Ez a 8. mondathoz hasonló pragmatikai funkció, ahol szintén együtt szerepel az *ugyan* partikula és a *de* kötőszó. Elismerést, egyetértést fejez ki az *ugyan* partikula, hiszen evidens a tény, hogy azoknak a személyeknek, akik szimulálnak, ismerniük kell a törvényt, ugyanakkor a vendég meggyőződését, hogy az nem elegendő az érvényesülésükhöz.

A *de* partikula kifejezhet még meglepődést vagy az elvárásainkkal ellentétes tény megállapítását, mint például a következő szövegrészben:

10. " -Ha ez érdekli, miért nem ment orvosnak?

- *De* furcsa ember maga." (Örkény: 241)

A riportalany ebben az esetben valószínűleg nem érti a riporter viselkedését, szerinte oda nem illő kérdését.

Egy másik mondatban szintén értékeli a riporter megnyilatkozását, de jelen esetben pozitívan.

hogy

11. - *Hogy* belekérdezett! Maga igazán jó emberismerő! (Örkény: 243)

A dicséret valójában a második mondatból derül ki, itt magának a rácsodálkozásnak, elismerésnek nincs külön eszköze, hanem a felkiáltó mondat szórendje, a *hogy* névmás mondatkezdő pozíciója fejezi ki.

Csakhogy

12." - Vagy rosszul hallottam?

- Jól hallotta. *Csakhogy* énnekem ez a hivatásom, erre szemelt ki a sors...."

A vendég megerősíti a riporter véleményét, majd egy ellenvetést fűz hozzá, tehát leszűkíti a beleegyező álláspontját. A *csakhogy* partikula hasonló funkciót tölt be ebben az esetben, mint a *de* kötőszó.

E szövegrész elemzéséből láthatjuk, hogy a magyar ármáló partikulák is nagy számban előfordulnak a diskurzusban és különböző pragmatikai funkciókat tölthetnek be. A két beszélő egymáshoz való viszonya és maga a szituáció jelentősen befolyásolják a partikula használatot, ezért ebben a szövegrészben minden partikulával nem találkozhattunk, mivel csak két beszédaktust vizsgáltam, egyéb funkciók elemzéséhez a korpusz bővítésére van szükség.

BIBLIOGRÁFIA

- BRÜNNER, G. – GRAEFEN, G. (HRSG.) (1994) TEXTE UND DISKURSE, OPLADEN, WESTDEUTSCHER VERLAG
KESZLER B. (1995) A MAI MAGYAR NYELV RENDSZEREZÉSÉNEK PROBLÉMÁI IN: NYR. 119/3
PETŐFI S.J. – BENKES Zs. (1998) A SZÖVEG MEGKÖZELÍTÉSEI, BUDAPEST, ISKOLAKULTÚRA
PLÉH Cs. – SIKLAKI I. – TERESTYÉNI T. (1997) NYELV - KOMMUNIKÁCIÓ – CSELEKVÉS BUDAPEST, OSIRIS
ÖRKÉNY ISTVÁN (1972): EGY SZAKMAI SIKER MODELLJE IN: DRÁMÁK 3. KÖTET BUDAPEST, SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ

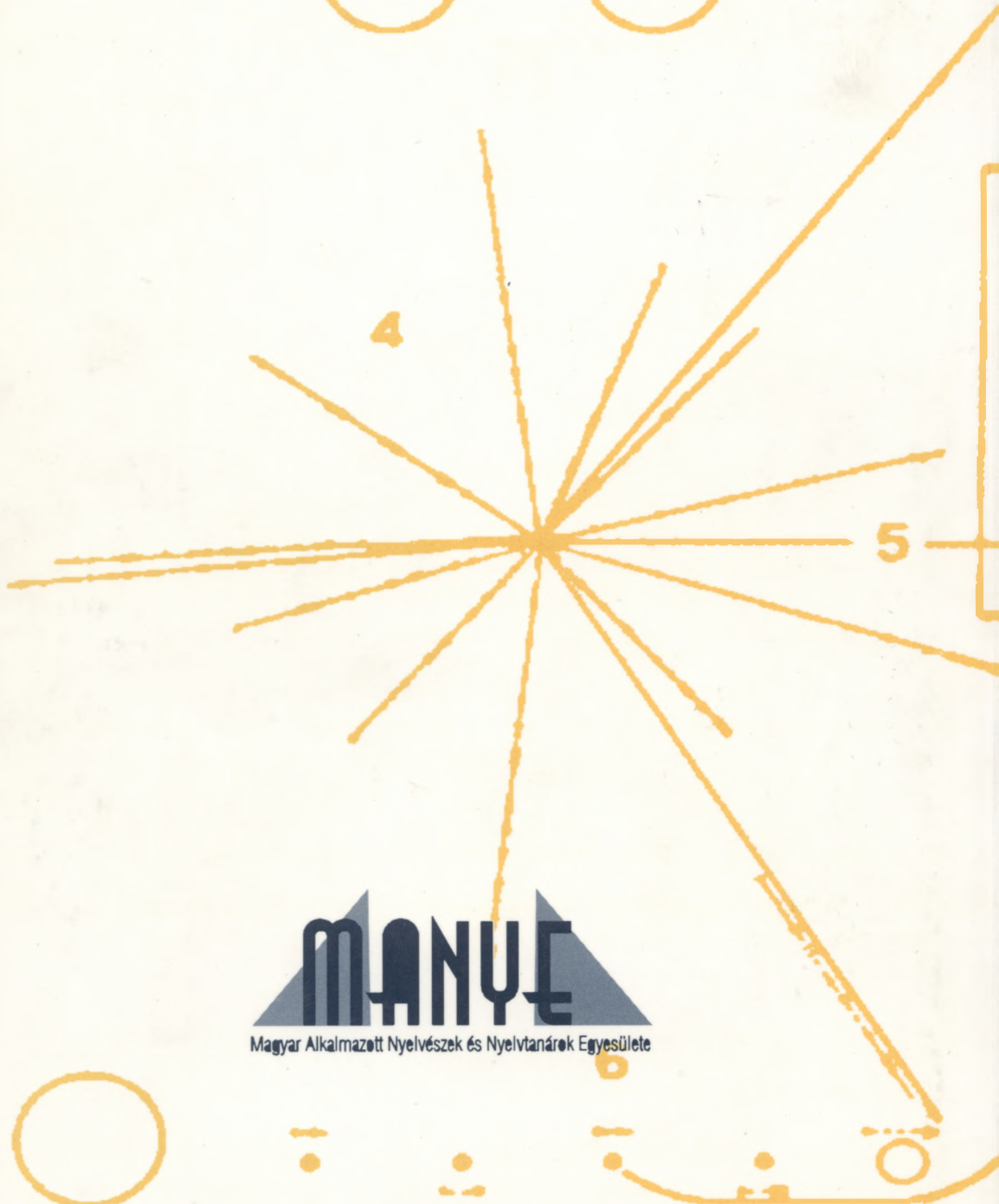
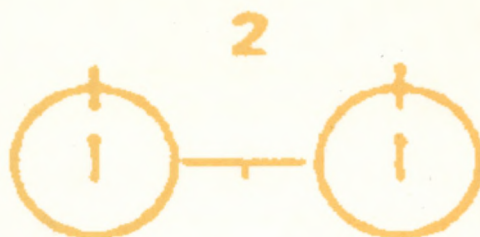

Tartalomjegyzék

Tóth Szergej: Előszó	5.
----------------------------	----

§zekció előadások

Andrić Edit: A birtokviszony kifejezése a magyarban és a szerbben	7.
Katona Edit: A térbeli mozgás kifejezése a magyar és a szerb nyelvben	13.
Molnár Krisztina: Definite Nominalphrasen im Deutschen und im Ungarischen	25.
Órsi Tibor: A francia eredetű szavak típusai a Mandeville utazásai című útleírás angol változatában	31.
Reder Anna: Igék szemantikai szerepe az alapszókincs elsajátításában	37.
Dr. Steinemé dr. Molnár Judit: Superlativ im Deutschen	43.
Szabóné Papp Judit: Az ún. datív transzformáció az angol nyelvben	59.
Szilágyi Anikó: Népek találkozása szólásaikban	65.
Varga-Haszonits Zsuzsa: A kontrasztivitás szempontjai és az interlingvisztika	73.
Zrinyi Andrea: A diskurzuselemzés a kommunikációs Interakció miértjét, célazonosságát hivatott vizsgálni	77.

MANUE
Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesülete